

Fx 630

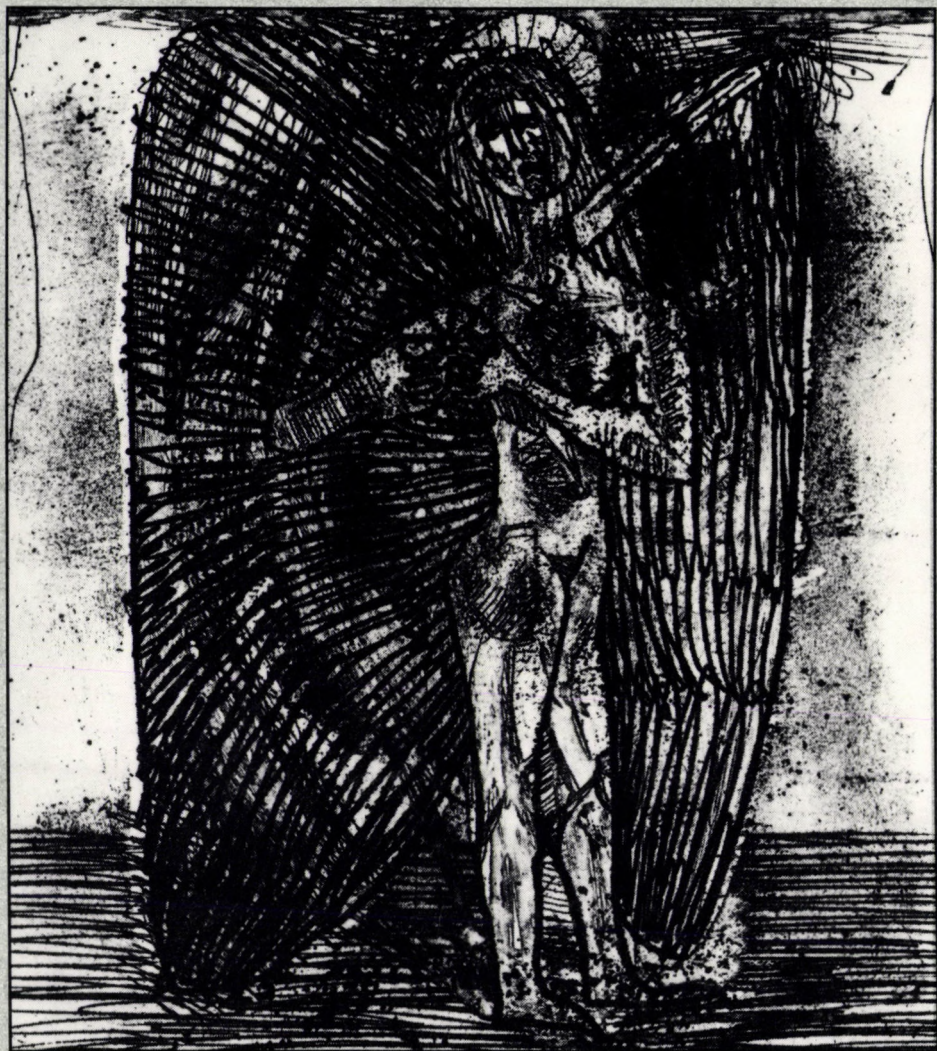
ÚJ FOLYAM II. 12. SZÁM

BUDAPEST, 1993. DECEMBER

ÁRA: 85 FT

MAGYAR SZEMLE

QUISLINGEK ÉS PÉTAINEK NÉLKÜL, DE JARUZELSKIVEL; MOHÁS LÍVIA ÉS TOMPA MÁRIA AZ ÖRÖK NŐIRŐL I.; SZIPÓCS KRISZTINA: ANGYALOK; ZSOLNAI LÁSZLÓ: A SZOCIO-ÖKONÓMIA PARADIGMÁJA; PÁL JÓZSEF: HAMVAS PÜSPÖK ÉS A NÉMETEK KITELEPÍTÉSE; GERHARD SEEWANN: A NÉMET KISEBBSÉG MAGYARORSZÁGON; PATAKY ERNŐ RÉGI AGRÁRSZERVEZETEINKRŐL; AZ ÚJ NATO MEGALKOTÁSA

A
MAGYAR SZEMLE
SZERKESZTŐSÉGE
MINDEN
KEDVES OLVASÓJÁNAK
KEGYELEMTELJES
KARÁCSONYI ÜNNEPEKET
ÉS BOLDOG ÚJ ESZTENDŐT
KÍVÁN

Leontyev

K. M. S.

Coiffier

Agnes Fina

Zinger Ana

*Joséphine
Vainqueur*

Henry J. J.

B. J. T.

MAGYAR SZEMLE

Főszerkesztő: KODOLÁNYI GYULA

Szerkesztő: CZAKÓ GÁBOR

Szerkesztőbizottság: BORBÁNDI GYULA, CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ,
KINDLER JÓZSEF, MELLÁR TAMÁS, MOLNÁR GUSZTÁV,
SZABADOS GYÖRGY, SZŐCS GÉZA, DR. VARGA CSABA

Szerkesztőség: BANGA FERENC, IZINGER ANNA,
LOVAS LAJOS, MAGYAR BERTALAN, NYIRI JÁNOS, VÁCZI GÁBOR
Szerkesztőségi titkár: ARANY EMILIA

ÚJ FOLYAM II. 12. SZÁM	BUDAPEST	1993. DECEMBER
KRZYSZTOF KAKOLEWSKI	QUISLINGEK ÉS PÉTAINEK NÉLKÜL, DE JARUZELSKIVEL	1235
MOHÁS LÍVIA- TOMPA MÁRIA	GONDOLKODJUNK AZ ÖRÖK NŐI-RŐL	1250
SZIPŐCS KRISZTINA	ANGYALOK ÉS ANGYALT RAJZOLÓK	1265
MAROSI MIKLÓS	A VÁLLALATOK VILÁGÁNAK ÁTALAKÍTÁSA II.	1275
ZSOLNAI LÁSZLÓ	A SZOCIO-ÖKONÓMIA PARADIGMÁJA	1287
PATAKY ERNŐ	NAGYMÚLTÚ AGRÁRSZERVEZETEINK LIKVIDÁLÁSA	1292
PÁL JÓZSEF	HAMVAS ENDRE CSANÁDI PÜSPÖK ÉS A NÉMETEK KITELEPÍTÉSE	1298
LOVAS LAJOS	NÉMETNEK LENNI MAGYARORSZÁGON	1309
GERHARD SEEWANN	A NÉMET KISEBBSÉG MAGYARORSZÁGON 1945 ÓTA	1314
RONALD D. ASMUS- RICHARD L. KUGLER- F. STEPHEN LARRABEE	AZ ÚJ NATO MEGALKOTÁSA	1322
PETHŐ TIBOR	APEC, NAFTA, GATT, NATO	1334
CZ	DECEMBER	

SZÁMUNK SZERZŐI:

ASMUS, RONALD D.: a Santa Monica-i RAND Corporation munkatársa.

KAKOLEWSKI, KRZYSZTOF (Varsó, 1930): mintegy húsz riportkötet és szépirodalmi mű szerzője, ismert prózaíró, újságíró, publicista és riporter.

KUGLER, RICHARD L.: a Santa Monica-i RAND Corporation munkatársa.

LARRABEE, STEPHEN F.: a Santa Monica-i RAND Corporation munkatársa.

MAROSI MIKLÓS (1922, Fehérvárcsurgó): egyetemi tanár a BKE vezetési és szervezési tanszékén. 20 kötete és mintegy 100 tanulmánya jelent meg.

LOVAS LAJOS (Budapest, 1967): tanár, a Magyar Szemle munkatársa.

MOHÁS LÍVIA (1928): testnevelőtanár, pszichológus, regényíró. Regényei: *Az oroszlános kert* (1981); *Zuhog, zuhog a hó* (1983); *Rókadadászat* (1985); *Imre és Irén* (1987); *Kölykök a Júdásfa alatt* (1988); *Álmodj, karkodj!* (1990).

PATAKY ERNŐ (Csallóközarányos, 1902): jogász, közgazdász. Földművelésügyi közigazgatás és agrárpolitika tárgykörben végzett tudományos munkái alapján habilitáltak magántanárrá a Pázmány Péter Tudományegyetem állam- és jogtudományi karán.

PETHŐ TIBOR (1918, Budapest): az apja, PETHŐ SÁNDOR által alapított Magyar Nemzet szerkesztőbizottságának elnöke, lapunk külpolitikai szemleírója.

Dr. SEEWANN, GERHARD (1944, Graz): a müncheni Südost-Institut könyvtárának vezetője. 1974-75 között Magyarországon folytatott kutatásokat „A magyar kisebbségek a XIX. és XX. században” témakörben.

SZIPŐCS KRISZTINA (1966, Szombathely): 1992-ben, az ELTE BTK magyar-művészettörténet szakán szerzett diplomát. A Magyar Nemzeti Galéria jelenkori gyűjteményének munkatársa.

PÁL JÓZSEF (Teskánd, 1939): a Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem Társadalomtudományi Intézetének docense, kandidátus.

TOMPA MÁRIA (1936, Budapest): 12 évet élt Párizsban, ahol a Sorbonne hallgatója volt, majd újságíróként dolgozott a francia rádiónál. Szentkuthy Miklós egykori munkatársa, hagyatékának gondozója.

ZSOLNAI LÁSZLÓ (Szentés, 1958): a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem docense. Kutatási területe az ökológiai közgazdaságtan és a gazdasági etika.

E számunk illusztrációi Szipőcs Krisztina (a reprodukciókat készítette: BOKOR ZSUZSA) cikkét kísérik.

QUISLINGEK ÉS PÉTAINEK NÉLKÜL, DE JARUZELSKIVEL I.*

SOKUNKAT FOGLALKOZTATÓ KÉRDÉS: vajon BIERUTOT, GOMULKÁT és GIEREKET¹ miért nem vádoljuk nemzetárulás bűnével, mint főbenjáró vétséggel? Valószínűleg azért nem jut eszünkbe, mert a kommunista propaganda, amely régebben „munkásmozgalmi múltjukat” és a „szocializmus ügyében tanúsított odaadásukat” emlegette mindenekelőtt, a „hazafiasság” fogalmát kezdte előtérbe hozni, s 1956-tól, de különösen 1968-tól fogva rendszeresen összekötötte a pártvezetők neveivel. A patriotizmus eredeti jelentésével való visszaélést leggyakrabban a hadiállapot formális felfüggesztése idején követték el. Illusztrációként hadd emlékeztessenek arra a drámai hazugságra, ami a mai Pilsudski téren történt, amikor még Győzelem térnek hívták: az Ismeretlen Katona Emlékműve előtt már a hagyományos lengyel „rogatywkában”² feszített a díszőrség, miközben a rohamrendőrség a Katonai kormányzat áldozatainak emlékére a lakosság által újra és újra kirakott virágkeresztet rugdosta széjjel néhány méterrel távolabb. Félelem és bosszúvágy dolgozott bennük. Végül, hoay lehetetlenné tegyék a virágkereszt ismétlődő feltámadását, hosszú ideig „tatarozták” a teret, majd gyökeresen átalakították forgalmi rendjét, szűk és veszélyes szlalompályát jelölve ki raja a közlekedés számára. (Mintegy az arcátlanság folytatásaként megértük, hogy JARUZELSKI tábornok épp a Pilsudski térre néző Victoria szállóban dedikálta könyvalakban kiadott emlékiratait). A hazafiasság fogalmának ez az álságos és hamis, lejárató felhasználása természetesen összhangban volt a Szovjetunió új stratégiai elképzeléseivel, melyekhez érzékelhetően hozzáigazították a propaganda téziseit is.

Az oroszok számára nagyon fontossá vált, hogy minden érintett, illetve közreműködő felet meggyőzzenek róla: a lengyelek „sajátkezűleg és önállóan intézték el a dolgot a maguk háza táján”. Ezt szolgálta, hogy a lengyelországi orosz helytartók régi módszereitől eltérően, most Jaruzelski tiszta lengyelségét hangsúlyozták, kiemelve, hogy földbirtokos rétegből származik és a mariánus atyáknál tanult. Találkozunk olyan véleményekkel, amelyek szerint Jaruzelski egyike volt azoknak a Szovjetunió által már 1945-ben kiszemelt, majd kiképzett és felkészített aktivistáknak, akiknek a karrierje nem csupán önnön erőfeszítéseiktől függött, hanem a rájuk osztott szerep követelményeitől is. Sőt főként ez utóbbtól, hiszen a kommu-

* Megjelent a krakkói *Arka* című havilap 1992. évi 6. számában — a szerk.

nizmusban személyiség — LENIN, SZTÁLIN és TROCKIJ kivételével — nem létezhetett, pusztán bizonyos szerepek, amelyeket egyes emberekkel töltettek be. Egyáltalán nem zárható ki például, hogy Sztálin épp azért nem gyilkoltatta meg a neki kellemetlenkedő Gomulkrát, mert ellenkártyaként akarta tartalékolni, mondjuk, Bieruttal szemben, Giereket pedig, mint „a Nyugat emberét”, olyan vezető szerepre jelölték ki, amelyet eljátszva, remélhetően, képes lesz kicsalogatni a kapitalista bugyellárisokból újabb hatalmas összegeket fejlődés címén; a megszerzendő pénz valójában persze a további fegyverkezést és a szovjet uralom kiterjesztését volt hivatott szolgálni. Jaruzelskit arra az esetre nevelték ki maguknak és helyezték tartalékba, ha netán az 1830-as novemberi felkeléshez hasonló helyzet alakulna ki Lengyelországban. A lengyel néphadsereg és belügyminisztérium számos parancsnoka közül ő illett legjobban ahhoz a szerephez, amelyet a múlt század első harmadában nem játszhatott el KONSTANTIN nagyherceg, a helytartó, tekintve, hogy „csak” orosz volt.

Jaruzelski tábornok legendájának építése már 1970-71-ben elkezdődött, amikor is befolyásos ügynökök elkezdtek holmi kiszivárogtatásokra hivatkozni, s bizonyos információkat hoztak forgalomba tanfolyamokon és kádertovábbképzéseken, egyúttal megtiltva a terjesztésüket, ami — a tapasztalat szerint — a legmegbízhatóbb módja annak, hogy ne maradjanak titokban. Ekkortájt azt sugalmazták, hogy Jaruzelski tábornok ellenezte a tüntetők és sztrájkolók elleni fegyverhasználatot Gdanskban, s ezért háziőrizetbe vették. Egy másik változat szerint a tengerparti harcok idején „eltávolították a parancsnokságtól”. A tábornok zárkózottsága, megközelíthetlensége és óvatossága, gyanakvó természete következtében nem sokkal később ellenlegenda kelt lábra. Forrását Kurowo környékén sikerült beazonosítanom, a szovjet uralom alá került Podoléból áttelepültek, s a volt ottani földbirtokosok egyes köreiből. Jaruzelski nem szívesen fogadta a bármilyen ügyben hozzá fordul embereket, különösen akkor nem, ha a kérvényező arra hivatkozott, hogy gyermekkorától ismeri. Következésképp ódzkodására végül az a magyarázat keletkezett, hogy a tábornok fél megmutatni az arcát. A szóbeszéd hullámai tovább erősödtek, amikor Jaruzelski sötét szemüveget kezdett hordani. Mind többen bizonygatták, hogy a valódi Wojciechet a negyvenes évek első felében, közelebbről 1940-43 között kivégezték a szüleiivel együtt, s helyére a katonai elhárításban megfelelően kiképzett és felkészített orosz ügynököt léptettek, aki átvette a fiú életrajzát. Mindez kiegészült a pletykával, miszerint plasztikai műtétet is végeztek rajta.

EGY MÁSIK ÉRDEKES VÁLTOZATA JARUZELSKI METAMORFÓZISÁNAK sokkal egyszerűbb: olyannyira megváltozott az eredeti ember, hogy rá sem lehet ismerni. Anélkül, hogy bármi cselekvő része lett volna benne, kineveztetett hazafinak, s így hazafiként is kezelik, illetve ítélik meg. A jól szervezett propaganda hatékonysága félelmetes: nemegyszer még a tábornok legelkeseredettebb ellenségei is „bevesznek” egyes dolgokat. MARIAN BRANDYSNAK³ például nyilváno-

san el kellett határolnia magát attól a gyanúsítástól, hogy a könyvében szereplő ZAJACZEK⁴ („Arbuz” tábornok) alakja bármiféle utalásokat tartalmazna Jaruzelski személyére. Érzésem szerint Brandys türelmetlensége onnét származik, hogy Zajaczeket vagy WINCENTY KRASINSKIT⁵ más mércével mérte, mint amilyennel saját személyét parancsolta mérni Jaruzelski, egyúttal egyébként csapdát állítva önmagának. Márpedig rosszul teszi, ha túlságosan bízuk „a történelem ítélőszékében” ahelyett, hogy egyszerűen megmagyarázná a dolgot: „az oroszok szolgálatába álltam, felkészítettek, kiképeztek, az volt a szerepem, hogy lengyel hazafinak tűnjek fel”. „A hadiállapot bevezetését megtagadva elveszítettem volna a hatalmat, s egyúttal az életcéloimat is. Mindent az oroszoktól kaptam, s tőlük függött, hogy megtarthatom-e pozíciómat”. (Érdemes megjegyeznünk, hogy egy másik kiválasztott, KAROL SWIERCZEWSKI⁶ alakján, aki a spanyol polgárháborúban az el generale polaccót játszotta, sokkal rövidebb ideig és jóval felületesebben dolgoztak a szovjet rendezők. Halálának máig kiderítetlen körülményei arra utalnak, hogy a „befektetés” nem fizetődött ki, ezért mihamarabb sztorizálták.)

UGYANCSAK ÜGYNÖKI KÖZREMŰKÖDÉSSEL TERJEDT EL A HÍR, hogy Jaruzelski minduntalan veszélyben érezte az életét, s egyszer a Szovjetunió légtérében, valahol Minszk fölött merényletet követtek el a gépe ellen, amellyel rendszeresen Moszkvába utazott. Az esetre azonban semmilyen bizonyíték nincs. Ő maga kissé grafomán, egocentrikus és naiv módon azt írja erről: „Kezem a pisztoly hűvös acéljára siklott”. Ha így volt, akkor vajon miért nem végzett magával?

A „kommunista és hazafi lengyel tábornok” első, jól kidolgozott alakját eredetileg a lengyel származású KONSTANTIN ROKOSZOVSKIJ⁷ marsallra szabták. Jaruzelski mítosza voltaképpen e szerep átruházását és továbbvitelét jelenti. Még a lágerévek emlegetésének módszerei is azonosak. Ma már tisztán látható, milyen megkérdőjelezhetetlen szálakkal kötődtek e személyek egymáshoz. Elég talán, ha felidézzük, hogy a lengyel tábornokok közül Jaruzelski volt az egyetlen, aki 1956-ban tiltakozott a szovjet tanácsadók hazaküldése, valamint az ellen, hogy Rokoszovszkij mondjon le a honvédelmi miniszteri posztról, s kövesse őket. Még a Jaruzelski iránt nem túl nagy rokonszenvvel viseltető WLADYSŁAW POZOĞA⁸ is elismeri, hogy a tábornok akkoriban „szél ellen” haladt. Okkal feltételezhető tehát, hogy Jaruzelski pályájának felívelő szakasza a szovjet marsall uralkodásának éveiben kezdődött. Rokoszovszkij egyébként a Szovjetunióba történt visszatérését követően is jelentős figura maradt: továbbra is mértékadó volt a véleménye a lengyel néphadsereg káderállományát érintően. S ez nem elhanyagolható azzal a ténnyel szemben, hogy a lengyel katonai vezetés élére a Sztálin életében oly sok gyanúsítással övezett MARIAN SPYCHALSKI⁹ került, akinek fivére, JÓZEF SPYCHALSKI a Honi Hadsereg¹⁰ ezredese volt a háború alatt.

Ugyanekkor a Szovjetunió uralkodó rétegeiben a terrorról és a gyilkosságokról történt lemondás nyomán bekövetkezett az, amitől

Sztálin leginkább tartott. Létrejött az érinthetetlenek csoportja, amelyet aztán mindinkább kiterjesztettek az alacsonyabb rangú funkcionáriusokra is. Bármilyen ellentmondásosan hangzik, de igaz: így kezdődött a kommunistákat riogató moloch, „az erők szabad játékának” kialakulása, amely végső soron egyenes utat jelent a szabad választások és a piacgazdaság felé. A rendszer mind ingatagabbá vált. A rendőrséget gumibotokkal szerelték fel Lengyelországban is, különleges belügyi rohamosztagokat hoztak létre, megalakították a ZOMO-t¹¹, a ROMO-t¹² és hasonló egységeket, de közeledett az idő, amikor a tömegek elleni harcban be kellett már vetni a hadsereget is, amely mind létszámában, mind fegyverzetében jelentősen különbözött az úgynevezett rendfenntartó csapatoktól. Hogy előbb-utóbb szükség lehet a hadsereg szélesebb körű alkalmazására, jól mutatták a berlini, a poznani és a budapesti harcok tapasztalatai. Ebből fakad a hadsereg jelentőségének megnövekedése Lengyelországban is, és következésképp egy hivatásos tábornok — Jaruzelski — felbukkanása a legfelsőbb pártvezetés soraiban.

AZ EURÓPAI ÉS VILÁGESEMÉNYEK számunkra kedvezőtlen alakulása a XIX. században, s XX. század első, majd második felében állandó fáziseltolódást jelenített a lehetőségek terén. Amíg a magyarok véreztek, mi reformokat hajtottunk végre, aztán kénytelenek voltunk segédkezni a reformok eltiprásában Csehszlovákiában velük együtt. Végül a szovjet rezsim hátában is nyílt egy front: kirobbant az afganisztáni háború.

Az orosz katonai doktrína tiltja a kétfrontos harcot. Ez a gondolat három nagy háború tapasztalatain alapul: Napóleon sorsára, valamint Németországréra 1918-ban és 1945-ben. A „mi időnkben”, tehát 1980-81-ben javában tartottak az elkeseredett harcok Afganisztánban, s antikommunista felkelések, felszabadító háborúk lobbantak fel minduntalan a tengerentúli szovjet gyarmatokon. Mint egykor a magyarok, most az afgánok ontották vérüket értünk is. Az, hogy a nyolcvanas évek fordulóján nem került sor szovjet beavatkozásra Lengyelországban, valószínűleg annak köszönhető, hogy Moszkva gyors győzelemben reménykedett Afganisztánban, ahol épp ezidőtájt erősödtek fel az orosz offenzívák.

BREZSNYEV kormányzását két hiba tükrében kell vizsgálni, két olyan hiba fényében, amelyeket uralkodása vége felé követett el: a közép-hatósugarú rakéták Európába telepítése az egyik és az afganisztáni beavatkozás a másik. De ezt megelőzően olyan dolgokat vitt véghez, amelyekre képtelen volt RETTEGETT IVÁN, I. PÉTER, NAGY KATALIN és Sztálin: tengeren túli gyarmatokat szerzett az oroszoknak Afrikában (Angola, Mozambik, Etiópia), a Közel-Keleten (Dél-Jemen), s a közép-amerikai domíniumokat kibővítette Nicaraguával. Az amerikai földrész immár ketté volt vágva a kommunisták kezével. Afganisztán leigázásán át az ázsiai kontinens kettévágására törekedtek. Afrikában még ingadoztak a keresztvágáson az Egyenlítő mentén, s egyúttal Dél-Afrika megszerzését is előirányozták.

A tengerentúli gyarmatbirodalom kiépítése a sztalinizmustól a trocizmus felé való elhajlást jelentette, azaz a szovjet forradalom exportját, míg Sztálin az olyan országok „felszabadításán” igyekezett, amelyeket hozzá lehetett kapcsolni Oroszország eurázsiai rögéhez. Magában a Szovjetunióban az oroszok az össznépeségnek alig a felét tették ki, az egész Birodalom viszonylatában pedig számarányuk egyenesen nyugtalanító volt. Ezért kezdték beemelni a köztudatba az „összszlávtság-tudat” rasszista elméletét, és kezdték beemelni a legbizalmasabb állásokba, pozíciókba a beloruszokat, ukránokat, s fontos vonalakat telepítettek be kubai és NDK zsoldosokkal. A lengyeleket nem vetették be, nem alkalmazták a gyarmatokon, inkább arra használták fel őket, hogy a saját hazájukat pacifikálják. A kommunista hatalom egyik legfontosabb jellegzetessége, hogy a saját országát ellenséges területként kezeli. Ebben a tekintetben Jaruzelski az eloroszosodott és a Szovjetunióban kiképzett Volgamenti német HOFFMANNRA, az NDK hadseregének volt főparancsnokára emlékeztet.

Az afganisztáni háború a legnehezebbnek bizonyult azok közül, amelyek a szovjet gyarmatokon fellángoltak. Más háborúk pedig flottájának fokozottabb kiépítésére kényszerítették a Szovjetuniót. (A csuzimai eseményekre emlékeztető volt már ez a flotta, a tengeralattjárók katasztrófái következtében.) Egy olyan ország számára, amely maga is gyarmati fejlődés szintjén rekedt, s amelynek népe maga is gyarmati sorban volt saját uralkodóinak és vezetőinek köszönhetően, gyarmati háborúk finanszírozása néhány más országban elképzelhetetlen megterhelést jelentett.

HA JARUZELSKI 1980. december 8-a után, de különösen a bydgoszczi eseményeket¹³ követően (amelyeket, mint később kiderült, ő maga parancsolt kiprovakálni) átállt volna a lengyel oldalra, akkor most valóban igazi lengyel államunk volna és saját, valódi hadseregünk. Magdalenka és a Kerekasztal jónéhány évvel korábban következtek volna be — erre mutató megoldási javaslatokat hangoztatott ugyanis URBAN és WERBLAN már akkoriban.

A volt NDK-németek azt igyekeznek bizonygatni, hogy a „hadiállapot” bevezetése ERICH HONECKER ötlete volt. Az igaz, hogy a KGB¹⁴, a GRU¹⁵ és a „szmers”¹⁶ után a lengyel helyzetet legjobban a Stasi ismerte. Ügynökeinek tevékenysége, megjelenése Lengyelországban 1979-től fogva mind szembetűnőbb volt. Átdobták ide a Rote Armee Fraktion csoportjának egyes tagjait, és népes NDK-delegációk, amelyek kereskedőnek álcázták magukat, laktak a vajdasági városok szállodáiban. NDK katonai járművek konvojai lassan már kezdtek hozzátartozni Észak-Kelet Lengyelország vajdaságainak tájképéhez, s Trabantok és Wartburgok ezrei is, civilbe bújt német tisztekkel a volán mögött: családotól jártak át szabadságra és keresték fel a legeldugottabb zugokat is az országban. 1981 derekán Közép-Lengyelországban számkódos német rövidhullámú rádióadásokat lehetett fogni. Vajon logisztikai előkészítés volt ez az NDK hadserege részéről, avagy kémjelentések?

Kérdés, hogy a szükségállapot bevezetése pusztán egy volt-e a Szovjetunió legszellemesebb ötletei és inváziós tervei közül. Úgy gondolom, hogy 1945 óta igen, bár az oroszok a cári „örökös szükségállapot államára” támaszkodtak már régóta. (MICKIEWICZ megfogalmazása 1834-ből e témában mindmáig páratlanul találó tömör és aktuális példaként szolgál.) Az oroszok előtt három lehetőség állott: 1. bevetni a lengyel területen állomásozó egységeiket, további jelentős csapatok beléptetésével Csehszlovákia, az NDK, Kalinyingrád (Königsberg), Litvánia, Belorusszia és Ukrajna felől. A tenger felől együttműködött volna a szovjet balti flotta, valamint deszantegységek stb. Lengyelország bekerítése így összehasonlíthatatlanul totálisabb volt, mint 1939-ben. Az ellenség mégis más helyzetben volt, mint akkoriban a németek, akik éppen győzelemsorozatuk elején jártak, amelyhez a „leghűségesebb szövetségesnek” bizonyult Szovjetunió minden támogatást megadott. 2. Megerősíteni a behatoló szovjet csapatokat NDK, csehszlovák, bolgár és magyar egységekkel, fokozva ezzel a klausztrofóbia hatását, amelynek alapján a propaganda Lengyelország teljes elszigeteltségét emlegethette volna. Ez a variáns azonban már bevetésre került 1968-ban. Ráadásul az NDK hadsereg megjelenése beláthatatlan következményekkel járhatott volna. A birtokomban levő információk szerint 1968-ban annak oka, hogy az NDK hadseregét második vonalba sorolták az volt, hogy a lengyel katonák a keletnémet egyenruhák színe és szabása láttán „nem kezescskedtek magukért”.

Jaruzelskinak elfelejtik, hogy 1968-ban részt vett a lengyel diákmozgalmak elfojtásában: a lázadókat besorozták a lengyel néphadseregbe, arra a mintára, amit a cári hatalom alkalmazott 1863 elején, az orosz hadseregbe kényszerosozva a lengyel fiatalokat. A néphadseregnek kettős szerepe volt: börtönbe zárni a katonákat, akik ebben a seregben szolgálva a terror eszközévé váltak a Lengyel Népköztársaság többi állampolgárával szemben. A lumpen elemek uralma és a bűnözők világában érvényes szokásrendek átültetése a néphadsereg mindennapjaiba mindkét célt szolgálta.

A VARSÓI SZERZŐDÉS BEAVATKOZÁSÁRA VÁRVA olyan tébolyult elképzelésekkel is találkoztam, melyek szerint „a lengyelek ha visszavágnak, akár Berlinig is eljuthatnak”. Ebben az egyetlenben az ismeretlenek száma nem több volt, hanem sok. A kommunisták félelmei tűnnek ki abból a félretájékoztatási kampányból, amely 1981-et jellemezte. A tisztii testületnek kihirdették például, hogy az Opoli Húsfeldolgozó Üzem Szolidaritás szervezetének szándékában áll elrabolni a néphadsereg tisztjeinek és altisztjeinek gyermekeit a bölcsődékből és óvodákból, hogy bezárják őket a hűtőházakba, ahol majd halálra fagynak. Néhány egységénél páncélozott járművek kísérték, illetve szállították a gyermekeket, legtöbbjüket erdei telepítésű laktanyákba. Igen érdekesekek voltak azok az összeállítások is, amelyek az SB¹⁷ proskripciósi listáin szereplő kommunistákról készültek, mint a Szolidaritás által halálra ítéltokról. Ritkán bár, de előfordultak rajta a sajtóból jól ismert SB és MO¹⁸ parancsnokok nevei is, míg az egyes területeken működő ávós ügynökök és

ROMO-sok tömegei hiányoztak róla. Azokat a volt AK-sokat persze, akik beléptek a LEMP-be, felvették a listákra. Egyvalaki a listán szereplők közül tiltakozott és követelte, hogy húzzák ki a nevét. Az SB ügynöke, aki bemutatta neki a listát, úgy meglepődött ezen, hogy automatikusan eleget tett a felszólításnak és kisatírozta az illető nevét, amivel sikerült derékba törnie a saját karrierjét.

A szükségállapot megvalósítása, amelynek perfekcionizmusát büszkén emlegetik végrehajtói, más dolog. A katonai-rendőrségi erők győzelme, amit meghirdettek (s később nem átalítottak az 1991-es moszkvai puccsal összehasonlíthatni), gyenge muzsika. Az úgynevezett harmadik variáns kockázatát vállalták, a kétfázisú akciót: először a Lengyel Népköztársaság katonai-rendőri erejét vetették be.

TAPOGATÓDZÓ CSAPÁSNAK SZÁNTÁK, amely sikertelenség esetén is legalább azt volt hivatott felderíteni, milyen erőkkkel és szándékokkal rendelkezik az ellenfél. Elhíresült interjújában DUBINYIN tábornok (a Lengyelországban állomásozó szovjet csapatok parancsnoka) semmi újat nem mond ahhoz képest, amit tizenegy évvel korábban már közzétettek az amerikaiak. Ami megdöbbenő: Dubinyin lojalitása és panegerikus hangvétele Jaruzelski irányába. Az orosz tábornok aláhúzza, hogy december 12-ről 13-ra virradó éjjel készülségbe volt helyezve a szovjet hadsereg. Nem azért mozgósítottak több százezernyi katonát, s nem azért helyezték őket készülségbe — mondja —, hogy Jaruzelskit zsarolják vele: ez csak mellékes cél volt. Dubinyin szerint a szovjet hadsereg azért volt riadókészülségben, hogy akcióba lépjen, ha az első csapás megtörne.

Kérdés azonban, hogy az oroszok mennyire szívesen küldtek volna csapatokat a lázadó Lengyelországba. Meg kellett vizsgálniuk a cseh-lengyel változatot: ebben a lengyelek nem tanúsítanak ellenállást, pusztán befolyásolni igyekeznek az imperiális hadsereget, inkább a propaganda eszközeivel törnek a szétzilálására. Az oroszok számára iránymutató volt a Szolidaritás híres felhívása a hódoltságú országokhoz, hogy alakítsanak ők is szabad szakszervezeteket. Az oroszok óvatosságát mutatja a tény, hogy Lengyelországot megszállva tartó katonai egységeiket teljes elszigeteltségben tartották, némelyiket oly mértékig, hogy a gyakorolótereken — amelyek a Szovjetunió felségterületének számítottak az egyezmények szerint — az ott szolgáló katonák gyakran azt hitték, valóban a Szovjetunióban vannak.

Vajon mit jelentett volna a Lengyel Népköztársaság erőinek sikertelensége? Vajon miben jelentkezett volna? Mi történt volna, ha a vezetők többségének letartóztatása ellenére a maradék tevékeny ellenállást tanúsított volna? Ha szemügyre vesszük a később Gdanskban és Nowa Hutában bekövetkezett eseményeket, amikor a ZOMO a tüntetők ellen kifejtett akciói során, felszerelésének és fegyverzetének óriási túlsúlya ellenére nemegyszer megadta magát és könyörgött az életéért, akkor azt látjuk, hogy az erős indoktrináció ellenére sem volt igazán felkészülve a lakossággal szembeni véres harcra és élete kockáztatására. Még kevésbé volt kész ilyesmire a lengyel néphadsereg állománya. Csak a hatalmas második vonalat

maguk mögött érző, Oroszországban képzett káderek voltak biztosak a dolgukban. Speicális csoportok álltak készenlétben az esetlegesen a lengyel oldalra dezertáló szovjet katonák elfogása, véstörvényeszéki elítélése és kivégzése céljából.

E harmadik variánsban az oroszok az alájuk rendelt lengyel népköztársasági katonai-rendőri erők számára olyan ordre de bataille-t jelöltek ki, amely erősen emlékeztetett a XX. század elején a gyarmatosítók által még alkalmazott megoldásokra, amikor a benszülőttekből felállított intervenció csapatokat vetették be testvéreik pacifikálására az első vonalban. Jaruzelski etnikai lengyelsége lett volna az agresszor alibije, aki mundérba öltöztetett rabszolgákkal tiportatja el vértestvéreik törekvéseit. Csak ezen akció sikertelensége esetén lépett volna elő a hátuk mögül az uralkodó ország hadserege.

Az, hogy Jaruzelski győzhetett ebben az egyetlen háborúban, amelynek főparancsnoka volt, nagymértékben függött a lengyel társadalomtól és annak reakcióitól. A Szolidaritás pontos értesülésekkel rendelkezett. Épp maguk a lengyelek, elszigetelve a világtól és elvágva egymástól, mindannyian egyedül, önállóan döntöttek arról, hogy Jaruzelskinek sikerüljön. A béke győzelme azon a decemberi éjszakán egy negyvenmilliós nemzet zseniális intuícióján múltott, amelynek minden tagja külön és egymaga hozta meg a helyes döntést. A tábornok győzelme a nehézfegyverzetű katonai egységek győzelme volt olyan civilek fölött, akik a békés eszközökkel folytatott harc hívei voltak, és tudatosan választották a védtelenséget. A hadiállapot jelentette a kihívást, vetette oda a kesztyűt, idézte elő a véres harc fenyegetését, teremtett olyan szélsőségesen veszélyes helyzetet, mint amilyen például december 12-e és 17-e között keletkezett. Nem Jaruzelski tábornok vetette el tehát a véres megoldás lehetőségét, hanem az általa rabláncra vert lengyel társadalom.

NEM RAGADTAM VOLNA TOLLAT EBBEN AZ ÜGYBEN, ha Jaruzelski csendesesen eltűnt volna a történelem süllyesztőjében. Ő azonban ehelyett nemcsak, hogy nem lépett le a színről, de jellegzetes önimádatlall igyekszik mindegyre meggyőzni a lengyeleket és a világ közvéleményét arról, hogy a gondviselés államférfiúja volt Lengyelországban. Személyes ellenérzésekkel nem viseltetem iránta. Ő számomra éppolyan abszurd jelenség, mint az általa betöltött szerep az elnyomás és erőszak apparátusában. Bármikor be lehetett volna helyettesíteni a személyét például SIWICKI, vagy JANSZEWSKI tábornokokkal. A tény, hogy Jaruzelski etnikai szempontból lengyel, nem a számunkra volt fontos, hanem a szovjetoroszoknak. Jaruzelski nem oldotta meg a „lengyel kérdést” — ő a Szovjetunió számára lehetett csak a gondviselés államférfija. Levette a szovjet hadsereg válláról a terhet, amely Lengyelországban várta volna. Megszabadította a Szovjetuniót az intervencióval járó újabb szegénytől, segített megőrizni presztízsét a világ szemében. Ő maga beismeri: „Az 1968-as szovjet beavatkozás ügyetlen megoldás volt, amit egyébként az oroszok is elismernek. 1981-ben nem feledkeztem meg erről a leckéről”. A tábornok tehát a lengyel társadalomra

igyekszik háritani a szégyent, amely az ő interpretációja szerint, mintegy önmagát kötötte gúzsba, önmaga tiporta el saját jogait. Jaruzelskit a lengyelséghez az anyakönyvi bejegyzés, valamint a lengyel nemesi és katolikus etosz emlegetése köti, mely utóbbival önmaga ruházta fel magát. A katolicizmust felcserélte az új hitre, az ateizmusra. Ő maga állítja: „hú maradtam és maradok is ideáljaimhoz”. „Az én világom másodszor omlott össze a berlini fallal együtt. Ismét derékba tört az a világ, amelyet reformálhatónak, s a többenél jobbnak tartottam. Hatvankilenc évesen meg kellett látnom, hogy semmi sem maradt abból a pártból és rendszerből, amelyet felépíteni szerettem volna”. Vagyis a hadiállapotot nem Lengyelország védelmében vezette be, hanem a megingott rendszer további építése érdekében. Ez pedig együtt járt a lengyel társadalom további rombolásával.

AMI JARUZELSKI NEMESSÉGÉT ILLETI, az I. Köztársaság minden szemje (míg a képviselőket nem korrumpálta Oroszország), megfosztotta volna tőle. Ő ugyanis BRANICKI hetman és RZEWUSKI áruló praktikáinak követője. Olyan ügy ez, amelyet csak iskoláskönyves megközelítéshez hasonlíthatunk, amelyben a nemességet és az arisztokráciát vádolják azzal, hogy eladták az országot az oroszoknak: „íme, ismét egy azok közül, akik szabadságból, rabszolgaságba taszítottak bennünket”.

Jaruzelski azt vallja, hogy csak egyszer látogatott el apja birtokára, mert „többször nem illett”. A legtöbb földbirtokos fejlesztette a mezőgazdasági és az általános oktatást, támogatta a gyógyítást, fáradozott a parasztek életének jobbá tételén. A tehetséges parasztyerekek számára ösztöndíjakat alapítottak. Az a hűvösség és közönyösség, amely alattvalóival, alárendeltjeivel, vagy gondjára bízottakkal szemben jellemezte a tábornokot, személyiségének olyan vonása volt, amely képessé tette rá, hogy elhagyja saját réteget, és átálljon a halálos ellenség oldalára — a szovjet kommunista párt és hadsereg mellé. Ezt követően egyébként hihetetlen közönyösen viselkedett a lengyel néphadseregben uralkodó állapotok iránt is.

ADAM MICHNIKNEK¹⁹ adott interjújában Jaruzelski azt mondja, hogy 1980 augusztusától fogva felgyorsult a kommunista hatalom eróziója. Másutt pedig közli: „ma már tudom, hogy tisztelni kell mások véleményét”. E szavakkal dörgölődzik a győzelmes társadalomhoz, miután még egyszer, már megint az erősek oldalára állt. A kommunizmust nem akarókat említve azt mondja rájuk: „a többiek”.

Érdekes dolog: annak a lehetőségét, hogy ebben az operációban Jaruzelski használtassék fel, Brezsnyev Sztálin előrelátó politikájának köszönhetette, aki megparancsolta, hogy a lengyeleknek hagyják meg szimbólumaikat — a fehér sast, a nemzeti lobogót, a hagyományos egyenruhát, a lengyel katonai és felkelési tradíciók egy részét, mi több, Mickiewiczet és SIENKIEWICZET sem tiltotta be (míg a Szovjetunióban például DOSZTOJEVSKIJ indexen volt). Az célozta mind ez, hogy a felsorolt területeken az érzékeny lengyelek számára megteremtse az illúziót, hogy lengyel hadseregben szolgálnak, és lengyel államban élnek.

A hadiállapot előtt Jaruzelskit olyan hatalmas eszközökkel ruházták fel, amilyenekkel előtte egyetlen szovjet helytartó sem rendelkezett Lengyelországban. A szovjet gondolkodásra jellemző volt, hogy úgy helyezték belé bizalmukat, hogy egyúttal alkalmat teremtsenek az ellenőrzésére is, még hozzá menten több szálon: mint a kommunista párt első titkárát, mint miniszterelnököt és mint a néphadsereg főparancsnokát. A „szükségállapot” előkészítése során minden hatalmas vonalra rátette a kezét.

A hadiállapotnak messze nyúló stratégiai céljai voltak. Ezekről nagy a hallgatás, ugyanis a GORBACSOV bevezette változások elhomályosították a korábbi elképzeléseket, és az egyes tevékenységek eredeti irányát. Voltaképpen ugyanis drákói neosztalinista intézkedéseket vezettek be. Készültek az igazságszolgáltatási apparátus személyi állományának lecserélésére. Olyan intézkedéseket készítettek elő, mint az 1940-50-es évek fordulóján — el szándékoztak távolítani a jogászokat az ügyészségekről, és olyan embereket akartak a helyükre ültetni, akik csak speciális ügyészi tanfolyamot végeztek. Többségükben erre kiválogatott vagy fiatalon nyugdíjba küldött volt belügyminisztériumi dolgozókat, akik a jogot „burzsoá megközelítésben” alkalmazó, semleges beállítottságú szakemberek helyett a „klasszovoja szlusznoszty” (osztályhűség) jegyében kezelték volna az ügyeket. Ugyancsak terdbe volt véve a bírói testület leváltása. Az SB és az MO számos alkalmazottja jogi végzettséggel rendelkezett, és később ügyvédi irodákban, ügyvédi pályán helyezkedett el. Tehát annak ellenére, hogy a felügyeleti rendszer amúgyis összefüggő volt — politikai titkosrendőrség, alatta az ügyészségek, majd a bíróságok — az 1949-56 közötti szigorú rezsimhez való teljes visszatérést tervezték. A belügyminisztériumban, a honvédelmi minisztériumban és a televízióban elhelyezett szovjet tanácsadók közvetlen befolyása, a lengyel társadalomba beépített speciálisan képzett és felkészített szovjet állampolgárok működése, akik megfelelően preparált papírokkal és kiváló lengyel nyelvismerettel bírva elárasztották Lengyelországot, átvettek fontos pozíciókat, lehetővé tette, hogy visszalökjék Lengyelországot abba a helyzetbe, amelyben a környező leigázott államok — Csehszlovákia és az NDK — voltak. Azaz vissza szándékoztak vonni az úgynevezett Lengyel Október 1956-os vívmányait, mi több, valósággal vissza kívánták állítani az 1945-ös állapotokat, amikor az országban gyakorlatilag katonai kommandatúrák uralkodtak.

MI TÖRTÉNT VOLNA LENGYELORSZÁGGAL 1956-BAN, ha a belbiztonsági bizottság és a hadsereg egy része nem rokonszenvezett volna a lengyel oldallal, megtagadva Rokoszovszkijnak az engedelmességét? HIBNER és KOMAR tábornok, az akkoriban még ezredes Bednarz, vesztes esetén a főbelövést kockáztatva élére álltak a fellázadt reguláris erőknek. STANISLAW STASZEWSKI, a LEMP varsói pártbizottságának első titkára fegyvert osztott Zerán munkásainak. Jaruzelski tábornok azonban élete során nem egyszer jelent adta, milyen ellenségesen viseltetik a Lengyel Októberrel szemben. Adatok bizonyítják, hogy személyesen üldözte az októberi tábornokokat.

1956 eseményei fontos támpontot jelentenek a hadiállapot értékelése szempontjából. Nem okozott például csalódást akkoriban a kommunista OCHAB, aki a kommunizmusban szokatlan módon önként lemondott a hatalomról, lehetőséget nyitva ezzel a reformerők előtt. A LEMP KB VIII. plenumának résztvevői is méltóságteljesen viselkedtek (JAWORSKA, TATARKÓWNA, GRANAS, WASILKOWSKA).

A 12-RŐL 13-RA VIRRADÓ ÉJJEL JELENTŐSÉGÉNEK megértésében kulcsszerepe van azon titkos vagy féltitkos dekrétumok és rendeletek értékelésének, amelyeket később, 1985-ben vezettek be, beléjük foglalva a hadiállapot előírásait is. Kezdve a szállítható élelmiszer mennyiségének meghatározásától (például 12 tojás). A rendszer zsoldosainak őrzései ellenőrizték a magángépkocsikat, a vonatok utasait, elkobozták az előírásosnál több élelmiszert, mintegy céltudatosan felidézve ezzel az 1939-45 közötti éveket. A hírhedt 1985-ös „májusi rendeletek” „felfüggesztése” és „visszavonása” ellenére, mintegy törvényesítve a hadiállapotot, munkásellenes jogrendet vezettek be, éles támadásokat indítottak az egyház ellen, s a száműzetést önkéntesnek kiáltották ki. Átszervezték és kibővítették az SB ügynöki hálózatát (információim szerint például a kielcei vajdaságban a hadiállapot alatt még egyszer annyi titkosügynököt, informátort verbuváltak, mint amennyi az 1981-es létszám volt). Mélyebbre hatoltak a munkás-, paraszt- és diákrétegekbe. Áruló szerepet kapott — természetesen a Szolidaritás semlegesítése céljából — a kormányhű, korporációs jellegű központi szakszervezet.

Minden területen egymást érik a hasonló, illetve egységes, egymást erősítő, hosszú távra szóló, távlati terveket tükröző intézkedések. Amint korábban a LEMP-KB politikai bizottságának esetleges, alkalmi nyomásától, illetve a lengyelek önvédelmi reakcióitól függött a mindenkori lengyelországi helyzet, úgy a hadiállapotban az 1949-56 közötti évek megelőző jellegű terrorját most kiegészítették reaktivációs vonásokkal. Nagyméretű, ama évek óta ismeretlen intenzitású skálán igyekeztek bevonni a társadalmat az együttműködésbe. A propagandatevékenység, különösen a népköztársasági televízióban, még a ZOMO hordozta terror veszélyénél is fokozottabb fenyegetést jelentett. Az SB és a belügyminisztérium részben azonos volt magával a propagandát irányító stábbal. A belügy és a tévé korszerű módszereket alkalmazott, miközben a társadalmat civilizációs elmaradottságban tartotta. Az erőszak propagandája a propaganda erőszakosságával társult. A tévé „valódi valóságot” kényszerített a nézőre, győzködve fenyegetett és fenyegetve győzködött. Maga Jaruzelski tábornok is az erő előtti meghajlás ideológiáját képviselte. A neomarxizmus tételeivel összhangban: ami van, az helyes, ha egyszer képes volt életre kelni, vagyis a katonai filozófus filozófiája összefoglalható a „kisebbik rossz” fogalmában. Erre a földalatti ellenállás azt válaszolta, „minket nem a kisebbik rossz, hanem a nagyobbik jobb érdekel”. Az járja, hogy a népköztársasági tévé ezekben az években a tudatalattit befolyásoló módszereket is alkalmazott (s eddig még csak vizsgálatot sem kezdett az ügyben senki!); a pergő

képsorokba szemmel tudatosan fel nem fogható, de az agy receptorai által mégis érzékelhető és az emberek tudatába beépülő rövid kockákat vágott be olyan feliratokkal, mint „Jaruzelski mentette meg Lengyelországot”, vagy „Jaruzelski a legnagyobb hazafi” satöbbi. Perfid módon építették fel a legnagyobb hazugságokat, s egy egész hamis világot építettek a lengyelek köré. Az SB és a LEMP által inspirált suttogó propagandába ügyes hazugságokat építettek be, kiszivárgott információknak tüntetve fel őket. Oroszország jóváhagyásával folyt ez az ijesztgetés. Igyekeztek tudatosítani, hogy „a hadiállapot Jaruzelski jószágának köszönhetően olyan, amilyen, sokkal rosszabb lenne, ha bejöttek volna az oroszok”. Moszkva beleegyezésével a Lengyel Népköztársaság élére olyan rendőri-katonai csoport került, amelyről igyekeztek elhíttetni a wallenrodizmust. Senki nem vette magának a fáradságot, hogy legalább még egyszer elolvassa a történetet.

A „wallenrodizmus” dolga ismét napirendre került Ludwik KALKSTEIN-STOLINSKI ideje óta, akit a németek letartóztattak, s aki az AK (Honi Hadsereg) felderítésétől átállt a Gestapo szolgálatába és belekeveredett GROT-ROWECKI, az AK 1944 augusztusa előtti főparancsnokának letartóztatásába is. A népköztársasági bíróság előtt azt vallotta, hogy ő egy új Konrad Wallenrod volt. Még a Lengyel Népköztársaság legfelsőbb bírósága is — amely az utasítást kapta, hogy Kalksteint meg kell menteni — újra áttanulmányozta a művet és a következő versszakokra hivatkozott indoklásában:

*Neve német volt, de litván maradt a lelke,
családját siratva, kését hódítókra fente...*

...

*titokban fentem a kést, s mily édes bosszúval
szaggattam Winrich ágját, törtem tükeit...
Száz évig se gyógyítja be sebeit a Rend*

— mondja élete alkonyán Wallenrod Remete Aldonának —

*Szíven találtam a százfejű szörnyet,
kincseit herdáltam, hatalma forrásait,
hamuvá égtek városok, tengernyi vér folyt el...
Én tevém mindezt, megtartva esküm,
iszonyúbb bosszút pokol sem gondol ki*

Wallenrod nem a saját hazáját, nemzetét pusztítja, hanem az ellenség hatalmi központját. Hogy Jaruzelskit Wallenrodhoz hasonlíthassuk, ahhoz, a Rend, azaz a Szovjetunió élére kellett volna kerülnie, és ott aztán „szíven találni a százfejű szörnyet”. Tudjuk, hogy ez még Dzerzsinszkijnek sem sikerült. (folytatjuk)

KRZYSZTOF KAKOLEWSKI

Fordította és jegyzetekkel ellátta SZALAI ATTILA

Jegyzetek:

- (1) A Lengyel Munkáspárt, a későbbi LEMP 1945 utáni vezetői
- (2) Rogatywka — a hagyományos lengyel katonai egyenruhához tartozó sapka, tányérja krakkói népviseleti mintára emlékeztetően, négyszögletes
- (3) Marian Brandys — Ismert lengyel író, több műve magyarul is megjelent. A szöveg „General Arbuz” című könyvére utal, amelyben élesen bírálja Józef Zajaczek tábornokot (ld. 4. pont), akinek életútját, bár közvetlenül ki nem mondottan, de egyértelműen Jaruzelskiéhez hasonlította.
- (4) Józef Zajaczek (1752-1826) — lengyel tábornok, az ún. Négyéves Szejm képviselője, jakobinus, a Tadeusz Kosciuszko-féle felkelés alatt Varsó városparancsnoka. A felkelés bukása után letartóztatják. 1795-ben Franciaországba emigrál. Napoleon bukása után, 1815-ben behódol a Lengyel Királyság cári helytartójának, Konstantin nagyhercegnek. Kiváló szolgálataiért alig három év múltán, hercegi címet kap. Varsó Zoliborz kerületében a mai napig utca viseli a nevét, amit mind többen helytelenítenek.
- (5) Wincenty Krasinski (1782-1858) — a napóleoni könnyűlovasság tábornoka, 1813-tól hadseregtábornok a Lengyel Királyságban. Szenátor és vajda, a cári politika odaadó végrehajtója, az 1830-31-es novemberi felkelés ellenzője. Mickiewicz Ősök című művének egyik legkomikusabb jelenete, a "Varsói szalon" Krasinski gróf — a költő Krasinski apja — házában rendezett arisztokrata összejövetelekre utal.
- (6) Karol Swierczewski („Walter”; 1897-1949) — lengyel munkásmozgalmi aktivista, tábornok. 1915-től Oroszországban tartózkodik. Tevékenyen részt vesz az októberi bolsevik forradalomban, majd a polgárháborúban. 1918-tól a Vörös Hadseregben szolgál, 1927-től 1936-ig különböző parancsnoki beosztásokban szolgált a spanyol polgárháborúban harcol: a XIV. Nemzetközi Brigád, a különleges rendeltetésű „A” hadosztály, majd a 35. Nemzetközi Hadtest parancsnoka. 1938-tól ismét a Szovjetunióban szolgál, 1941-43 között ismét parancsnoki beosztásban. 1943-tól a Szovjetunióban alakított lengyel hadsereg egyik fő szervezője, később ennek első hadtestparancsnoka. 1944-ben az I. Lengyel Hadsereg helyettes parancsnoki posztjára kerül. Tagja a Szovjetunióban működő Lengyel Kommunista Párt központi vezetőségének. 1944-45-től a Lengyel Munkáspárt KB tagja. 1946-ban megkapja a védelmi miniszteri tárcát. Máig tisztázatlan körülmények között vesztette életét Baligród lengyel helység mellett.
- (7) Konstantin Rokosszovszkij (1896-1968) — a Szovjetunió, majd Lengyelország marsallja is. Részt vett a bolsevik forradalomban, 1918-tól parancsnoki beosztásokban szolgált a Vörös Hadseregben. A harmincas évek tisztogatásai során lágerbe kerül. A második világháború alatt a Moszkvát védő 16. hadsereg parancsnoka, majd frontparancsnok a brianski, a doni, a központi és az első, illetve a második belorusz fronton. Harcol Sztálingrádnál. R. parancsnoksága alatt, az Első Belorusz Fronton harcoló, a Szovjetunióban alakított I. Lengyel Hadsereg, 1945 és 1949 között a szovjet Északi Hadsereg-csoport parancsnoka. 1956-ig Lengyelország honvédelmi minisztere, lengyel marsall, miniszterelnök-helyettes, a LEMP PB tagja. 1956-ban visszatért a Szovjetunióba, ahol 1958 és 1962 között honvédelmi miniszterhelyettes volt.
- (8) Wladyslaw Pozoga — a népi milícia, azaz a kommunista rendőrség altábornagya. A felderítés és az elhárítás volt főnöke, Czeslaw Kiszcak belügyminiszter első helyettese egészen a rendszerváltásig.
- (9) Marian Spychalski (1960-1980) — munkásmozgalmi aktivista, Lengyelország marsallja, végzettsége szerint építésmérnök. 1942-től a Lengyel Munkáspárt tagja, a Népi Gárda és a Népi Hadsereg nevű kommunista partizánalakulatok főnöke. 1944-45-ben Varsó városának elnöke. 1945-től a Lengyel Néphadsereg helyettes főparancsnoka. 1945-48-ig honvédelmi miniszterhelyettes, ugyanebben az időszakban a Lengyel Munkáspárt Központi

Bizottsága Politikai Bizottságának tagja. 1949-ben letartóztatják, 1956-ban megkapja a Lengyelország marsallja címet. 1968-70 között az államtanács elnöke. 1959-70-ig a LEMP KB tagja

(10) Armia Krajowa, AK — Honi Hadsereg, a londoni lengyel emigráns kormány alárendeltségében működő illegális, nagyon hatékony katonai szervezet a második világháború alatti Lengyelország területén.

(11) ZOMO — Zmotoryzowane Oddziały Milicji Obywatelskiej, azaz speciális rohamrendőrségi alakulat. Hirhedten kegyetlen viselkedése miatt gyűlölet és közmegvetés tárgya volt a Jaruzelski-féle hadiállapot idején.

(12) ROMO — Robotnicze Oddziały Milicji Obywatelskiej; szó szerinti fordításban a „népi milícia munkásosztagai”. Valójában tartalékosokat hívtak be katonai szolgálatra és irányították őket át a rendőrség alakulataihoz. A behívottak közül nagyon sokan tiltakoztak a katonai szolgálat efféle átminősítése ellen és nem vállalták, hogy rendőrruhába öltözzenek. A parancsot megtagadókat katonai bíróságok elé állították.

(13) Bydgoszczy-i események — 1918 tavaszán a bydgoszczi városházán tanácskozó Szolidaritás-vezetőket a helybeli rendőrség speciális alakulatai megtámadták, brutálisan megverték és kikergették a teremből, majd provokációval és a hatóság elleni erőszakkal, a rendszer elleni összeesküvéssel vádolták őket. Az eseményt követő országos felháborodás, amely könnyen átcsaphatott volna felkelésjellegű megmozdulásokba, Jaruzelskiének lehetőséget kínált a mozgalom gyors eltiprására.

(14) KGB — Komitet Gaszudarsztvennoj Bezopasznosztyi — a szovjet Államvédelmi Hatóság

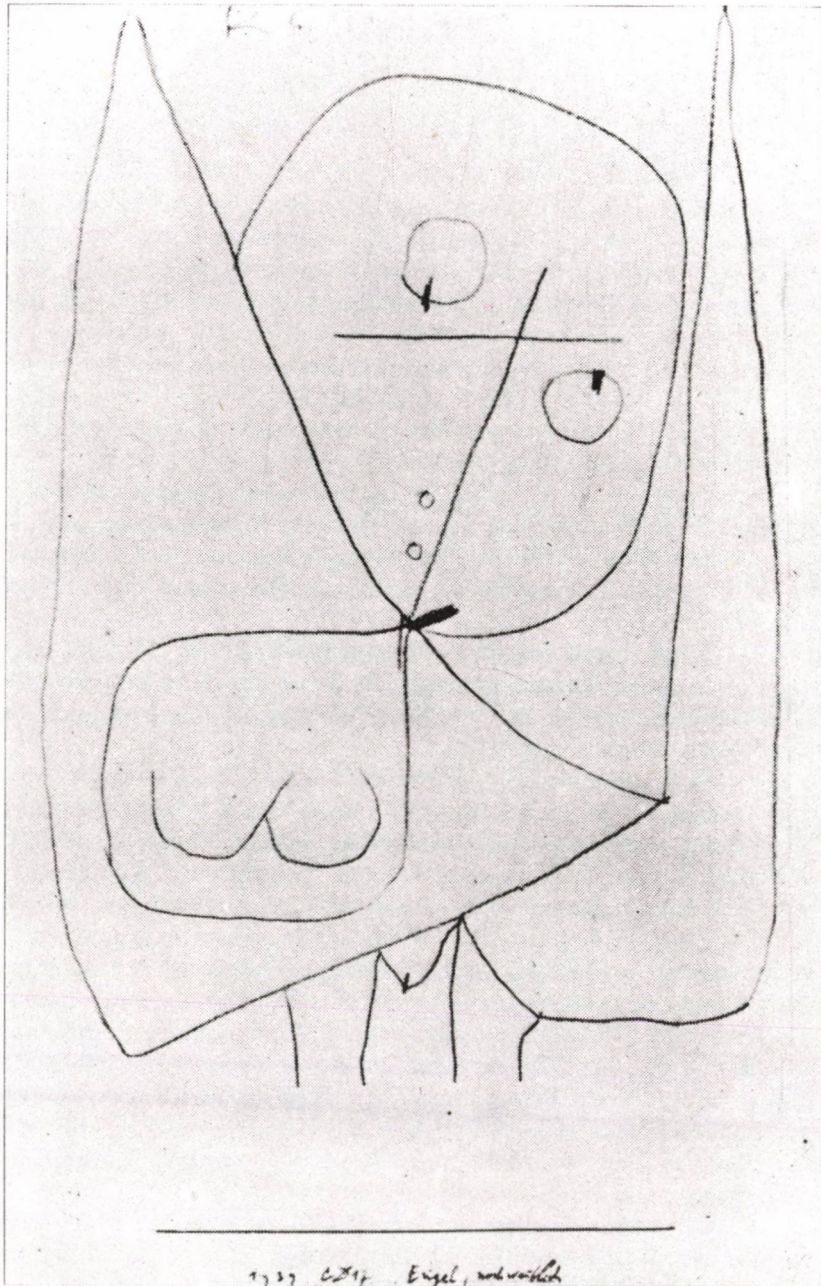
(15) GRU — Gaszudarsztvennoje Razvedovatyelnoje Upravlenyije — a szovjet katonai hírszerzés szervezete

(16) „Szmers” — a második világháború alatt a szovjet hadseregben működő kémelhárító csoportok neve, a „szmerty spionam!”, azaz „halál a kémekre!” jelszó alapján kialakult, félelmetes csengésű rövidítés.

(17) SB — Sluzba Bezpieczenstwa: a lengyel állambiztonsági szolgálat, a belső elhárítás szervezete.

(18) MO — Milicja Obywatelska: Állampolgári Milícia, a.m. rendőrség.

(19) Adam Michnik — ismert lengyel politikus, történész, író, újságíró, publicista, jelenleg a Gazeta Wyborcza című országos napilap főszerkesztője. 1968 óta a demokratikus ellenzék tagja, később egyik vezéralakja. A KSS KOR értelmiségiekből álló munkásvédelmi és emberi jogi szervezet alapító tagja, a Szolidaritás egyik fő tanácsadója 1989 végéig. Eltávolodva Walesától baloldali liberális eszmék hirdetőjévé lesz. A mai Lengyelország politikai palettáján már egymás esküdt ellenségei a köztársasági elnökkel.

1939 624 Engel, noch weiblich
PAUL KLEE: ANGYAL, MÉG NŐIES (1939)

GONDOLKODJUNK AZ ÖRÖK NŐIRŐL

A Z ÖRÖK NŐI KIFEJEZÉST GOETHÉTŐL VETTÜK KÖLCSÖN, és örömmel gondolunk TEILHARD DE CHARDINRE, aki használta e szavakat. Mítoszok, balladák, modern történetek szólnak a Női-ről, és kimondják: ami Női, az érzelmi, az titkos, az varázsos, az a túlvilági hatalmak virtuális képviselője. Talán azért gondolják így, mert a nő képes új életet kihordani a testében. Míg a férfi, a *homo sapiens*, a *homo faber*, a *homo ludens*, a fizikai erejével, praktikus szellemiségével, filozofikus alkatával inkább az evilági hatalom jelképes, és megtestesítője, a rációhoz kötődik. Mint a két agyfélelete együttl, a nő és a férfi kiegészíti egymást.

Ebben a mi érzékelhető világunkban évezredek óta a férfi az, aki szabadabban mozog, és a nő korlátozott eszközökkel él.

De talán a következő évezred a nők évezrede lesz, méghozzá az értelmiségi nők évezrede, de tágítsuk a kört: a tanult és értelmes nők évezrede.

A Női vonal erősödik létezésünkben. Ez az erősödés csak abban az esetben lehet szerencsés, ha a folyton tanuló és értelmes nők száma szaporodik. Erre vonatkozóan szerte a világban biztatóak az elmúlt évtizedek tapasztalatai.

Az értelmiségi nők száma emelkedik: 35-ször annyi 1980-ban, mint volt 1920-ban. Ezzel a 35-szörös emelkedéssel szemben a férfi értelmiségiek számának emelkedése csupán négyszeres. Mintha e század harmadik harmadában a Női princípium villámgyorsan pótolni és behozni akarná, amiben évszázadok, sőt évezredek óta nem volt része: a korhoz illő tanulás. Ez a tendencia világszerte megfigyelhető a statisztikában, a felsőfokú intézmények nőhallgatóinak számarányában. Persze az adott ország kultúrájára mindig jellemző az emelkedés nagysága, illetve a tanuló nők aránya. Ahol a nők elnyomásának és háttérbe szorításának hagyománya eleven és mély, ott más start-helyzetből indulnak. Például Japánban kilencesztendős távlatot nézve, 1975-84 között 16%-ról 20,7%-ra emelkedik a felsőfokú képzésben résztvevő lányok száma; az USA-ban ugyanekkor 52,7%-ról indul ez a szám és 61,1%-ra ugrik.

Az emelkedés a lényeg! A tudásbeli terjeszkedés. Magyarországon is drámai a lendület. 1938-ban az egyetemi-főiskolai hallgatóknak csupán 14,5%-a a nő, ma már a hallgatók mintegy fele. Hol vagyunk már attól, amikor nők számára *numerus clausus* volt az

egyetemeken! A fehér kultúrában a nők világszerte elárasztották a közép- és felsőfokú iskolákat.

Ez a megrendítő tanulási terjeszkedés nem lehet véletlen. Jelentős egybeesések történhetnek itt létezésünk háttérében. A természetnek vannak eszközei az élethelehetőségek fenntartásához és optimalizálásához. Gondoljunk arra, hogy ahol az élőlények túlzottan elszaporodnak, ott valami pusztító nyavalya vagy magatartásforma üti fel a fejét. Létezik spirituális szinten is „szabályozás”; miközben a végpusztulás felé vihet bennünket az atomháború veszélye, és ezzel szorososan karöltve az az erőfitotgatás és hatalommánia — ami az ún. „férfias értékekhez” sorolható —, talán lehetséges ezt ellensúlyozni A Női-vel. Aki nem hatalommániás, nem háborúmániás, aki az életet viszi a testében és életpárti. Talán az elmúlt évtizedekben már észlelhető, hogy spirituális válaszadás készülődik és történik: azok az egyedek kezdenek mentálisan erősödni, akik biológiai-életadó természetükönél fogva új szemléletet hozhatnak. A nők. Mentális és spirituális felnövekedésük, lehetséges, másképp határozza majd meg a jövőt.

Az ún. jellegzetesen férfias értékek az erő, a hódítás, a hatalom, a rámenősség, a dominancia-kényszer, az agresszivitás. Ezek kellették a vadállatok és az ellenséges emberhordák megfélemezéséhez, az izmok szaggató földműves- és gyári munkához, de még a politikai, a gazdasági, a társadalmi sikerekhez is. Mindenféle harc-hoz!

A MASZKULIN ÉRTÉKEK, TULAJDONSÁGOK ÉS TÖREKVÉSEK alkotó és konstruáló erőket is táplálhatnak, de manapság nagyon kiviláglik veszélyességük. A hatalom vágya, az okkupációs akarat, elfoglalni valamit — ha kell vérrel, vassal —, szeretni a fegyvert s azzal bánni tudni, eszelősen törni a győzelemre, beavatkozni, közben elleplezni a gyengédséget, nehogy gyöngeségnek lássék, leigázni, támadni, megváltoztatni, átformálni: természetet, országhatárt, amit lehet. Mintha megbillent volna az egyensúly, mert ezenközben a feminin értékek satnyulnak: a gyengédség, az életadás, az élet-delmének ősi hivatása.

LÁSZLÓFFY ALADÁR *Házsongárd* című könyvében néhány sor megjeleníti a férfias értékeket: rohannak, rohannak, rohannak, sokszor fegyverrel a kézben rohannak... van valami kisfiús a csapatos rohanásukban, akármennyire komoly és véres az efféle indiánosdi, mintha valami zöld, kincstári pokróccal terítették volna le a Föld tájait, futnak egymás mellett, trappol a sok sáros, durva katonabakancs, akár kisfiúk, akár katonák, a hepehupák szerint hullámszik a mozgó emberfej-szőnyeg, úgy folyik szépen, lassan, vastagon, mint valami kása az abrosz széle felé, rohannak inukszakadtáig, egyenként főve a masszában, nincs az az anyai kiáltás, sikoltás, amely ilyenkor a tömegeből kiválaszthatja azt az egyetlen... csak rohannak...

Amikor filmekben ez a rohanás látható, azt gondolhatjuk, ölni vagy rabolni rohannak. És még azt is: csakis férfiakkal lehet ilyesmit elkövetetni. S nem azért nem szokás női hadsereget ilyen módon harcba vinni, mert valaha is kímélték volna a nőket. Szelíd butaság és képmutatás lenne a kíméletet elhinni. Nem volt még olyan kor és

olyan társadalom, amely valóban kímélte volna a nők tömegeit. A földművelő parasztasszonyok, munkásnők milliárdjai férfimód dolgoztak vagy dolgoznak egy életen át, amellettt gyerekeket hoznak a világra, idő előtt elhasználódnak, kiszolgáltatottak, öntudatlanok és engedelmesekek, mert másképp megélni nem tudnak. Nem kíméletről van itt szó, hanem arról, hogy minden hadvezér mélységes tudással tudja: a nőket így, masszaként, ölni vinni lehetetlen. Képtelenség lenne gyepre terelni, tankokba és bombázókba ültetni seregestől őket az öldöklésért. Lehet kivétel, de hogy ismétlődően évezredekken át, újra és újra milliószámra odahajtani a halál elé, és gyilkolni velük, ez elképzelhetetlen. Nem mintha a nők jobbakk lennének a férfiaknál, csak egészen másképpen vannak megalkotva. Az ősi női program az életadás; de ez korántsem csupán a biológiai életadásra vonatkozik. Ennél sokkal többről is szó van: a Teilhard de Chardin-i felfogás szerint a lelki-szellemi életadás, táplálás az emberi kapcsolatok különféle formáiban nem kisebb dolog, mint amikor az anya biológiai testet ad, és táplálja a gyermeket. A gyermekszülés csak egyik megjelenési formája az életadásnak.

Az Örök Női elvéről van itt szó, és nem a nőkről meg a férfiakról általában, hanem a más-más princípiumokról; amik maszkulin illetve feminin tulajdonságok formáiban mutatkoznak bennünk. Nincsenek is kizárólagosan egyik vagy másik nemhez kötve ezek a princípiumok illetve tulajdonságok, bár természetesen a fiziológiai alap, az endokrinológiai háttér belejátszik a dologba.

Mindannyiunk érdeke, hogy a Női princípium erősödjék. Mitológiai példával: érdekünk, hogy Gaia okosodjék, tudatosabbá váljék.

EMLÉKSZÜNK TALÁN AZ ÓSMONDÁRA: Gaiának, a földanyának a fia — Antaiosz — legyőzhetetlen volt, mert ha érintette a földet, akkor anyja oly sok erőt sugárzott belé, hogy ellenfeleit halálra fárasztotta, miközben ő új erőre kapott. Héraklész rájött Antaiosz titkára, fölemelte a levegőbe, vagyis elszakította anyjától, a Földtől, és a levegőben megfojtotta. Megérinteni Gaiát, megújulni a sugárzásban... ez szép. Lehet dicsekedni, hogy lám a nők így vannak benne a világtörténelemben, hiszen Gaia nélkül Antaiosz nem bírja a küzdelmet. Ez igaz. Ám ha a nők mindig is befolyásolták háttérből a férfit, akkor nem jó irányba lökték őket előre, különben nem hatalmasodhatott volna el a világban ilyen mértékű gyilkolás és életpusztítás.

Csakhogy a nők tanulatlanok, elnyomottak és gyakran ostobák voltak ott a háttérben. Húzták az igát vagy a társasági életben csáboskodtak, rokkákkal és pelenkákkal voltak elfoglalva és a Solvejgek beszűkülött tudattal morzsolgatták a napokat a hegyen.

Pedig már 1693-ban DEFOE lovagiasan megkérdézi: milyen alapon kárhozzatják a nőket ostobaságukért? Szégyenletesnek tartja, hogy a nőket nem képezik, nem oktatják (*Essay upon Projects*). Sürgeti képzésüket, azt mondja, női collage-okat kell alapítani. Bátorítja a férfiakat, hogy ne féljenek a tanult nőktől, mert a tanultság nem fogja veszélyeztetni a férfiak előjogait.

EZ PERSZE NEM OLYAN BIZTOS. De az biztos, hogy C. G. JUNGnak igaza van: a „férfi tudat”, amely inkább a tevékenységre irányul, csak akkor fejlődhet tovább, ha ezt utoléri fejlettségében a „női tudat”. Ez utóbbi inkább szétszórt, viszont a létezésre irányul. Zseniális megállapítás ez, mert lassan elpusztulunk, ha a létezésre, a megtartásra, a védelemre irányuló tudat lemarad a fejlődésben.

A női alaptermészet a világráhozó, a megtartó. A létezésre irányuló, nem az életpusztításra. El kellene felejtenünk azt a régi idejétmúlt tanítást, miszerint a nő a férfi számára teremtődött. A nő a világ számára teremtődött. A Jung említette „női tudatot”, a *létezésre irányulót*, fejlettebb értelemmel kell felruházni, képviselni. Ezt tudatosabban kellene vallani és segíteni férfinak és nőnek. Az Örök Női így óriási jelentőségű lehetne. A köznapi gondolkodásban sajnos ma a Női kétféle formában van jelen: létezik a Kissé Lompos Háziasszony, aki nőnapon virágot kap, s egész évben elfogadják szolgálatait, de egyébként nem törődnek vele. A másik nő-formáció: a Szexis Csinibaba. Szemérmes és álszemérmes világunk őt nem tiszteli, de izgalmasnak tartja. A hiúbb férfiak szeretnek dicsekedni vele, mint egy merész kitűzővel. Az értelmiségi nő sajátos módon nincs igazán megbecsülve. Noha a valóságban — iskolákban, kórházakban — nagy terheket visz a vállán. Ő is, mint nőtársai is többnyire a munkamegosztás piramisának alján helyezkedik el. Ez világelenség: amelyik pályán a kereseti lehetőségek lecsökkennek, vagy eleve alacsonyak, a munkakörülmények rosszak, onnan kivonul az elsőrendű állampolgár: a képzett férfi. Majd kivonul a másodrendű állampolgár, a kevésbé rátermett és kevésbé képzett férfi. Oda benyomulhatnak a harmad- és negyedrendű állampolgárok, a nők, a cigányok, a bevándorlók.

Milyen igaza van MARIE LOUISE VON FRANTZ pszichiáter-nőnek, aki a *Női mesealakok*ban azt írja: életében sok olyan nővel találkozott, akikben kétségkívül sejtelmes szellemi mélységek lakoztak, de nem voltak képesek ennek közlésére. Ebben része volt annak a sok ezer évnek, ami alatt a legtöbb nő számára hozzáférhetetlen maradt a szellem pallérozása. Nos, a világ nem áll olyan jól, hogy a nők szellemi és intellektuális erejüket és mélységeiket továbbra is kihasználatlanul hagyják. Nem beszélve arról, hogy a parlagon maradt, az emberben benne rekedt tehetség mérgező. Egy tehetséges nőből, aki jóval több belső energiával és talentummal jött a világra, mint amennyit egy szűk háztartás fölhasználhat, könnyen válik depressziós ember vagy lélekgyötrő hisztérika.

Defoe erről is mond valamit: a tanult nő kiváló teremtmény, de ha a nőt megfosztják a nevelés jótékony hatásától, beszédes, kellemetlen, szemtelen, rosszindulatú, lármás, veszekedő, haszontalan lesz, maga az ördög.

ŐSI MINTÁZATOK

MELYEK AZOK A LELKI-SZELLEMI VONÁSOK az Örök Nőiben, amelyek az ősi gyökereknél még megvoltak. sok mindent lenne jó újragondolni! Itt körünkben, az európai civilizáció két ősi forrásához érdemes visszafordulni: a görög-római és a zsidó-keresztény kultúrához. Mit mond ez a két kultúra a Női-ről, az Örök Női-ről?

Beszélhetnénk a szőkehajúakról is, az északi népekről, az ő kultúrájuk érintette a miénket, de kevésbé hatott. Talán része ez a skandináv sorsnak. J. L. BORGES mondja, hogy a skandináv sors olyan, mintha minden álomban történne. Például a vikingek KOLUMBUSZ előtt felfedezik Amerikát, és a világban ettől semmi sem változik, a regény műfaját, a sagában, az izlandiak rég kitalálják, de nem teljesedik ki a műfaj, olyan vallásbölcseleők és világméretű történelmi alakjaik vannak, akiket sose hozunk szóba, miközben ezeknél jóval kisebb formátumú alakokra, akik nem skandinávok, örökké hivatkozunk.

A Női jelenség körül hasonló a helyzet. A skandinávok ősi történeiseiben a nők éppúgy jogosultak *saját személyiségükben* naggyá válni, akár a férfiak. Ez a szemlélet a történelem során szétfoslott, mint az álom. A mi tájékunkon a görög-római és a zsidó-keresztény hagyomány lett a meghatározó. Ez van benne a csontozatunkban, a lelkünk mély rétegeiben, akkor is, ha nem gondolunk rá. E hagyomány és szokásrend szerint a nő személyisége nem igazán számított évszázadokon át, *valakivé csak a férfin keresztül válhatott*: ki volt az apja, kinek az anyja, kinek a felesége, kinek a szeretője — ezek döntötték el státuszát.

Azzal a ténnyel, hogy az ókori görögök és latinok több istent hittek és az istenvágyak sokféleségét tartották számon, gazdag mintázatot adtak a női szellemiség fejlődésének: Héra, Artemisz, Pallasz Athéné és a többiek körülhatárolt, de igen eltérő jellemek. Később, a zsidó-keresztény kultúrában mindez a gazdagság leegyszerűsödik, és a Mirjam-Mária alakban áll az európai nő elé. A legnagyobb tisztelettel, de ki kell mondani, hogy az eszmények leegyszerűsítése *lélektani értelemben hátráltatta a nők fejlődését és lelkiük-szellemük egyedi kiteljesítését*.

Az a változatosság, amit az antik nőistenek és mitológiai alakok fölmutatnak, megfelel az emberi természetnek. Hiszen egyetlen ember is sokféle, és bűn belegyömöszölni sokféleségét Prokrusztész-ágyba, lemetszeni róla különösségeit. Ma is érvényes „kelléktár” a görög-római istennők serege, mint választható képlet-gyűjtemény. Mert tévedés azt hinni, hogy a külső hatások szerint csak úgy alakulunk és növekszünk, mint a dudva. Nem. Belül dőlnek el a dolgok, és a döntésekben mi magunk részt veszünk, választjuk magunkat. Ha egyik vagy másik istennő-figurában ráismerünk önmagunkra, az felér egy jó start-helyzettel, ahonnan elindulhat az ember önmaga megfogalmazásához.

Több istennőre is ráismerhetünk önmagunkban egyszerre. Ugyanis illúzió az, hogy a személyiség homogén lenne. Nem homogén. És hasadozott. Ami nem baj. Tudni kell, hogy ilyen. Ennek tudatában lehet bánni vele. Egyensúlyban tartani azt lehet, amiről tudjuk, hogy miféle egységekből áll. Nem csupán HERMANN HESSE könyvének, a *Pusztai farkasnak* főszereplője Harry, érzi úgy, hogy benne egy ember és egy farkas lakozik, akik egymással harcban állnak. S amikor az ember-Harry valami nemeset gondol, akkor a farkas-Harry kineveti és elgáncsolja. Hesse ebben a férfiban egy krízis-helyzetet mutat be, egy kétségekkel teli kapálódzást az egységért. Valamennyiünkben harcolnak az ősök, ahogy SZONDI LIPÓT mondja, senki sem egységes, hanem bizonyos mértékig hasadt. S nem annyira a Harry-féle harc a dolgunk, mint inkább a különböző személyiségrészeink összebékítése.

Az antik görög hölgyek élnek tudattalanunkban, ellentmondásos vonásaikkal rendelkezünk, keverve vannak bennünk az istennők: egyik életperiódusunkban talán az egyikük, a másikban másikuk karaktere mutatkozik a sorsunkban.

Sokféle istennő van, itt most a férfi viszonylatában nézzük őket, önállóak-e vagy sem. Héra, Aphrodité, Perszephoné csakis a férfi viszonyrendszerben él. A férfi a sorsuk. Őket is birtokolják, és ők maguk is óriási birtoklók. A birtoklás az emberi kapcsolatokban olykor iszonyatossá válhat. Elvehető vele a lélek legnagyobb adománya, a szabadság. A gondolkodó-értelmes nőnek jó lenne megszabadulni a birtoklás-mániától, ettől az iszonyatos vágytól. A beszorítotttság és a beszorítás kényszerétől.

Ezzel nem a szerelmi-szexuális monogámiát kérdőjelezzük meg, nem arról beszélünk. Hanem a szellem és a lélek szuverenitásáról, szabadságáról. És amikor egy nő szélesebb körben szeretne élni, felszabadultabban mozogni, gondolkodni, akkor előbb ezt az „öröklött” birtokló tulajdonságát lenne jó megfékeznie.

HÉRA NAGY BIRTOKLÓ, ő a klasszikus feleség, Zeusz házastársa, és alaposan rátenyerel Zeuszra. Nem olyan békességesek ők, mint az ifjúsági regények apa-anya párosa. Gyakori a vita, a tettetés, a cívódás, a családfő titkainak állandó fürkészése, gyanakvás, hatalmi harc, a másik kicselezése, a bosszúállás, a féltékenység, az örök szemrehányások.

Az *Iliás*ban Héra vádolja Zeust: „Annak örülsz mindig te, ha tőlem messze vonulva, titkosan elgondolt dolgokban dönthetsz. Egyetlen nyílt szót sem mondasz soha nékem gondolataidról”.

Héra állandóan igyekszik jogot formálni férje minden szavára és minden ötletére. Birtokolni, rátelepedni, bekebelezni. Zeusz férfiválasza és ódzkodása így hangzik: „Csak gyanakodsz, titkom se lehet előtted. Mégse tehetsz semmit, csak messzebb lész szívemtől”. Hát ez az! Az eltávolodás és az eltávolítás a feleségek tragikuma. A Hérák állandó tragikuma. És ez a növekvő távolodás a birtoklók között gyakran véget vet a jó kapcsolatnak. Ám a Hérák pozíciója, mivel ők törvényes társak, elég erős, és a törvényadta biztonságban

nagyon gyakran túlfeszítik a húrt. Héra és Zeusz veszekedése is sokszor a verekedésig fajult.

Olykor szenvednek egymás birtoklásától, Zeusz meg is boszszulja Hérát: „megcspadoslak szíjjal...”, máskor a nagy erős Zeusz Héra kezét arany béklyóba veri és roppant szigorúan elnászpángolja.

A viszály növeli a feleség esztelen harciasságát is. Az indokolatlanul nagy harciasságnak mitológiai ősképe éppen a mítosz homályába vesző amazonok egyik históriája. Héra egy alkalommal dühödten amazonná változtatta magát, telekolompolta egész Kis-Ázsiát, hogy Héraklész el akarja rabolni az amazonok királynőjét — hirtelen dühében szolidáris lett a független nővel, az amazonnal és képes volt amazonná változni.

GYŰLÖLET ÉS SZERELEM EGY TÁLBAN. Feleség-dühök, feleség-háborgások, feleség-lázadások váltakoznak a nyugodtabb napokkal. A feleség szeretete egyszersmind mindig egy kicsit gyűlölet is, mert ő mindig csak *fele!* Alaposan tudatosítaniuk kell a Héra-alkatú nőknek, vagy akik Héra-korszakukban vannak, hogy súlyos belső szorongást okozhat (akár felismerik, akár nem), hogy őket csupán a zeuszi viszony határozza meg. Különben *önmagukban nincsenek*, nem léteznek. Hérának ezért az első, olykor egyetlen törekvése, hogy teljes egységben legyen a férjével. Így tudja fenntartani, sőt megmenteni magát a nem-léttől.

WILLIAM GRAHAM SUMMER írja: „A válogatás nélküli közösülés ösztöne sokkal erősebb a férfiakban, mint a nőkben, s nem vitás, hogy a férj sokkal gyakrabban jelent mindent a feleségnek, mint fordítva”. A nő pedig szorong, hogy elveszti férjét vagy élettársát. A birtoklás vágya növekszik, minél inkább szeretné kialakítani a teljes egységet a férjvel. A másik birtoklásának túlzó vágya összetörheti a kapcsolatot.

Vannak férj-lázadások. Sok férfi olyan, mint KONRAD LORENZ meghatározásában bizonyos madárfajta: se szabadon, se a kalitkában nem érzi jól magát, legjobban szereti — mondja Konrad Lorenz ezekre a madarakra — ha a kalitka ajtaja állandóan nyitva áll, és ki-be lehet röpködni. Zeusz is ilyen... Furcsa, hogy a legtöbb férfi válás után újra és újra házasságot köt. Ennyire fontos a férfiaknak a házasság? Ellenkezőleg. Nem a házasság a legfontosabb. A férfi igazi hajtóereje a *házasságon kívül van*: a tevékenység, a rombolás és építés, mindig tenni, tenni, tenni valamit. És ehhez *kell az*, hogy háta mögött legyen a barlang szája, visszamenekülhessen pihenni és feltöltekezni.

A barlang óriási szimbólum: anyaméh, kozmikus síkon az anya-istennő, a földanya méhének szimbóluma. A szerelem és a halál, a Shakespeare-sonettben leírt: *tomb and womb*, vagyis a sír és az anyaméh szoros viszonya („sírja lett az öl, melyben fogant...”). De ismert Héra kapcsolata a tektonikus erőkkal. A Földdel való közvetlen kapcsolatából szülte a Tüphon nevű szörnyeteget.

A születés helyének szimbóluma a barlang, barlangban született Mithras és Jézus. Barlangban született Ida hegyén Zeusz. Jézust

barlangsrban temetik el, barlangból támad fel. Lázárt barlangsrból támasztja fel Jézus. Sőt, a szír Biblia szerint Ádámot egy „kincsesbarlangban” temették el...

RUSKIN AZT MONDJA, hogy a férfi az aktív alkotó, feltaláló, védő és harcos, a nő irányít, rendezkedik, határoz. Nem vesz aktív részt a férfi harcaiban, de része van a győzelemben. Otthona: a rend, a nyugalom helye, mely mentes félelemtől, veszélytől, küzdelemtől, viszálytól. Ha a nő is részt akar venni az élet küzdelmeiben, a külvilág prózaiságát nem szabad beengednie az otthon szentelt falai közé, mert abban a pillanatban lakhelye vagy munkahelye megszűnik „otthon” lenni a szó nemes értelmében. Ahová egy igazi bölcs nő belép — így Ruskin —, otthon van körülötte! Ez a nő igazi szerepe és hatalma! (mintha a régi kelta mítoszok levegője csapna meg bennünket).

Az otthon-szimbólum is egyfajta barlang. De ellentmondásos a barlang-szimbólum. Van olyan jelentésköre is, hogy a barlang kincsek, drágakövek, nemesfémek lelőhelye. De lehet a szörnyek, a boszorkák, a varázslók tanyája. Figyelemreméltó ez az ellentmondásosság, ha az otthonra, a házasságra vetítjük: lehet, hogy a férfi napról-napra kincseket talál otthon, megújul, onnan születik újjá. De az is lehet, hogy boszorkányt talál, és élőhalottá válik, elveszti férfiasságát és életerejét.

A Zeusz-férj ki-be röppenne, a Héra-feleség persze ezt nem tűri. Héra a kedveset is magában hordja, de a dühöt, a bosszúvágyat is. Ő a szülőanya Arésznek, a háború istenének, aki közismerten legvadabb, legvérengzőbb istenség az Olümposzon.

Fontos tudni a Héra-dürről! Mert a többi női karakternél vagy nincs, vagy máshogy jelenik meg az erős bosszúvágy. Ha Zeusz nagyon megsérti Hérát, ha kifogatja az együttes uralkodásból, akkor olykor szörnyeteg lesz, eltorzul, és vad dolgokat művel. Neki nincs saját világa. És fél: ha a férj világából kipottyan, akkor egész lénye, élete érvénytelen. Nem minden férfi Zeusz-alkat. GABRIEL GARCIA MÁRQUEZ: *A tábornok útvesztője* c. regényének főhőse: SIMON BOLIVAR. Tevékenykedésből áll az ő élete is, alkotás és rombolás; feleségét fiatalon elveszti, de szinte megkönnyebbül asszonya halálakor. A nőkhöz való viszonya érdekes. Ő az a férfi, aki mögött nincs ott a barlangszáj. Nem is igényli. Bizonytalan kis barlangszájak, megszámlálhatatlanul sok női lény lebeg körülötte. Bolivar életeleme a háború, a szabadságharc, kicsit olyan, mint Arész. Modern mitikus figura, aki életveszély nélkül, különleges harci tettek nélkül, különleges nők sokasága nélkül nem tudott élni. Héra-feleség mellett nem bírta volna ki. Neki Aphroditék, Démétérek, Kirkék kellettnek.

Aphrodité is csak a férfi viszonyában képzelhető el. Tudjuk, ő lett a győztes, amikor az istennők szépségversenyt rendeztek. Mindig aranyfelhőben ábrázolják a szeretet finom melegében. A szenvedély és a szeretet *valódiságát* kell érteni Aphroditén. Szerelmi hajlandósága nem földízü baromi érzékiség, semmi trampli félprostitúció.

Erről szó sincs. Semmiféle magamutogatás, vagy nyegle riszálás. Aphrodité szerelmes és finom nőszemély.

Aphrodité személyében még nem hasadt ketté az agapé és az érzékiség, ami később sajnálatosan szétesik. Ez a bélelt, szerelmetes és bensőséges vonzerő, ami Aphroditéből árad, ez még nem jelzi a szétválást, ami majd később történni fog a keresztény középkorban. Az asztrológiában Vénusz hatóereje kétszintű: alsóbb szinten a szerelem bolygója, felsőbb szinten pedig a kreativitás, az alkotás legkülönbözőbb válfajainak a szimbóluma.

Aphrodité szenvedélye tiszta, de nem Mária-értelemben. A keresztény középkortól, sőt talán még korábról, a női tisztaságot csak úgy tudták elképzelni — így is használták ezt a szót —, hogy szűz az illető. Ha — mégoly tisztességes módon is — feleségül ment valakihez, akkor már nem használták rá a „tiszta” jelzőt. Aphrodité esetében erről még szó sincs. Őt tisztának tartjuk, noha sok férfival volt dolga. A maga áttetszőségében, kedvességében, gyengédségében, odaadásában jelenik meg; mosolygó beteljesülésben, és nem tapad a szenny képzele hozzá. Kieszközli az istenektől az ember számára a szerelmi beteljesülést, de sohasem irígy. A nőkkel mindig szolidáris. A házasságok számára mindig is nagy áldás a nő aphroditéi tulajdonsága. Az ilyen aranyfelhős, derűs, bűbajos szerelemmel béleltséget jelenti az aphroditéi vonal, és sohasem a gépies szexualitás praktikumát.

Aphrodité manapság alig létezik. Tisztességtudó utcalányok vannak, tisztességes odaadó szeretők is vannak, de a társadalom szemében ezek nem „tiszták”.

EGY HARMADIK NŐ PERSZEPHONÉ. Ő is csak a férfi-függelemben életképes. A férfi nélkül „senki”. Perszephoné játékos és gyermeki. A tengerparton futkosott, virágot szedett, a mitológia többféleképpen leírja ezt a virágszedést. A nárcisz leszakítása közben megnyílt a föld, és Hádész, az alvilág ura felrobott fekete-lovas szekereivel. Elrabolta Perszephonét. De miért éppen őt? Miért nem a másik két szépség közül valamelyiket? Véletlen nincs. Ez itt lehet akár viktimológiai kérdés is. Az áldozat-lélektan foglalkozik azzal, milyen vonásokkal rendelkezik az, aki nagyobb valószínűséggel elrabolható, kifosztható, megerőszakolható, mint a másik. Mindenesetre itt Perszephoné az, akit el lehet rabolni. A férfi leviszi az alvilágba, és — mivel a mitológiai ideák mindig többet tartalmaznak, mint ami első pillanatra felfogható — úgy is értelmezhetjük, hogy ez a nász, és általában a nász valamiképpen halál. A nászágy valamiképpen sír.

„Tomb and womb”, „l’amour et la mort”. Summertől tudjuk azt hogy a népszerű orosz lakodalmos énekek mind szomorúak, a menyasszony bennük még boldog gyermekként szerepel, aki szabadon élt apja házában, de most szomorú jövő vár rá... az eljegyzéssel megkezdődik a könnyek korszaka...

Amíg az anyja mellett él egy lány, addig gyermek. De meghal a gyermeklét szépséges és felelőtlen boldogsága, ha eljött a nász.

És ha nász után megmaradna a gyermeklét felelőtlen boldogsága, az annál rosszabb. Rossz, ha a nőben megmarad a gyermeklét felelőtlensége. Infantilis maradhat. Nem mer gyermeket vállalni, lelkileg éretlennek érzi magát rá, ez lélektani oka lehet a vetélésnek. Sok baj származhat abból, ha a nő csak úgy elrabolható, ha nem egészben szilárd felelősséggel éli az életét. Ha tudattalanul arra számít, hogy más — a férfi — vállaljon érte felelősséget.

Az elrabolhatóság sok nő számára varázsos. Ők szeretik dédelgetni magukban ezt a lehetőséget. Itt is a felelősség kérdése vetődik fel, mert lám helyettük döntött valaki, nem ők a bűnösök, hanem azok, akik levitték az alvilágba...

NEM VALÓSZÍNŰ, HOGY A PERSZEPHONÉ NŐKET szeretnék a férfiak. A férfiak többsége azt a nőt szereti, aki erősíti férfiúi öntudatukat. Kellemes lehet visszamenni a nőnek az üde kislánykor gondtalan lubickolásába, amikor apuci dédelgetettje volt. Megvan a csábítása a Perszephoné-létnek. Felelőtlenek lehetünk, visszagyerekesedhetünk. Perszephoné válhat abból is, aki kislány korában hozzászokott, hogy apját ellágyítsa, az apa imádatát kihasználja, és rafináltan tudja csodálni az apa erejét, ennek fejében védelmet kér és kap, meg babusgatást, ajándékot, eltartást. Mások öntudatlanul pótolni szeretnének valamit a kislánylelek mély rétegeiben, mert nem volt apjuk vagy rossz volt az apa-kapcsolatuk. Ezek is keresik a jó apát a férfiban. A mai Perszephoné-nőknek, akárcsak a Héráknak, ritkán van saját világuk. Ha férfi nélkül maradnak, senki nem érzi magukat. Nem olyan erőszakosak, mint a Hérák, inkább ravaszok, rájátszanak arra, hogy a férfi erős, ők kicsi-gyöngye-kedves lények, akiket a tenyerén kell hordania a másiknak. Ez veszélyes magatartás, mert már ma sem, de a harmadik évezredben még kevésbé lehet ráhagyatkozni a férfiakra, már csak a gazdasági körülmények miatt sem. A hagyományos házasságban a férfi tartotta el a feleségét és a családot, de ez már lefutott életvitel.

A Perszephoné életvitelű nők képességeiket parlagon hagyják. Kislánykorukban lehet, nagyon jó adottságokat mutattak, de ezeket nem fejlesztik, mert a férfiakra támaszkodva élnek.

Most jöjjön Démétér, a nagy tápláló! A mitológia szerint ő Perszephoné anyja. Voltaképpen mindannyiunké, ha szimbolikusan nézzük, nem lehet csodálkozni, hogy lányának mellette igazi élete volt, és kicsit meghalt a lány, amikor elrabolták. Démétér növeli a füvet, a fát, a virágot, a magot, a gabonát, adja a tejet, minden táplálékot. Ő oktatta az embereket a földművelésre. Mindenkinnek a dajkája, megetet, megitat, betakar és *hagy élni!* Démétér az ellen-Héra. Ő nem birtokló, egyszerűen adja, amit adni tud. A mai Démétér-nők is erősek, és abban látható szuverenitásuk, hogy ha van férjük, ha nincs, ha van szeretőjük, ha nincs, nem ettől függ az, hogy miképp teszik a dolgukat. Nem a férfi dönti el kiegyensúlyozottságukat, munkakedvüket, életvitelüket. Álszenteskedés és pietizmus nélkül adnak. Magától értetődően nyújtják, amit tudnak, ezt nem verik nagy dobra és nem sandítanak közben arra, hogy vajon vissza-

pok-e ezért valamit. Nemcsak hogy van saját világuk, de ez a világ általában olyan, mint a természet: nagyszerű. A Démétér-nők felnőtt emberek. Távol áll tőlük az infantilizmus, tudnak felelősséget vállalni magukért és másért. A Demeter-nő nem birtokló, nem hisztérika, de ha meg kell valamit védeni, amit ő fontosnak ítél, akkor a végletekig elszánt, és hatalmas erőket mozdít meg.

Emlékszünk Démétér óriási és tipikusan démétéri tetteire: amikor leányát elrabolta Hádész, és a lány hiába sikoltzott, sírt, a hegyek bár visszaverték zokogását, de mire Démétér odaérkezett, addigra összezárult a föld. Démétér ekkor könyörgött Zeusznak, adja vissza Perszephonét. Zeusz sandán eloldalgott, halogatta a dolgot, mert az alvilág urával megegyezett titokban, hogy az nyugodtan raboja el Perszephonét, ő, Zeusz, nem fogja visszakövetelni. Hádész, ugyanis valami szerelmi kalandot ígért Zeusznak cserébe. Démétér úgy elkeseredett, hogy megparancsolta a magvaknak, gyászoljanak, ne keljenek ki tavasszal. Fagyos maradt az egész föld, esztendőkön át nem virágoztak a fák, nem érlelődött a gabona. Az emberek kezdtek éhenhalni, már-már kockán forgott az egész emberiség léte, amikor Zeusz észbekapott. Ki fogja őt dicsőíteni, ha az emberek kipusztulnak? Ekkor jött a nagy kompromisszum, megegyezett Démétérrel, hogy Perszephoné az esztendő felét az alvilágban tölti, másik felét idenfenn. Ősszel, mikor megtörténik a betakarítás, álomba borul és megfagy a föld, Perszephoné visszamegy. És Démétér csak akkor enged meg a kikeletet és a virágbaborulást, amikor Perszephonét tavasszal felengedik az alvilágból.

Ennek a történetnek furcsa adaléka még, hogy Perszephoné nem maradt a légies, az elrabolható kislány.

MINT AHOGYAN NEKÜNK, MAI NŐKNEK is lehet a személyiségünkben perszephonéi vonal, ami később változhat, Perszephoné jelleme is nagyot változott; úgy jelenik meg mint az alvilág urának fenséges hitvese, az alvilág nagyasszonya, az eriniszek borzasztó édesanyja. Általában úgy ábrázolják, mint szigorú alakot, férje oldalán ül a trónuson, fáklyát tart kezében, néha mákgubót, ennek altató hatása a föld téli álmát szimbolizálja. Ezeken az ábrázolásokon érdekes módon elfelejtik az év másik felét, a tavaszt meg a nyarat, amikor Perszephoné fönn van az anyja mellett és ismét virágzó ifjú lány. Mintha a mítoszteremtők tudnák, amit az előbb mondtunk, hogy végig gyermekként maradni képtelenség és nem természetes. Perszephoné férjének a foglya, őhöz idomult külsejében és magatartásában.

Kirké. HOMÉROSZ szerint „nemző és félelmetes”. Bűvös mérgétől átalakulnak az emberek, át tudja változtatni az élőlényeket. Ő a *femme fatale!* A *vamp*, aki képes kiforgatni eredeti valójából a férfit. A bizonytalanság érzését kelti benne. Izgalmas, mert soha sem lehet tudni, mit talál ki, honnan fog „támadni”. Ő a csábító, a behálózó, nem egyszerűen csak ügyeskedik, hanem mágikus hatalma van. Olyan, akár a *Kék angyal* szereplője, aki kiforgatta személyiségéből

Emmanuel Rath tanár urat, és a szigorú, vaskalapos férfi lezüllött... Végül elhomályosult tudattal az orfeumban kukorékolt...

Kirké körül a varázslat rosszindulatú, erejét saját hatalma eszközeként használja és a másikat megfosztja szabadságától. Aphroditének is nagy a varázsa, de ő nem arra használja fel, hogy a férfit letapossa. Ő szerelmeskedik. A Kirké-lány független, saját világa van, tudja, kit változtathat disznóvá, kivel mit kezdhet, kitől mire számíthat, milyen gazdag ajándékot kaphat... vagyis Kirké szuverén, de nem sportszerű. Héra sportszerűnek mondható: ő az egységet akarja és a hűséget. És ez valamiképpen tiszteletreméltó.

ARTEMISZ ÉS PALLASZ ATHÉNÉ

ARTEMISZNEK NINCS SOK KÖZE A NEMISÉGHEZ és a szerelemhez. Pallasz Athéné sorsában pedig ezek egyáltalában nincsenek is benne. A mai Artemisz-nők sem mindig vállalják a nemiséget, mint sorsmotívumot.

Az Artemisz-karakter nem tűri a kiszolgáltatottságot és a megalázottságot. Márpedig ha egy nőt akarata ellenére lemeztelenítenek, vagy meztelenül meglesnek, az számára a megalázottság helyzete. Mert mi is történt szegény Aktaiónnal? Nagyon szépen mondja el a történetét OVIDIUS, a *Metamorfózisokban*. Szelíd szavú ifjú volt, a thébai király unokája, társaival vadászott, és délidőn megpihentek a fenyők és ciprusfák sűrű ligetében, Artemisz istennő szent helyén. Volt itt egy barlang, habkőből és könnyű tufából formázta a természet, források csörgedeztek benne, itt szokta az erdők istennője felüdíteni tagjait. Aktaión amint bóklászott a ligetben, sorsa a forrásokkal teli barlangba vezette, és megcsodálta a fürdőző, meztelen Artémiszt. Az meg szégyenében elpirosodott, „Most te elmeséled, hogy meztelenül láttál engem” — szólt vészjóslóan. „Ha ugyan még el tudnád mesélni”. S mivel íja távolabb volt tőle, vizet szórt Aktaión arcába, és amint behintette, Aktaión homlokán szarvasagancsok nőttek, füle kihegyesedett, szarvassá változott szegény, és amint futott a hegyen, szétmargangolták saját vadászkutyái. Artemisz haragja csak akkor csillapult, mikor Aktaión elvérzett.

Artemisz dühét az is fokozta, hogy Aktaión egyszer világgá kürtölte: ő sokkal ügyesebb a vadászatban Artemisznél. Ezt nem viselte el az istennő.

Az Artemisz-karakter büszke sokféle képességére, és nem tűri, hogy érdemeit és tudását kicsinyítsék. Homérosz Aphroditéhez írt versében azt mondja, hogy „aranyrokkás, csengő szavú Artemisz, ... nyilakat szeret ő..., vadat ölni a bércen, lant hangját, táncot, sivítóan tiszta kiáltást, árnyas berkeket és várost, hol igaz szívek élnek”. Artemiszről még azt is tudni kell, hogy a fiatal állatok töretlenségében éppen úgy benne van, mint a szülés borzalmaiban.

Többfajta Artemisz létezik idő és helyek szerint. Kevés a köze a szerelemhez, de van. Kíméletlenül és szédületes gyorsasággal lenyilazta és megölte azokat, akik méltatlan szerelem szándékával

közeledtek hozzá, talán ezért volt ő a hirtelen halálokért felelős istennő. De volt egy másik, az epheszoszi Artemisz. Róla meg azt mondták: „távol attól, hogy visszautasítsa a szerelmet, gátlástalanul odaadja magát, és tejtől duzzadó temérdek emlőjével táplálja az embereket meg a földet”, a születés és az emberi növekedés istennőjeként tartják számon. Artemisz-Szeléné a termékenység szimbólumának ciklusához tartozik, olyan formában, hogy ellenséges a férfiak túlkapásaival szemben, kíméletet követel a nőknek és védelmezi őket. Talán ő lehetett az első egyenjogúságért harcoló nőszemély.

A MAI ARTEMISZ-NŐK akkor is megjárják az emancipáció útját, ha körülöttük senki sem emancipált. Az angliai szüfrazsettek között sok Artemisz-nő lehetett. Szükség volt fékezhetetlenségükre, hiszen nagy kihívás lehetett a múlt század és e század elején szüfrazsetnek lenni. Megverték, kinevették, esetleg börtönbe csukták őket. Valószínűleg a mai Artemiszek igen összefogott gondolkodásmódot fejlesztenek ki magukban és megtanulnak céltudatosan élni és gondolkodni. Bizonyára büszkék, függetlenek, saját jövedelműek. Nem hiszem, hogy egy Artemisz-nő képes lenne az ibseni babaházba bebújni. Ha vállalják a családi életet és a nevelést, akkor a férfival teljes egyenrangúságban élnek. Ha ez nem sikerül, akkor a házasságuk sem sikerül.

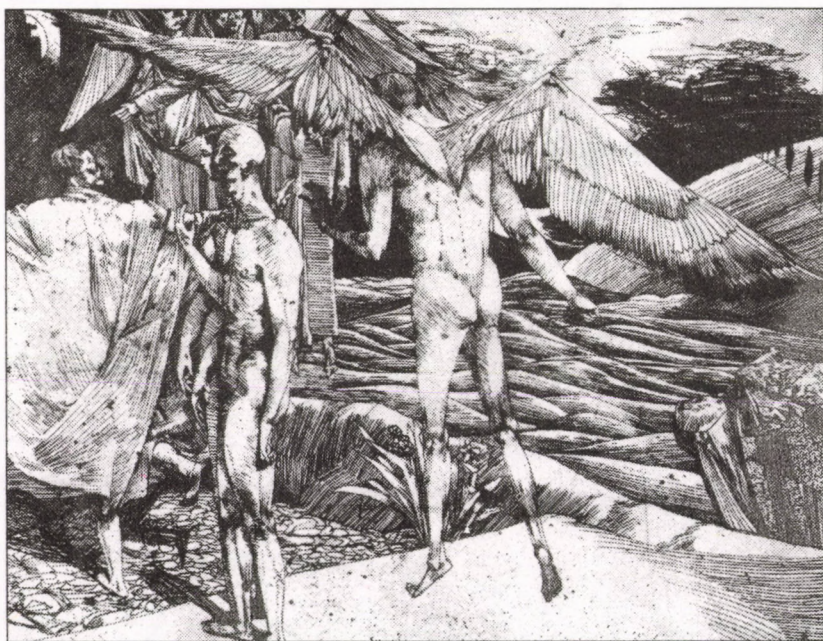
Pallasz Athéné, a szellemi erő. Férfiasan női. Még csak nem is nőtől született, hanem Zeusz fejéből pattant ki. Zeusz vele osztja meg hatalmát, nem Hérával, a feleséggel. Athéné súlyosabb egyéniség, mint Artemisz. Homérosz Aphroditéhez írt himnuszában írja róla: „ezt az istennőt nem lehet szerelemre fogékonyá tenni”, ő a tettekre törekszik, a harci tudományokra, a szépművesség istennője, a mai Pallasz Athénéket nem lehet egykönnyen figyelmen kívül hagyni. Az a nőtípus, aki nemcsak önmagáért vagy családjáért érez felelősséget, hanem nagyobb távlatokban gondolkodik, s a világ dolgaiért felelősnek érzi magát.

Az antik világ polgárainak csodálatos nőisteneik voltak, és a mindennapi élet asszonyait másod- vagy harmadosztályú állampolgároknak tartották. Mintha a nőistenek valami aranykor szellemi szublimációi lennének. A budapesti Pénzügyminisztériumban van egy ún. *sub rosa* nevezetű terem, ennek a faberakásos mennyezetén a figuratív jelenetek duzzadt izmú férfiakat, háborús jeleneteket, málhák rakodását, építkezést ábrázolnak. Körben ez a latin felirat olvasható: „minden ami szép, minden ami jó, a férfiúi lángelme szüleménye”. A férfi számára a harc, a párharcok, a személyes vívás volt az élet lényege, az ókorban a békét valami poshadt időszaként élhették meg. Odüsszeusz visszatért Pénélopé mellé, de nem bírta ki sokáig a békés ithakai életet. A férfi harcostársak egymás közti barátság lényeges volt, míg a nők a „szélre sodródtak”, testi gyengeségük miatt a harcban sem vehettek részt, jelentéktelennek tarthatták őket. És a háborúknak megvolt az a káros következménye is, hogy sínylődött és hervadt a férfi-nő kapcsolat. Háborús helyzetben nincs mód a tartós, a békés házasságre. Odüsszeusz és Pénélopé házassága

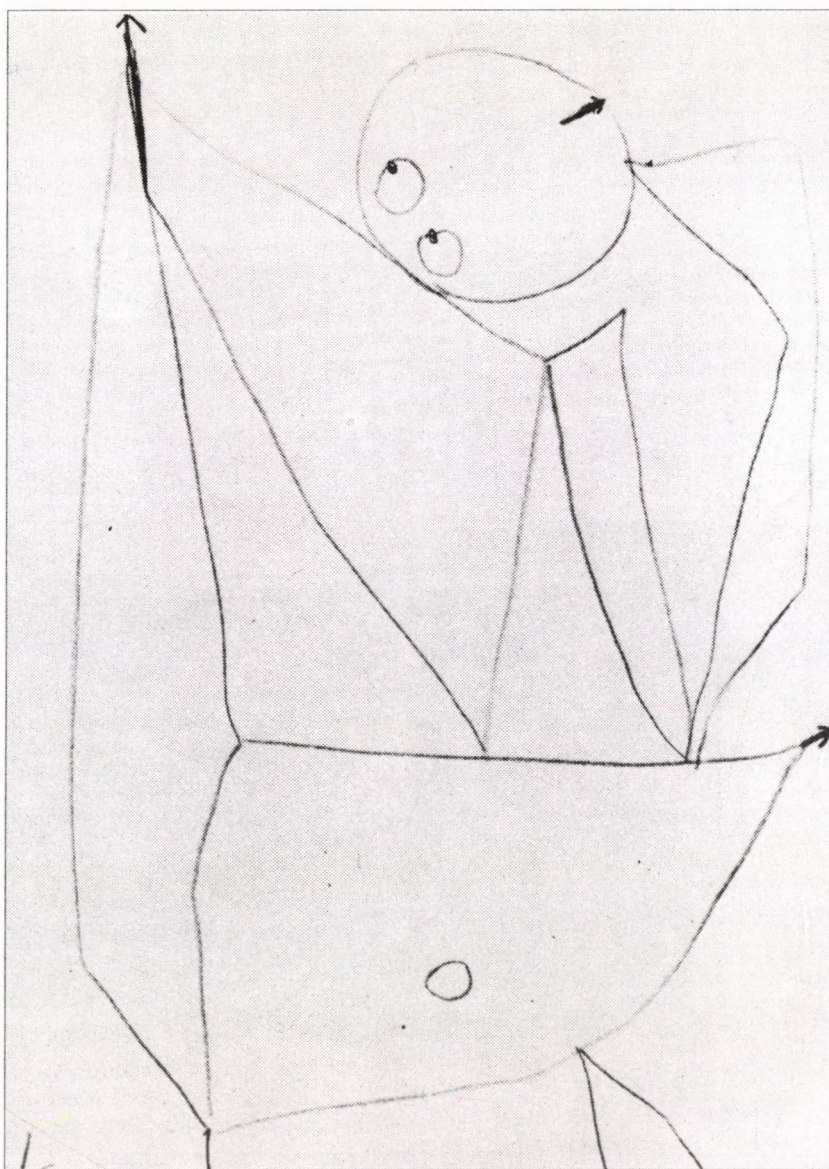
szimbolikus értékű itt, olyan házasság keresztmetszete, melyben csak a feleség vállalja a hűséges hitves szerepét. Hervadékony, tiszavirág életű a szerelem háborúk idején. Több oka lehet annak, amiért az antikvitás idején alacsonyabbrendű volt a nő. Az egyik, hogy a sok véres és hosszantartó háború miatt a férfit, a harcost tartották csak fontosnak.

De a legyőzhetetlen Pallasz Athéné belép a férfiak harci közegébe. Nem akárhogyan! A harcban a Nőiségével van jelen, vagyis a háború borzalmi között megköveteli az emberiség szempontját, az értelmet képviseli a nyers erővel szemben. Ez a beállítottság a szophiai-jellegre hajaz *(folytatjuk)*.

MOHÁS LÍVIA és TOMPA MÁRIA

KONDOR BÉLA: ANGYALOK ÉS EMBEREK (1957)

PAUL KLEE: ANGELUS MILITANS (1939)

ANGYALOK ÉS ANGYALT RAJZOLÓK

ISTEN HALÁLA SAJÁTOS HELYZETBE HOZTA AZ ANGYALOKAT — írja (idézi) ESTERHÁZY PÉTER a *Hrabal könyvében* (Magvető, Budapest 1990.). Kiindulópontunk legyen ez az „igaznak nem igaz”, de „termékeny ötlet”. „Próbáljuk elképzelni ezt a pillanatot. Hogyan néztek ki (festettek) abban a pillanatban, amikor meglepte őket (rajtuk ütött) egy alapvető kérdés, legyűrte őket, angyaltudatukat betöltötte, s őket ijesztő erőszakkal hatalmába kerítette? A kérdés pedig, ki kerülhetné meg, így szól: Mik az angyalok?” Ez az írás erről szól: hogyan „néztek ki” az angyalok Isten halálának pillanatában és azt követően? Hogyan léteztek tovább az angyalok, hogyan volt lehetséges ezután is ábrázolni őket? Miért tartjuk ezeket a versekben és képeken megjelenő lényeket angyaloknak? Mi az angyal-lét lényege, milyen az, ami angyali? Mihez kezd vajon egy magára maradt angyal, aki megszokott, ám valljuk be, főleg Istenhez kötődő teendőit sajnálatosan kénytelen nélkülözni: nincs kinek hozsannát zengenie, muzsikálnia, nincs, kinek parancsát végrehajthatná; elvesztette önmaga meghatározásához szükséges fő viszonyítási pontját, még helye sem biztosabb a világmindenségben, hisz már trón sincs, melyhez képest elhelyezkedhetne s hierarchiába rendeződhetne. A kozmoszt, a szférákat sem az angyalok mozgatják már, s a bolygókat nem nekik kell pályájukon tartani. Az angelosz: az isteni küldött, a hirnök mindezekén túl még saját nevét illetően is elbizonytalanodhat, hisz nem jön többé Istentől üdvözlés, jó vagy rossz hír, amivel az emberhez fordulhatna mint az ég és a föld összekötője, a menny követe. „Isten minden pillanatban új angyalok egész seregét teremti meg, akik mindnyájan arra rendeltettek, hogy mielőtt a semmibe szétoszlanak, trónusa előtt egy szempillantásig az ő dicséretét zengjék”, írja WALTER BENJAMIN — de hová és mivé lett az angyalok ezen pillanatonként gyarapodó hatalmas tömege?

Az „Angelus Novus”, az új angyal PAUL KLEE akvarelljén tűnik fel 1921-ben. Ez az a jelképes alak, akinek képmásához mint egyetlen vagyontárgyához ragaszkodik Walter Benjamin, s mely festmény leírásával történelemfilozófiája lényegét úgy fogalmazza meg, mint képelemzést, mint egy szimbolikus figura értelmezését. A rémült angyal „mintha rámeredne valamire, és el akarna hátrálni előle... Arcát a múlt felé fordítja. Ahol mi események láncolatát látjuk, ott ő egyetlen katasztrófát lát, mely szüntelen romot romra halmoz, s mindezt a lába elé sodorja.” Az angyalt a Paradicsom felől

fújó, tehát attól öt egyre távolabb sodró vihar „feltartóztathatatlanul űzi a jövő felé, amelynek hátat fordít, miközben az égig nő előtte a romhalmaz. Ezt a romhalmazt nevezzük haladásnak.” (W. Benjamin: *Angelus Novus*, Helikon, Bp. 1980.). A magatehetetlenül újabb katasztrófák felé sodródó „új angyal” megjelenésével egyidőben RAINER MARIA RILKE a *duinói elégiákban* a nagyságában iszonyú Angyalt szólítja meg, kinek közelében az ember az „erősebb lét” sugárzását érzi, ki az ember fölé magasodva pusztá létezésével az értéket, a változatlanságot képviseli; aki pusztá létevel mércét állít az embernek, de önmaga tökélyébe merülten részvétlen és tehetetlen az emberrel szemben, nagyszerűsége elérhetetlen, halálos erejű. WEÖRES SÁNDOR a „XX. századi freskó”-ban még kiábrándultabb képet fest: az emberi önzésből épült és végül a mocsokba zuhant „Felhőkakukkvár” romjai felett fekete az ég, az angyalok — a Biztonság, a Szabadság, az Igazság, de még a Háború és a Gyűlölet angyala is — eltűntek valamennyien. „Az égen egy maradt: a tétlen, közönyös lélek, az Undor angyala”, aki „lábával harangoz a kutyáknak, vagy füttyülve a romokra vizel”. Weöres angyala sem képes többet tenni, mint a „százféle téboly” között, sírnivalóan szépséges mivoltában „egykedvűen játszik a rom felett. Vár.”

AZ ANGYALOK VÉGLEGES ELÁRVULÁSÁNAK PILLANATÁT minden biztonnyal az emberek által megrendezett és lefolytatott apokalipszis idejére tehetjük, amikor az angyaloknak az elvakult öldöklés közepette rá kellett döbbeniük, hogy ha létezik is, Isten kivonult a teremtésből, magára hagyva egymást gyilkoló teremtményeit. Klee 1939-ben rajzolt angyalai mintha épp keletkezésük közben maradtak volna egyedül, mintha félbehagyta volna őket alkotójuk: Félig kész angyal, Angyal, lépte még tanulatlan, Angyal, még tapogatózva; olyanok, mintha bizonytalanul épp csak megformálódnának: Túlcsonduló angyal, Inkább madár, mint angyal, Még nőies angyal. A Szegény, a Rút, a Feledékeny angyal és társaik távol állnak az angyali tökélytől, a magasztos hibátlanságtól, olyanok inkább, mint egy „gyártási hibás” sorozat tagjai, véletlenszerűen kialakuló testrészeikkel, arcvonásaikkal, félúton lét és nemlét között. Az egyik rajz címe: *Egy angyal válsága*.

AMOS IMRE angyalai a legmélyebb válságot élik át, a legszörnyűbb poklokot járják meg alkotójukkal együtt 1939 és 1944 között. Ez az idő az apokalipszis, a katasztrófa hosszúra nyúló pillanata, melynek végpontján a magányos, eltorzult arcú és testű síró angyal áll (1944). A még a munkatáborban is gondos, sokszor artisztikus vázlatokat készítő Ámos ezen a festményén brutálisan primitív módon rajzol és színez, az iszonyatot tagolatlan formákkal jeleníti meg: a fej csak egy vastag kontúrral meghúzott kör, az orr két lyuk, a nyak és a test szintén néhány erős vonallal jelzett, egybefüggő, hengerszerű idom. Az angyal szeme lezárva, szárnya összecsukva, kezét védekezően tartja maga elé, vörös könnyei mint a vér hullanak alá. Ugyanolyan rémült és tehetetlen, mint az *Iszonyat* (1944) angyala, aki a késsel homlokra döfött férfi — korábbi oltalmazottja? — mellett áll

lángoló hajjal, véres szárnyal. Ámos korábbi angyalai jórészt őrangyalok voltak: a kállói főrabbié (*Kabbalista*, 1938), a szentendrei templomtoronyé (*Sárga angyal*, 1939 k.), saját magáé és feleségéé (*Őnarckép angyallal*, 1938; *Falumban*, 1938; *Festő és műzsája*, 1941; *Mi ketten*, 1939). Ezek az angyalok hagyományos attribútumokkal és külsővel, pártfogoltjaik fölött lebegve vagy őket körülölelve, CHAGALL hatását is éreztető álomszerű kompozíciókban jelentek meg. Angyalok és emberek itt még bensőséges viszonyban állnak, az angyalok a harmónia és az élet őrzői, a boldogság tanúi, hasonlóan Chagall szerelmespárjainak védelmezőihöz és inspirálóihoz. Az *Őnarckép angyallal* című festményen a festő sapkája tetején kényelmesen fekszik aprócska, könyökére támaszkodó őrangyala. Ennek változata az 1939-es tusrajz, ami nagyon hasonló, de több elemet tartalmazó kompozíció: a portré előtt alul sírt látunk, bepólyált halottal, akit létra köt össze a fent fekvő, a férfi fejét gyengéden megérintő szép nőalakkal (*Őnarckép halott anyámmal*). Az *Angyalos óra* (1938) szintén a holtak emlékét idézi: a kis asztalon álló óra és a rajta összekapaszkodó férfi- és nőangyal alatt hasonló sír és halott tűnik fel. A képen balra az Ámos vonásait hordozó férfialak gyertyát gyújt, lábai a földből, a sírből eredő gyökerekké váltak. Ez a régi, angyalokkal díszített óra valóban létezett, Ámos egyik öröksége, gyermekkorára emlékeztető kedves tárgya volt, így nemcsak mint a múlt idő mérője, hanem a hozzá fűződő emlékek révén is a múlt, a halottak jelképévé vált. Ebben az évben még A halál angyala is úgy jelenik meg, mint a gondjaira bízott lélek védelmezője, aki a halott lelkét a mennybe vezeti: a koporsóban fekvő halott fölött védelmezően tárja szét kezeit a szárnyas angyal, bal kezében azt a botot tartja, amire majd az újjászülető lélek támaszkodhat. A kép előterében alig észrevehetően egy harsonát fújó arc van megfestve, a háttérben sírkövek látszanak: a feltámadás, az utolsó ítélet pillanata volna ez, ahol a megnyíló sír fölött nemcsak az angyal, de a föléje hajló hitves is őrködik? Vagy a Halál angyalának az a valódi arca, amit Ámos *Apokalipszis*-sorozatán és apokaliptikus képein, és később felesége, özvegye, ANNA MARGIT festményein láthatunk?

A HALÁL ANGYALÁT Anna Margit 1948-tól kezdve többször is megfestette (az 1975-ös változat a majdaneki koncentrációs tábor múzeumába került). Ezeknek az angyaloknak legfőbb tulajdonságuk báb-mivoltuk: nem többek, mint beöltöztetett, megfelelő mozdulathoz igazított testű, festett arcú, élettelen szereplői, akarat nélküli elszenvedői különböző jeleneteknek, csakúgy, mint Anna Margit megannyi más figurája. Bábgyűjteményének darabjaival rendezte be bibliai és szépirodalmi jeleneteit, céllövöldéjét, ahol lapos, sematikus testével egymás mellett áll Krisztus, Hitler és a festő maga. A képeken a hagyományos ikonográfia keveredik saját motívumaival, folklór- és giccs-elemekkel, festett részek a papír- textil- és fotóapplikációkkal. Az 1975-ös halál-angyal csipkés ruhába öltöztetett, balettcsipős báb, aki kezében kaszát és mérleget tart, lába alatt a kýzó szorításában tartott földgolyó, mely a szakadék szélén

egyensúlyoz. Itt is sokféle ikonográfiai hagyomány keveredik. A megszemélyesített halált először a nagy pestisjárvány után, a pisai temető falán ábrázolják kaszás nőalakként, ugyanakkor a mérleg az Utolsó ítéletet, a lelkek megmértetését idézi fel. Az *Utolsó ítélet* című képen (1975) ugyanez a báb, de bekötött szemmel, betört fejfel tartja a mérleget egyik felét, ugyanolyan súllyal lépve az egyik serpenyőbe, mint a másik oldalon a világos szárnyú angyal. Ezt a bábort vaksötét szemei, kopasz feje, vigyorra húzódó festett szája, merev tartása teszi riasztóan félelmetessé, a kezében tartott kasza felirata: „ARBEIT MACHT FREI”, s mindennek ellentétéként ott vannak fodrai, csipkái, baba-jegyei. Ugyancsak az utolsó ítélet szabadon értelmezett jelenetét festi meg az *És mivégre az egész teremtés?* című képen (1977). A fehér ruhás, szőke angyal harsonát, a halálfejű, fekete hajú angyal kaszát tart kezében, közöttük a felrobbanó földgömb, amelyről gombafelhő gomolyog fel. Az 1983-as *Halál angyala* ezeknél kevésbé ijesztő, kevésbé bábszerű, inkább szecessziós szépségű, finom nőalak, hosszú vörös hajjal, kék szemekkel, mosolygó arccal, valódi csipkagallérral díszített ruhában. Kaszáján felirat: „ÉRTED IS ELJÖVŐK”. Az „angyali szépséget” azonban legtöbbször azok a karácsonyi üdvözlőlapokról, csomagolópapírból kivagdosott édeskés angyalok képviselik, amelyek pajkos, felelőtlen puttóként röpködnek, zenélnek, könyökölnék felhőre a Teremtő mellett, SCHARF MÓRIC feje fölött vagy az Énekek éneke királyának koronájába bújva, de az 1975-ös halál angyala mellett is ott ülnek kétoldalt egy-egy fán, miközben mögöttük lángol az ég, s útjára indul a halál. Ezek az angyalok felelőtlenek, naívak, s emiatt ijesztőek. Naivságuk csak néha jelent valódi kedvességet és bájt, mint az *Angyal* (1967) című képen, ahol a kép teljes terét kitöltő angyal bumfordi bájjal fogja kezében hegedűjét.

AZ APOKALIPSZIS ELMÚLTÁVAL (szünetelésével?) a gyilkolásból felocsúdott angyalok egy darabig talán tévelyegtek, tétováz-
tak, de a néhány megmaradt árvaságra jutva kénytelen volt felnőtté válni. Ezen angyalok nekiálltak földi elfoglaltságot keresni maguknak, bizonyos tevékenységeiket esetleg mintegy megszokásból, rutinból folytatták, mint például: emberek szemmel tartása, kísérete, talán óvása is, amennyire ez lehetséges. Ennek révén az emberekhez egyre közelebb kerültek, mondhatjuk így: „földre szálltak”, ott könyvtárba jártak, a győzelmi oszlop tetejéről lógázták lábukat, lassan rákaptak az emberlét ízére, néhányan szerelmessé, majd emberré (halandóvá) váltak, ahogy például BRUNO GANZ és PETER FALK berlini angyalok, vagy a budapesti BALÁZSKA nevű segédmunkás-angyal. Egyre nehezebbé vált megkülönböztetni őket, pláne azt megállapítani, hogy melyikük a jó és melyikük a rossz angyala. Nemcsak az lett bizonytalan, hogy ki a jó és ki a rossz angyala, de az is, hogy ki az aki angyal, és ki az aki nem; angyal- és ember-lét határai kezdtek elmosódni.

KONDOR BÉLA képein az az angyal — vagy a szárnyakat viselő ember — alapfigura, főszereplő, aki egyéb motívumaival össze-

függésben — NEMES NAGY ÁGNES szavával — „névoszlopként”, mint másként nehezen megfogalmazható tartalmak szimbolikus kifejezője jelenik meg. Ikonográfiailag magába sűríti az antik géniusztól, Ikárosztól kezdve a keresztény angyalokon át a repülni tudó gépszerkezeteket, még az űrbe reppenő asztronautákat is, hisz mindezekkel megjeleníthetők azok a létállapotok, alaphelyzetek, melyeket Kondor ábrázolni kíván művészetében. A repülés és a bukás, jó és rossz küzdelme, a menny és a pokol olyan gondolati sémák s nekik megfelelő fogalmak és képek (pszichológiailag jungi archetipikus képek, vagy BIALOSTOCKI művészettörténetben használt fogalmával kerettémák), melyeket több kultúra is használ, ha nem is azonos, de hasonló értelemben. Ezt a hagyományt alakítja Kondor az adott képen személyessé és aktuálissá, úgy, hogy közben ezeknek a tartalmaknak a felfejtéséhez nyíltabb vagy burkoltabb utalásokat hagy, formai hasonlóságtól a címig vagy feliratig. Az angyal tehát alapfogalom, konfliktusai alapkonfliktusok, az angyal-lét Kondor számára létmodellként használható, az angyalt úgy kell felmutatni a többieknek, mint ahogy azt az *Angyalt rajzoló* (1957), vagy a hatalmas angyalt faragó *Szobrász* teszi (1970).

KONDOR EGYÉZ KÉPEIN AZ ANGYAL hagyományosabb ikonográfiával, egyértelműbb jelentésben tűnik fel, így például az a néhány őrangyal, kiket helyenként géniusznak hív. A *géprepülés géniusza* (1964) mint hatalmas pártfogó szellem tartja Blériot törékeny repülőgépét az égen, melyhez hasonló repülőmodelleket Kondor maga is konstruált. BLÉRIOT szerencsésen átrepülte a La Manchot, ám mégis ott van a képen egy darabokra tört, föld felé zuhanó gép is, mint megannyi más rajzon — a védő szellem tehetetlen, a bukás elkerülhetetlen. A térdére állított aprócska szárnyas géniuszszal társalkodó CSOKONAI számára (1958) a géniusz nemcsak védelmező, hanem a szellemet inspiráló lény is. A festményt megelőző vázlatokon nem csak egy, hanem több kis mezitelen, szárnyas lényt rajzolt meg, akik körberöpködték, inspirálták a költőt: papírt nyújtottak neki, lantját pengették, ihletet adtak az alkotáshoz. Még korábban született az a hatalmas, ruhátlan *Őrangyal* (1957), amelyet szobájának falára, a tapétára festett Kondor. A nyurga fiúangyal kezével egy szál virágot óv, lábánál eltörpül a város, mellette a magas torony ablakából távcsővel fontoskodva nézegető emberek túlságos közelsége és monumentalitása miatt talán nem is látják őt, csak szárnyának mintázatát, önmagukban érthetetlen részleteket. Ehhez a kompozícióhoz tartozott még több más, részben már csak fotóról ismert részlet: az *Angyal békával*, a *Kisangyal* és egy fríz harci szekereken vonuló, egymást gyilkoló alakokkal. Mindezek a jelenetek és motívumok együtt Weöres Sándor már említett XX. századi freskójának hatását valószínűsítik, különösen a teljesen szokatlan, „UNDOR” feliratú, *Angyal békával* címen szereplő részlet.

A különböző bibliai jelenetek közül a kiűzetés és az utolsó ítélet angyalai azok, melyeket előszeretettel ábrázol Kondor. A kiűzetés jelenetében az angyal Isten parancsára kiűzi a Paradicsomból

a vétkes emberpárt, lángpallossal őrzi annak kapuját. Az angyal és az emberpár viszonya, az angyal fölénye, diadala korántsem egyértelmű Kondor képein. Az 1956-os rézkarcon Gábiel arkangyal ruhátlan az emberpárhoz hasonlóan, pusztán felemelt kezével küldi az egymáshoz tartozásukat egymás bizalmas megérintésével férfit és nőt egy távolabb látszó bonyolult gépszerkezet felé, a paradicsomi boldogságból a földi gyilkolóeszközök közé. Az emberpár értetlen, az angyal maga is inkább kétségbeesett, mint haragvó; nyoma sincs a hagyományos elemeknek, a tudás fájának, a kísértőnek, a kiűzetés bármiféle indokának, magyarázatának: bűn nincs, csak büntetés. Éva ezt kérdezi MADÁCH *Tragédiájában*: ha az Isten mindenható, miért engedi a bűnt, „mért állított mély örvény fölé, (Szédelgő fejjel, kárhozatra szánva”. Kondor Madách-illusztrációi (1963) szöveghűbkek, illusztratívabbak, : litográfiáján az angyal tunikát visel, kezében ott a pallos, térben kicsit távolabb és a nézőhöz közelebb áll, mint a Luciferrel kiegészített, fa tövében álló hármass csoport. A kép érdekessége, hogy Ádámot és Évát mintha Lucifer, a bukott angyal küldené, hogy lépjenek ki a Paradicsom kapuján, Éva feléje fordulva méltatlankodik, a másik angyal csak messziről figyelni őket. Lucifer az, aki a kép alcímében olvasható tette ösztönzi őket: „Legyünk tudók, mint az Isten”.

LUCIFER, A FÉNYHOZÓ MILTON *Elveszett paradicsoma* után Madách Imre *Tragédiájában* lépett elő főhőssé, aki a szabad szellemet, az önálló értelmet képviseli a szolgálalkú angyalseregekkel és urukkal szemben. Kondor illusztrációján a denevérszárnyú figura végigkíséri Ádámot és Évát a különböző történelmi színeken, hogy az általa bűnbe vitt, de ezzel felnőtté, veszélyes tudás birtokosává tett emberpár eszmélésének és állandó kiábrándulásának, majd újrakezdésének tanúja legyen. Az *Ótestamentum* ősi mondákat idéző homályos utalásait a bukott angyalokról apokrifek világítják meg, főleg Énok (Hénoch) apokalipszise. Ebben az angyalok azzal érdemelték ki letaszításukat és rabságba vettetésüket, hogy a föld leányaival bűnös szerelemre léptek, az embereket megtanították a mesterségekre, köztük a fegyverkészítésre, s ami a legnagyobb bűn: az írás tudományára. Az apokrif szerint ez eredményezte, hogy „a földön pedig nagy és szörnyű istentelenség terjedt el és az emberek lealacsonyodtak és útjaikon mint az eszeveszettek tévelyegtek” (HENOCH *Apokalypsise*, Bp. 1945; hasonmás kiadás: Bp. 1989). Kondornál valóságos toposzá válik az egymással csatázó apró szárnyas lények jelene, akik közül néhányan összetörve a mélybe zuhannak. Ennek formai előképe HIERONYMUS BOSCH több festményének égi csatája, ami szintén az angyalok bukását idézi, mintegy indoklásképpen a bűnbeesés és kiűzetés jelenetei fölött. Kondornál a bukás, a zuhanás mindezekén túl általánosabb értelemben használt kifejezés, mint már említettem, alapfogalom, mely összekapcsolja a bukott angyalokat többek között Szent Antal démonok általi kísértésével, magasba emelésével és lezuhanásával (*Bukás, Szent Antal megkísértése* 1966), repülő és darabokra törő szerkezeteivel, de akár Ikárosz témájával is,

aki értelme által istenekhez hasonlatossá tudott válni, ám szertelensége és elbizakodottsága miatt tragikus bukásra ítéltetett. A különféle tradíciók keveredését, analógiás alapon történő összevonását egy korai grafikájának címe is mutatja: *Ikarus és Dedalos, angyalok bukása, zuhanó emberek és fényképész* (1957).

KONDOR MÁSIK NAGY ALAPTÉMÁJA AZ ÍTÉLKEZÉS, az ítélet beteljesítése. Ítélező, késes, kardos angyalainak a kiűzetéshez hasonlóan itt is bizonytalan a pozíciója, korántsem csak az egyértelmű jót, az igazság eljövételét képviselik. Kondor DÜRER *Apokalipszisé*t (1498) is kiindulópontnak használta bizonyos műveiben, de az ott könyörtelenül öldöklő katona-angyalok, a „halál hírnökei”, akik megfeszülő izmokkal, kardjukat sújtásra emelve írtják ki a föld lakóit igazuk biztos tudatában, és emellett eszményien szép fiatal férfiak, Kondornál eltorzult arcú, szörnyülködő, küldetésükben elbizonytalanodott lényekké válnak. Ahogy Kondor írja: a magasság sötét felettünk, Isten a semmi ura, „a zúr elbőnyált kötéllepcsőin a halott vagy az elborult mászhat csak”. A *Pártütő angyal* (1957) teste elé engedí kardját, arcát firkálással tette felismerhetetlenné Kondor. A *Szárnyas farkas* (1958) először nagy színfoltokkal felvázolt figuráját ijesztő, maszkyszerű arccal, anatómiailag furcsán illeszkedő, torzított végtagokkal fejezte be, lába előtt hever a kard. A pusztítás eszközei máshol ennél korszerűbbek: az *Angyal bombával* (1958) sokáig ismeretlen kompozícióján hatalmas nőalak áll, kezében bombával egy katedrális fölött. Az *Ítélező, késes angyal* (1968) emblematisztikus értékű, összefoglaló munka: műtermében ennek tövében festette képeit, ez előtt készültek róla fotói. Ez az angyal monumentális, de testetlen, ragyogó jelenség, fehérrel és pasztellszínekkel megfestve. Magányos, nem tudni, az ítélet jelét, a szájában tartott kést ki ellen, milyen igazság nevében fogja használni. Mozdulata, tartása bizonytalan, arca kifürkészhetetlen: egy korábbi állapot emlékeit őrzi, szó szerint és képletesen is. Előzménye ugyanis valószínűleg MARTIN SCHONGAUER Szent Mihály arkangyala volt: feje és kezének tartása ezt a Szépművészeti Múzeumban őrzött metszetet idézi, de hiányzik kezéből a Sátánt ledöfő lándzsa, mint ahogy a Gonosz sem testesül meg egyértelmű ellenfélként. Látszik még az átfestett láb is, melynek elhelyezkedése szintén Schongauert követte. Kondor angyalának azonban a puszta feladat maradt, melynek képtelenség eleget tenni, ehhez hiányzik a tér, az ellenfél és az egyértelmű igazság.

Mindezek nélkül mivé lesznek az angyalok? Azt írtuk, néha talán emberekké is — Kondor legtöbb angyala valójában ember is, szárnyas ember, aki megkísérli az angyali lét terheit viselni, miközben az már lehetetlenné vált. Kondor legelső angyalai talán úgy születtek, hogy az alak-, mozgás- és kompozíciótanulmányoknak szánt rézkarcokon a különleges nézetekben ábrázolt, olykor lebegő aktokat szárnyal egészítette ki. ERDÉLY MIKLÓS emlékei szerint a „szárny-ügy” megjelenéséhez Erdély szüleinek okkultista könyvtára is hozzájárult, különösen a kölcsön is adott SWEDENBORG-kötet, a *Menny és pokol*. Swedenborgnál, aki közvetlen tapasztalatai alapján

számol be az angyalok életéről, az angyalok mindenekelőtt emberi jellegűek, nem is mások, mint a földi életből a mennyeibe kiméletelesen átvezetett emberek. Az angyalok „olyan emberek, akik angyalokká magasztosulnak”, akik „nem alak nélküli párák sem ködképek, hanem teljes alakú emberek és éppúgy látnak, hallanak és éreznek, mint a földiek” (Emmanuel Swedenborg: *Menny és pokol* Bp. 1905, új kiadása: Bp. 1993).

AZ EMBEREK TERMÉSZETÜK VONZÁSÁNAK ENGEDVE választják az angyal vagy a démon szerepét, és annyira megmaradnak eredeti jellemvonásaik, hogy (ahogy BORGES összefoglalja) „az angol származású angyalok előszeretettel politizálnak, a zsidók ékszerekkel kereskednek, a németek pedig könyveket cipelnek, és onnan lesik ki válaszaikat” (J. L. Borges: *Képzelt lények könyve* Bp. 1988). „Az ember avégre teremtett, hogy angyallá legyen, mert benne a rend legvégső foka van”, írja Swedenborg. Kondor hangsúlyozottan emberi angyalokat rajzol néha, például egy több darabból álló 1957-es sorozatban: az egyik angyal kopaszodó, pocakos férfi, másikuk testes, idősebb nő, a harmadik kezében szerkezetet tartó fiatal lány. Életének utolsó évében készült kis üvegfestménye meglepetést rejt: a képen Ezékiel angyala jelenik meg különös köntösben, úrhajós szkafanderben, a sisak üvegén keresztül azonban emberi arc látszik, s ha elveszjük előle a befestett üveglapot, amögött intően felemelt ujjú, ruhátlan emberalakot találunk a fehér alapba karcolva.

*Úgy érzem néha, hogy jó vagyok
szelíd és engedelmes, enyhetadó
bizalmas, igaz és jó, mint az angyalok
majd angyal vagyok; vagy szeretnek
az angyalok. És nincsenek angyalok.*

(Kondor Béla: *Úgy érzem néha...* In: K.B.: *Angyal a város felett* Bp. 1987)

És nincsenek angyalok. BÁLINT ENDRE festményein, kollázsain, objektjein az angyal valamikori létezésének bizonyítékai tűnnek fel, hajdanvolt ábrázolásainak töredékei, hasonlóképpen más motívumaihoz, a lovackához, a szentendrei ablakrácshoz, a sváb asszonyok ünnepi viseletéhez. Gyűjteményében az angyalokról készült ábrázolások általa átformált képeit használja fel. Élete folyamán a legkülönbözőbb helyeken bukkantak fel az angyalok: a kerepesi úti temető síremlékein csonka, fáklyájukat lefelé fordító angyalok, a vurstli körhintáján forgó, harsonázó angyalok, a genovai giccstemető angyalai egy külföldi képeslapban, félszárnyú angyal egy kis faluban, papírangyalok, díszek otthon. Szobájában az ajtó fölött kétoldalt egy-egy naívan megfestett térdeplő, imádkozó angyal függ, a szekrény tetején kis angyalszobor, talán valamelyik temetőből — ajándékba kapott, vagy innen-onnan összegyűjtött töredékek, rekvizitumok, emlékek. Bálint minden képe sokszoros áttételen megy keresztül: fotóról készült rajzokat, majd az ezekről készített papírsablókat használ, ezeket egymásra helyezi, kiegészíti, csonkítja, fotóki-

vágásokat illeszt egymáshoz, gyűjteménye darabjait fotózza és használja fel, sőt saját korábbi műveinek motívumait vagy fotóit is alkalmazza.

A *Homokfutó harsonás angyallal* korai rajza (1957), melyen később visszatérő motívumait rajzolja egymásra a vajdai „transzparencia-elvet” hasznosítva: egy kocsit, a vurstli zenélő angyalát és egy elfektetett profilt. A későbbi festmények sziluettjei ilyenekből alakulnak ki. Az angyalok körvonalai ott vannak azokon a festményeken, melyekkel mintegy felsorolja, leltárba veszi motívumkincsét: *Triptichon ikonosztáz* (1974), *Motívumaim természetrajzkönyvéből* (1975). Ezek az azonos angyalsziluetteknek azok különböző csoportosításával, elrendezésével, színezésével ad más és más jelentést, így például fekete és fehér angyalsziluetten állít szembe, egymás után sorakoztatja őket, mint az *Angyalok karán* (1974), kis lófejet vagy maszkot helyez az arc helyére. Az egymást követő kis kockákon saját régebbi festményei idézetét is megfesti, így például az 1960-ban Párizsban készült *Leprás angyalt* (1960) is. Az angyal teste itt számunkra már felismerhetetlen, csonkított, egymásra helyezett motívumokból áll össze (emlékeztet a kendős asszony sziluettjére, de a lovacska lábait, fejét is beleláthatjuk), fölötte lebeg egy sötét maszk, ami a Triptichonon egy másik angyal arcaféleként látható. Ez az angyal szenved, belsejében tűz izzik, a testét-szárnyát csonkító lepra, a bélpokol égeti felismerhetlenné.

AZ ÁLLANDÓ TUDÓBETEGSÉGGEL KÜZDŐ BÁLINT idővel egyre kevesebbet dolgozott az irritáló olajfestékkel, terpentinnel, hanem fotómontázsokat, kis „dobozokat”, tárgyegyütteseket állított össze. Az *Angyali üdvözlés* (1973) terét rossz, hullámos deszkákból összácsolt doboz adja, ebbe illesztette a szobájában függő egyik adoráló angyal fotóját, egy kis esküvői mirtuszág (a „liliom”) kíséretében. Az angyal nyitott ablak felé száll — vajon egy tükör kerete lehetett eredetileg az „épület”, vagy valami más? Egy másik objektjén durva falapon csak egy felszögelt szárnytöredék van üres léckeret fölött: rekvizitum, a múlt emléke, *Szárny angyal nélkül* (1973), valami, ami fennmaradt az angyalok ittlétének idejéből. Bálint már csak emléket állít az angyaloknak, felidézi és hívja őket, bár talán már sohasem érkeznek meg:

*én is megváltásra várok: az angyalokra
az angyalokra, akiket régen megidéztem, hogy
kék fényük átjárjon, mint
beteg tudómet átjárta sok százszor a gép
fürkésző, foszforeszkáló fénye...
várom az angyalt valami üdvözléssel.*

SZIPŐCS KRISZTINA

ÁMOS IMRE: MI KETTEN (1939)

A VÁLLALATOK VILÁGÁNAK ÁTALAKÍTÁSA II.

II.1.e) Az eredményesség megítélése és a konfliktusok

AZ INTERJÚALANYOK A FONTOSNAK VÉLT végrehajtott szervezési és műszaki fejlesztési akciók eredményességét is értékelték. Az eredményesnek, sikeresnek ítélt esetek aránya 1990/93-ban [1990-től az 1993. I. negyedév végéig 214 állami és 52 magánvállalatnál dolgozó interjúalany válaszait foglaljuk itt össze.]

	A szekunder szektorban	A terciér szektorban
A szervezésben	28,8%	53,5%
A műszaki fejlesztésben	52,6%	69,0%

Ezekben az értékelésekben, véleményekben okbejtív és szubjektív elemek egyaránt jelen vannak. Általában a szervezési és fejlesztési döntésekről, azok végrehajtásáról, következményeiről van szó. Természetes, hogy a döntéshozók többnyire sikeresnek ítélik saját döntéseiket, míg a végrehajtók, akiknek pl. egy-egy átszervezési döntés miatt munkakörük, pozíciójuk változott, főleg a döntés gyenge oldalait, a végrehajtás zökkenőit vélték fontosnak. Többnyire így vélekedtek azok is, akiknek a pozíciója ugyan nem változott, de a döntési folyamatba nem vonták be őket, s csak távolabbról szemlélhették az eseményeket. Kimutatható pl., hogy a szervezési akciókat a felsőszintű vezetők általában igen eredményesnek tekintették, ezzel szemben a velük gyakran szembenálló, vitázó vagy éppen mellőzött középvezetők véleménye volt a legrosszabb. Pl. a termelésirányítás számítógépes szervezését a gazdasági igazgató és más felsőszintű vezetők korszerűsítő akciónak ítélik és sikerként könyvelik el azt, hogy a rendszer „beindult”. A termelésirányítási osztály vezetője és munkatársai viszont az átállás kezdeti zavarait emelik ki, a bevezetett új számítógépes irányítást olyan megoldásnak tekintik, „amit a nyakukba varrtak”. Nyilvánvaló, hogy a magas sikerességi ráta konszenzust, magasfokú egyetértést fejez ki, ezzel szemben az alacsony ráta ellenértékére, konfliktusokra utal.

A szervezés tárgya mindig emberi munka: közelebből a munkamegosztás kapcsán meghatározott feladatok, a hozzájuk kapcsolódó hatáskör, a felelősség stb. A szervezés következményei mindig az emberi kapcsolatok változásában jelennek meg, az emberek érdekeit, értékvilágát érintik, azaz többnyire erős a szubjektív elem, s nagy az ütközések, konfliktusok lehetősége.

Természetesen a *műszaki fejlesztési* esetek körében is szerephez jut a szubjektív elem. Közismertek az olyan ellentétek, amik pl. a konstruktőrök és a technológusok közt merülnek fel a „megálmodott” konstrukció „gyárthatóságának” megítélésében. Gyakori eset a termelő üzemben dolgozók „technológiai fegyelmetlensége”, amikor is az üzemben dolgozók nem a kifejlesztett új technológiát alkalmazzák, hanem „saját fejük szerint” járnak el. Általában azonban az a helyzet, hogy egy-egy technológia eredményessége többnyire kézzelfogható tény, az eladásig eljutó új termék sikere vagy éppen reklamált minőségi hibái többnyire ugyancsak nyilvánvalóak.

(A szervezés és a műszaki fejlesztés eredményességének ilyen eltérő megítélése nemcsak a 90-es évekre jellemző, hanem korábbi időszakra is: pl. 1988/89-ben, a reformkommunizmus időszakában a szekunder szektorban a műszaki fejlesztést 69%-ban, a szervezést viszont csak 45%-ban tartották sikeresnek.)

A FENTI 1990-93. ÉVI ÖSSZESÍTETT ADATOKBÓL látható az is, hogy a szervezés és a műszaki fejlesztés sikerességét a *szekunder szektorbeliek* jóval pesszimistábbnak ítélik meg, mint *tercier szektorbeli* kollégáik. Ez a magatartás valószínűleg annak a ténynek tulajdonítható, hogy a '90-es években a szektorban, főleg az iparban a termelés visszaesése válsághelyzetet teremtett, és a *bizonytalanság* lényegesen nagyobb volt, mint a terciér szektorban.

Külön figyelmet érdemel az *állami és a magánszektorban* dolgozók magatartása közti éles különbség. A sikeresnek vélt esetek arányai:

	Állami vállalatoknál dolgozók szerint	Magánvállalatoknál dolgozók szerint
A szervezésben	26,8%	75,9%
A műszaki fejlesztésben	51,-%	76,9%

Főleg a szervezési helyzetképből (amelyet különösen nagy mértékben alakítanak szubjektív elemek) kell arra következtetni, hogy magáncégeknél viszonylag kisebb a bizonytalanság, mint a privatizáció előtt álló vagy akár állami tulajdonban maradó vállalatoknál. Nem egyszerűen arról van szó, hogy az interjúalanyokat csak saját munkakörük, munkahelyük biztonsága befolyásolja, hiszen a már privatizált vállalatoknál is rendszerint gyökeres, néhol évekig tartó létszámleépítés folyik. (Pl. a 3 éve privatizált Tungstramban még mindig folyik az átszervezés és a létszámcsökkentés.)

Úgy véljük, hogy a bizonytalanságot, a válságot itt nem az egyénekre, szervezeti tagokra, a tagok pozíciójára kell vonatkoztatni, hanem a vállalatra mint szervezetre.

Ha a vállalat e változása, átstrukturálása a fejlődés reális lehetőségeinek kihasználásával jár, akkor a vállalat működési hatékonysága valószínűleg nő, a bizonytalanság csökken, és a szervezeti tagok többsége a változást pozitívan fogja értékelni. Ha azonban a

változásokból, átszervezésekből nem olvasható ki a megoldás, nem látható a válságból kivezető út, akkor a problémák egymásra torlód-
nak, a bizonytalanság nőni fog, és a szervezeti tagok többsége a
változást sikertelennek fogja ítélni.

A III. rész a. pontjában kijelentettük, hogy a vállalatok *fenn-
maradásukat* 1960-1990 között főleg a vertikális fokozásával és di-
verzifikációval igyekeztek biztosítani. Ezek a törekvések azonban
nem oldották meg az egyre bizonytalanabb helyzetben működő vál-
latok gondjait:

— a növekvő bizonytalanság miatt ui. válságba került a vál-
lati tervezés (b. pont), *egyre kevésbé sikerült reális vállalati célokot ki-
alakítani*

— a válság mélyülésével egyre inkább a menedzsment fej-
lesztése került előtérbe (c. pont), ám célok híján ezzel csak a *cselekvő-
képtelenség* fokozódott

— ha a vállalatnak nincsenek érdemleges céljai, amiket el kíván
érni, akkor a természetes magatartás a *védekezés* (d. pont), ám pusztá
védekezéssel nem lehet fennmaradni, sem a válságból kikerülni.

NYILVÁNVALÓ, HOGY A KÜLÖNBÖZŐ VÁLLALATOK válsága, hely-
zetük bizonytalansága többé-kevésbé eltér egymástól. Ezeket
az eltéréseket kétfelől, a szervezési és a műszaki fejlesztési
akciók megítélése alapján igyekeztünk mérni. E mérési eredmények
alapján kimutattuk azt, hogy

— a szekunder szektorban nagyobbak az ellentétek, konfliktusok,
mint a terciér szektorú vállalatokban.

— az állami vállalatoknál ugyancsak lényegesen több az el-
lentét, a konfliktus, mint a magáncégeknél.

A legtöbb konfliktust, mint azt láttuk, a szervezési esetek
produkálják. Ezek értékelése alapján a különböző vállalati csoportok
„sikerességi” sorrendje:

1. Terciér szektorbeli magánvállalatok 87,5%-os,
2. Szekunder szektorbeli magánvállalatok 71,4%-os,
3. Tercierszektorú állami vállalatok 45,7%-os,
4. Szekunder szektorú állami vállalatok 20,4%-os
sikerességi rátával.

A nagy különbségek jól érzékeltetik a konfliktushelyzetek eltéréseit,
s közvetve jelzik az egyes vállalatcsoportok válsághelyzetét. Látható,
hogy az állami szekunder szektorbeli, azaz feldolgozó, főleg az ipari
vállalatok vannak a legrosszabb helyzetben. Ez ugyan közismert
tény, figyelmet érdemel azonban a többi vállalatcsoporttal szembeni
lemaradás nagysága. Itt jegyezzük meg, hogy a gazdasági társasággá
(részvénytársasággá, kft.-vé) már átalakult és a még át nem alakult
állami vállalatok között sem a sikeresség megítélésében, sem más
tekintetben érdemleges különbséget nem találtunk. A gazdasági tár-
sasággá való átalakulás a gazdasági rendszer átalakulásának feltétle-

nül szükséges lépése, ám úgy tűnik, hogy önmagában a vállalatok válságát, konfliktusait érdemlegesen nem befolyásolja.

2. A gondolkodásmód problémáiról

AKKOMUNISTA RENDSZER NÉMELY ELEME jobbára észrevétlenül fennmaradt, és hat napjainkban is. Itt a vállalati szférát illetően elsősorban a „szocialista” gondolkodásmód, értékrendszer néhány maradványairól van szó.

A szocialista gondolkodásmód, azaz a szocialista értékek zavaros világa tovább él általában a társadalomban, és közelebről a gazdaságpolitika és a vállalatok világában. Ettől az értékzavaros világtól nehéz megszabadulni, s hosszú időbe telik amíg ennek az értékzavarnak a béklyóit le lehet dobni, és az európai értékrendnek megfelelő értékvilág megerősödik. HAVEL csehszlovák elnök ADAM MICHNIKNEK adott interjújában arról szól, hogy az emberek gyűlölték ugyan a totalitárius rezsimit, „de benne éltek és szerencsétlenségükre hozzá is szoktak... A rezsím által hosszú éveken át szisztematikusan erősített rossz szokásokat nem lehet egy csapásra megváltoztatni. Nehéz és zavaró örökség ez, egyike azoknak a problémaforrásoknak, amelyekkel a posztkommunista világnak számolnia kell”. [*Népszabadság*, 1992. aug. 8.]

Ez a „nehéz és zavaró örökség” lényegében nem más, mint a régi rendszer ittmaradt és fel nem tárt zavaros értékvilága, az ahhoz kapcsolódó gondolkodásmód. Az értékeknek, gondolkodásmódnak, magatartásoknak ez az ittrekedt együttese lényegében nincs feltárva. Ezt az „örökséget” valószínűleg célszerű két részre osztani: az egyik rész a sztálini korszak terméke, a másik pedig jobbára az 1972-79 közti konzervatív korszakból származtatható le.

Úgy véljük, hogy a sztálinista korszak értékeiből, gondolkodásmódjából a '80-as években már alig maradt valami (ellentétben pl. a konzervatívabb NDK-val, Csehszlovák Szocialista Köztársasággal). Ami fennmaradt, az „hagyományyá” vált. A fiatalabb, sőt a középkorú generáció pl. többnyire úgy véli, hogy a farsangi szezon hagyományos időszaka március körüli időre esik. Azt azonban kevesen tudják, hogy ez a „hagyomány” a rákosista kommunista párt egyik antiklerikális kampányának szüleménye: a bálokat rendszeresen a nagybőjt időszakára szervezték.

A vállalati szférában ilyen hagyományok gyakorlatilag alig léteznek. A helyenként divatos termelési értekezletek, munkásgyűlések elődei pl. még a sztálini korszakban születtek, eredetük azonban valószínűleg inkább a '70-es évek „üzemi demokratizmusához” köthető.

Az „üzemi demokrácia” az 1972-79 közti konzervatív ciklus „slágere” volt. Ismeretes, hogy 1972-ben az MSZMP konzervatívjai megbuktatták a reformkommunistákat, és az 1968. évi gazdaságirányítási reformmal szemben megindult a „visszarendeződés”. E korszak láttelepe nagyjából úgy fogalmazható meg, hogy a demokrácia gyárkapun kívüli hiányát a gyáron, az üzemen belüli demokráciával

igyekeztek pótolni. Valójában azonban csupán a demokrácia látszatát keltő intézmények jöttek létre, mint pl. az ún. üzemi demokratikus fórumok, a vállalati tanácsok és egyéb testületek. A vállalatoknál általában elterjedt a *testületi munka*, a testületi döntések. A nehézkes testületi munkában a tárgyalások, viták gyakran nem vezettek a kívánt eredményre, s így elterjedt a „problémák továbbgörgetése”.

A testületi döntésekkel együtt többnyire eltűnt a felelősség, egy-egy hibás döntésért elvileg a testület, gyakorlatilag senki sem volt felelős.

A testületeket, a testületi munkát számos vállalatnál a vezetők manipulációik eszközévé degradálták: a kényes vagy népszerűtlen döntéseket személyes felelősségük elhárítása, persztízsük védelme érdekében a testületekre bízta. Gyakran az is az „üzemi demokrácia” érvényesítésének számított, ha valamely ügyet a testület „megtárgyalta”, anélkül hogy az elintézés szándéka felmerült volna. Ez a jelenség egybekapcsolódott az *értekezletek* elszaporodásával, a jobbára terméketlen értekezleti vitákkal, tárgyalásokkal, amelyeket nemcsak az időpocsékolás jellemzett, hanem végső eredményében a résztvevők — tudatos vagy éppen nem tudatos — „kifárasztása” is.

A TESTÜLETEK, A TESTÜLETI MUNKA, az értekezletek körüli anomáliák jórészt fennmaradtak, napjaink gyakori jelenségei közé tartoznak. ezeknek az anomáliáknak a feltárása, kutatása érthető módon hiányzik, hiszen ilyen törekvéseket könnyűszerrel lehet a demokrácia elleni támadásnak minősíteni. Némi malíciával azt is mondhatjuk, hogy teljességgel hiányzik a kommunizmusra és a kommunizusból való kilábalásra érvényesíthető „Parkinson törvények” feltárása, kimutatása. Ilyen „törvények” természetesen vannak. Ezek illusztrálására szolgáljon a szervezeti és működési szabályzatok (SZMSZ) esete. Az SZMSZ-t 1959-ben „találták fel”: a vállalatok számára előírták, hogy SZMSZ-ben rögzítsék a szervezeti felépítést, az alá- és fölérendeltségi viszonyokat, a szervezeti tagok feladatait, felelősségét, az irányításban követendő eljárásokat stb. A '80-as években a kisebb-nagyobb válsággal küszködő vállalatok gyakori átszervezését szabályzatokkal egyre nehezebb volt követni, végül is sok helyütt az SZMSZ teljesen eltűnt. Lényegében jelenleg is ez a helyzet: sok átalakult, átszervezett vállalat és egyéb intézmény semmilyen belső szabályzattal nem rendelkezik. Ez pl. azt is jelenti, hogy sok esetben a felelősség tisztázatlansága miatt a büntetőjogi felelősség nem érvényesíthető.

A kommunizmus utolsó időszakában a növekvő válságban lévő vállalatok egyre gyakoribb átszervezése miatt is nőtt a szabályozatlanság. Az új demokratikus rendszer ezt az állapotot örökölte, ám azon javítani eddig nem volt képes, sőt a gazdasági átalakulás, a privatizációk előkészítése stb. kapcsán a vállalati szférában növekvő bizonytalanság a szabályozatlanságot tovább gerjesztette. Belátható, hogy javulásra ebben a tekintetben csak a privatizációval, ill. általában a *vállalati szféra stabilitásának erősítésével* lehet számítani.

Ami az értekezleteket illeti, az SZMSZ-ek születésének időszakában, kb. a '60-as évek elején, sok helyütt íratlan szabály volt az értekezletek időtartamának 2 órában való korlátozása. Az előkészítéshez hozzá tartozott az is, hogy a résztvevők napirendi pontokba foglalva, szükség esetén írásos anyagokkal együtt megkapták a programot.

A későbbiekben a napirend egy-két konkrétan megfogalmazott pontja után a megtárgyalandó ügyek között megjelent az „egyebek” c. napirendi pont. Lassan megszűnt az értekezletek időtartamának 2 órában való korlátozása is, majd egyre gyakoribbá vált az értekezlet rutinszerű gyakori rendezése, amelynek során a napirendi pontokat sem közölték az érdekeltekkel, s elmaradtak az éjszakába nyúló ülésezések. Hasonló jelenségek jellemzőek napjaink gyakorlatára is. Ilyen jelenségek elsősorban a menedzsment zavaraira a vezetőképeség gyengeségére utalnak.

ISMERETES, HOGY KB. KÉT ÉVTIZEDE, az Országos Vezetőképző Központnak az UNESCO támogatásával történt megalapítása után megindult, és rohamos mértékben fejlődött a vállalati vezetőképzés és -továbbképzés. Napjaink igen gyakori jelenségei közé tartozik újabb és újabb menedzserképző és -továbbképző kurzusok indítása, szervezése. Úgy tűnik föl, hogy a menedzserképzés és a menedzsment gyakorlatának fejlődése, változása közt jelentős eltérés van. Valószínűsíthető, hogy a menedzserképzés és -továbbképzés kevés figyelmet fordít a gazdasági átalakítás realitására, s inkább távolabbi, közvetlenül alig elérhető, hasznosítható célokra irányul.

III. A FEJLŐDÉS LEHETŐSÉGEI ÉS GONDJAI

1. Egyenrangú, „résztvevő” vagy függő piacgazdaság legyen a cél?

A szocialista gazdaságból a piacgazdaságba való átalakulás önmagában semmit nem mond az ország gazdaságának jövőendő színvonaláról, jövőendő helyzetéről a világ gazdaságban. Elvileg — igen vázlatosan szólva — lehet beszélni arról, hogy a magyar gazdaság

a fejlett világ részét képező egyenrangú piacgazdasággá váljon, vagy

a fejlett világ országainak „résztvevő” partnere legyen, vagy „függő”, a fejlett gazdaságokat legfeljebb kiszolgáló harmadik világbeli piacgazdasággá alakuljon át.

Az *egyenrangú piacgazdaság* fogalma különösebb magyarázatra nem szorul. Egyszerűen arról a kérdéstről van szó, hogy a magyar gazdaságot az angol, vagy ha az ország nagyságát is nézzük, a holland, dán stb. piacgazdaság színvonalára kell-e — reálisan tervezhető távlatban, pl. 5-10 évet tekintve — fejleszteni. A volt szocialista országok közül e kérdésben egyedül az NDK-nak kellett igennel válaszolnia: a német egyesítés az NDK gazdaságának az NSZK színvonalára

való átszervezését vonja maga után. Az NDK esetében látható leginkább, hogy mekkora a behozandó lemaradás, s hogy az átalakítás milyen megdöbbentő erőfeszítéseket igényel. Közismert, hogy a technikailag legkorszerűbb szocialista NDK-gazdaság drasztikusan leértékelődött, vállalatainak jelentős része roncstelepnak minősül, s csak az infrastruktúra nyugatnémet színvonalra emelése egy OECD-becslés szerint 2.400 milliárd DEM-t, kb. az NSZK egy évi nemzeti jövedelmét igényli [IMF Survey, 1991. aug. 26.]. Nyilvánvalónak látszik, hogy az egyenrangú piacgazdaság — reálisan tervezhető távlatban — nem lehet a magyar gazdaság átalakításának célja.

„Résztevő” piacgazdaságon — meglehetősen pontatlan megfogalmazással — olyan piacgazdaságot értünk, amely a fejlett országoknak csak részben egyenrangú partnere: némely ágazatokban, iparágakban egyenrangú versenytárs, másokban elmaradottabb. Korszerűbb ágazatai, iparágai, vállalatai révén be tud férközni a fejlett országok piaci réseibe, e piacokon többé-kevésbé meghatározó szerepet játszik, másképp fogalmazva: nincs függő, kiszolgáltatott helyzetben. Pl. a II. világháború előtti magyar gazdaságra jellemző volt ez a „résztevő” szerep: a Tungsram a nemzetközi izzólámpa kartell vezető vállalata volt, a Ganz motorvonatai, az élelmiszer-gépgyártás egyes ágazatai stb. az élvonalban szerepeltek.

„Függő”, kiszolgáló piacgazdaságon — a legáltalánosabb megfogalmazásban — olyan piacgazdaságot értünk, amely alatta van a fejlett piacgazdaságok technikai színvonalának, a fejlett piacgazdaságok nyersanyagszállítója, és általában olcsó munkaerővel előállított termékek exportőre.

A „függőséget” többféleképpen lehet értelmezni. Általános az a vélemény, hogy a magyar gazdaság a piacgazdaságra való áttéréssel a Szovjetuniótól való egyoldalú függés helyett a többoldalú függőség helyzetébe került. Természetesen a piacgazdaság rendszerére a sokoldalú függőség a jellemző. Ez a függőség azonban lehet kölcsönös, szimmetrikus (a fejlett országok egymás közti viszonyában), és lehet „féloldalas”, aszimmetrikus (a fejlettek és a fejletlenek egymásközti viszonyában). Fogalmazhatunk úgy is, hogy a „függő”, kiszolgáló országok gazdaságát jórészt túlkínálat jellemzi. A legnevesebb japán menedzsment-tanácsadó, KENICHI OHMAE szerint túlzással állítható, hogy a fejlett világ triádja (Nyugat-Európa, Észak-Amerika és Japán) az utolsó 40 évben — az olaj kivételével — önellátó lett. Mindenképpen tény, hogy a fejlett országok — ellentétben a XIX. századi helyzettel — nem szorulnak rá a fejletlenekre [Idézi P. F. DRUCKER: *Management and the World's Work*, *Harvard Business Review*, 1988. szept.-okt.]

A FÜGGŐSÉG KAPCSOLÓDIK A KÜLFÖLDI TŐKE IMPORTJÁHOZ, a külföldi érdekeltségek létrejöttéhez is. A külföldi tőke importja — az ismert pozitív következmények mellett — az egyoldalú, aszimmetrikus függőség növekedését is jelenti. A multinacionális nagyvállalatok külföldi vállalatai — a dolog természeténél fogva — a K+F, a marketing, a menedzsment szempontjából a központtól, az

anyavállalattól függnék. A külföldi leányvállalat a központi marketing stratégiájában mint hídfő szerepel, a technológiai fejlesztésben a leányvállalat vagy átvevő vagy kísérletező, fejlesztő, s a fejlesztés eredményét a központ döntése szerint áttelepíthetik a multinacionális cég más vállalataihoz

2. A „résztvevő” piacgazdaság megteremtése

A MAGYAR GAZDASÁGI STRUKTÚRA ÁTALAKÍTÁSÁNAK reálisan tervezhető célja — az eddigiekből kitűnően — a „résztvevő” piacgazdaság megteremtése lehet. A jelenlegi elszegényedett gazdaságnak meg kell keresnie a fejlett világ „piaci réseit”. Ehhez mindenekelőtt szükség van olyan jelentős vállalatokra, amelyek a nemzetközi piacok réseibe be tudnak törni, a „first mover”, az elsőnek lépő szerepét eredményesen be tudják tölteni.

A gazdaságtörténet tanúsága szerint általában nem a feltaláló a piacra betörni képes „first mover”, hanem az, aki képes megszervezni az új termék gyártását, a találmány hasznosítását, marketingjét és ezek menedzsmentjét. Ezt illusztrálja pl. a szintetikus festék esete, ami angol találmány volt, de a német BAYER lett a „first mover”. Hasonlóan biztosított magának uralmat vásárolt Edisonszabadalmak alapján Európában az AEG és a Siemens, az USA-ban a General Electric és a Westinghouse stb. [Idézi P. F. Drucker: Management and the World's Work, Harvard Business Review, 1988. szept.-okt.]

A vezetési-szervezési szakirodalomban sokan igyekeznek különféle statisztikákkal azt bizonyítani, hogy a kisvállalatok innovatívabbak, mint a nagy cégek, mivel viszonylagosan több találmányt, újítást produkálnak. Ez a feltevés lehet helytálló, azonban a gazdasági innováció kulcskérdése nem ez, hanem az, hogy kik képesek az új gyártást, a marketinget és ezek menedzsmentjét megszervezni. Belátható, hogy ehhez jelentős nagyvállalatokra van szükség, amelyek képesek arra is, hogy kooperációs beszállítóik rendszerének megszervezésével egy-egy vállalatbirodalmat alakítsanak ki. Ehhez viszont fel kell ismerni azt a tény, hogy az innováció a gazdaságban nem korlátozódhat a műszaki fejlesztésre, ki kell terjednie a szervezésre és a menedzsmentre is.

Az elmondottak szerint a „résztvevő” piacgazdaság létrehozásának főszereplői az innovációra képes first mover nagyvállalatok. Ezek kialakításában stratégiai jelentősége van a privatizációnak.

A külföldi tulajdonba adásnak számos előnye van, emellett azonban egyoldalú függőség is keletkezik: a külföldi tulajdonba került magyar vállalat a műszaki fejlesztés, a marketing és általában a menedzsment ügyeiben a dolog természeténél fogva a küldöldi konszerntől, a multinacionális vállalat központjától függ. A magyar tagvállalat marketing stratégiájában legfeljebb a hídfő szerepét töltheti be, pl. a keleti piac tekintetében. A piaci résekért folytatott küzdelemben legfeljebb a multinacionális vállalat segédcsapata lehet, azaz

helyzeténél fogva eleve nem töltheti be a résztvevő piacgazdasághoz szükséges „first mover” szerepet, sőt inkább a függő, kiszolgáló gazdaság elemévé válik.

A magyar gazdaságban 1988-ban az átalakítás kezdeti lépéseinek idején néhány potenciális first mover vállalat volt, ezek jelentős részét (pl. Tungsram, Lehel Hűtőgépgyár stb.), mivel jól működő cégek voltak, viszonylag könnyen eladták multinacionális cégeknek. Ezzel a gazdaságfejlesztés jelentős lehetőségeket veszített el. Nézetünk szerint a progresszívnek minősített és ezért fejlesztendő iparágakban a jövőben a potenciális first mover vállalatokat minél gyorsabban magyar magánvállalkozók tulajdonába kell juttatni. Mivel ehhez elegendő tőke, vásárlóerő nem áll rendelkezésre, feltehetően hitellel, lízinggel és hasonló módszerekkel célszerű e belföldi vállalkozók támogatása.

Ahhoz, hogy a magyar gazdaság „résztvevő” gazdaság legyen, ne váljék latin-amerikai típusú függő gazdasággá, ill. európai gazdasággá fejlődjék, nézetünk szerint 3 kérdéskörben kell érdemleges megoldást találni:

ELŐSZÖR: MEG KELL SZABADULNIA a „szocialista” gondolkodásmód béklyóitól. Előjáróban jegyezzük meg, hogy ez hosszú időt, de viszonylag kevés pénzt, befektetést igényel. Mint azt a korábbiakban láttunk, a „szocialista” gondolkodásmód értékzavaros világa egyfelől a gazdaságpolitikai gondolkodást bénította és bénítja jórészt ma is, másfelől a vállalati menedzserek és beosztottak gondolkodását zavarja, torzítja. Ettől a gondolkodásmódtól nyilvánvalóan csak hosszadalmas nevelő, oktató munkával, szakirodalmi publicisztikával lehet megszabadulni, s ugyancsak hosszadalmas folyamatnak látszik az új, polgári értékrend széleskörű elfogadtatása. Itt tehát két teendőről van szó: egyfelől megszabadulni a „szocialista” gondolkodásmód értékzavaros világától, másfelől az új polgári értékeket érvényesíteni. Úgy látszik, hogy az első teendő gyakorlatilag semmilyen figyelmet nem kap, míg a polgári értékeket, szokásokat, módszereket divat buzgón *másolni*, sőt ami még rosszabb, a „szocialista” gondolkodásmóddhoz szokott módon szelektálva, átalakítva „adaptálni”.

A közgazdasági gondolkodásban a politikai gazdaságtant a hozzá legközelebb eső polgári irányzat, a neoklasszikus közgazdaságtan, annak is túlhaladottabb iskolái váltották fel, miközben, legalábbis eddig, elmaradt a politikai gazdaságtan és a szocialista gazdaságpolitika érdemi kritikája. Ez nem más, mint diagnózis nélküli terápia.

A vállalati szférában a szocialista újítómozgalomra emlékeztető lendülettel kb. 10-15 éve folyik a minőségi köröktől a vállalati stratégiai módszerekig a legkülönbözőbb nyugati és japán megoldások, eléggé eredménytelen, alkalmazása.

Az átalakuláshoz nyújtott nyugati segítség körében igen hasznosak a nyugati menedzszerképző és más tanfolyamok, oktatási formák, amelyek Nyugatra szabott tananyagaikkal a magyar résztvevőket nyugati menedzserekké, vállalati szakemberekké igyekeznek kiképezni. Mivel ezek all-round tananyagok, értelemszerűen hi-

ányzik belőlük a magyar vállalati valóság, az átalakulásban levő gondolkodásmód ismerete. Így egyrészt a képzésnek vannak felesleges elemei („az eszkimóknak adnak el jég szekrényt”), másrészt hiányzik az adaptációra való felkészítés, s a hallgatókra van bízva, hogy saját, kisebb-nagyobb mértékben hézagossá, ismereteik szerint keressék az adaptációt. Ez az adaptáció jórészt csak véletlenszerűen lehet sikeres, hiszen hiányzik a szocialista és a jelen vállalati valóság, a szocialista és a jelenlegi vállalatgazdálkodás-tani gondolkodásmód, a menedzsment-felfogás kritikai elemzése és a specifikusan magyar lehetőségek és korlátok feltárása.

(Az adaptáció e problémája különösen súlyosnak látszik a bizánci vonaltól keletre, Oroszországban és másutt, ahol a menedzserek és a kollektívák tudatos vagy öntudatlan konzervativizmusa a célszerű adaptációt igen erősen korlátozhatja. Itt különösen fontos a szocialista értékrendszer, a vállalatban belüli mechanizmusok, viszonyok kritikai elemzése, diagnózisa. Ilyen diagnózis nyugati kutatók és politikusok számára vaskos meglepetéseket takar. Ilyen diagnózis készítésére alkalmasak lehetnek cseh, szlovák, magyar, lengyel, volt NDK-beli, méginkább egyes orosz, ukrán kutatók, de feltehetőleg a balti tudósoktól és szakemberektől várható a legjobb munka.)

Másodsor: a valóság gyengén képzett, „demokratikusan” fegyelmezetlen, teljesítményvisszatartó „szocialista embertípusa” helyett, új magasan kvalifikált, fegyelmezett, progresszívan gondolkodó emberekre van szükség. Ebben a tekintetben is igen hosszú idővel, de az egész gazdaság fejlesztési igényeihez képest ugyancsak viszonylag kevés befektetéssel kell számolni.

MOST, A XX. SZÁZAD VÉGÉN AZ OLCÓSÓ MUNKAERŐ és a termékek, szolgáltatások alacsony költsége egyre kevésbé tekinthető a versenyképesség, a sikeres gazdálkodás fő kritériumának. Mexikóban, Braziliában és általában a harmadik világban képzetlen fiatalok százmilliói hajlandók éhbérért is munkát vállalni, ám nincs rájuk szükség. A jelen piacgazdaság szerte a világon egyre képzetlenebb és fegyelmezettebb munkára nevelt munkaerőt igényel.

A vállalatban belüli változásokat nézve a képzés és nevelés tekintetében a történeti fejlődés következő fontosabb szakaszai különböztethetők meg.

Közismert, hogy a taylorizmus „kitermelte” a szakképzett funkcionális menedzsereket, akik a munkát elemezve pontosan előírták a *munkások* feladatait, amiket azok feltétlen engedelmességre szorítva fegyelmezetten hajtottak végre. Az I. világháború alatt az USA-ban meglepő gyorsasággal óriási képzetlen tömeget állítottak a haditermelésbe úgy, hogy taylorista módon a feladatokat szakképzettséget nem igénylő részfeladatokra bontották. Ugyanezt a megoldást alkalmazták a japánok a II. világháború alatt, majd 20 évvel később a dél-koreaiak ezzel a módszerrel produkáltak elképesztően gyors gazdasági növekedést. [P. F. Drucker: i.m.] Magasfokú szak-képzettség az irányításban és a képzetlenek pontos, fegyelmezett munkája azonban ma már kevés. Világszerte csökken ui. a képzetle-

nek, sőt általában a fizikai munkát végzők iránti igény (az USA-ban pl. a '80-as évek végén a munkavállalóknak mindössze 18%-a végzett fizikai munkát). Szocialista gondolkodásmóddal igen nehezen érthető az, hogy egyre kevésbé van szükség a szocialista ideológiában dicsőített fizikai munkára, a verejtékkel dolgozó, kérges tenyerű munkásra. (Magyarországon a '70-es években kezdett a munkáslétszám csökkenni, s ekkor a kommunista párt, amely a munkásosztályt bázisának tekintette, elrendelte, hogy a Központi Statisztikai Hivatal statisztikai publikációiban a kórházai ápolónőket, a művezetőket, és a termelés egyéb „közvetlen irányítóit” és más, korábban nem munkásnak minősített foglalkoztatottakat munkásokként tüntesse fel.) Mindenesetre figyelmeztető tény, hogy főleg képzetlen segédmunkásoknak, de a szakmunkásoknak is az átlagosnál nagyobb hányada munkanélküli már jelenleg is.

Tény, hogy egyre inkább a *tudáson alapuló munka* (knowledge work) válik meghatározóvá, s az egyik legfontosabb feladat az *oktatás szélesítése és elmélyítése*. Meg kell jegyezni, hogy az egyetemeken, főiskolákon tanuló hallgatók arányát tekintve Magyarország Európában az utolsó előtti helyen, Albánia előtt szerepel.

A magyar gazdaságnak nemcsak a képzett szakemberekre, hanem *figyelmeztett, pontos, gondos munkát végző* foglalkoztatottakra is égető szüksége van.

A MAGYARORSZÁGON GYAKORTA EMLEGETT japán és a dél-koreai oktatás egyik fő célja, kétségkívül, a képzettségi szint emelése. Figyelmen kívül marad azonban az, hogy mind a japán, mind a koreai iskolák, egyetemek másik fő célja a *figyelmeztett, pontos, kemény munkára való nevelés*. A magyar iskolarendszernek is rá kell ébrednie arra, hogy a gazdaságnak nemcsak jól képzett, kreatív dolgozókra van szüksége, hanem *figyelemezett, keményen és pontosan dolgozó menedzserekre és beosztottakra* is.

Harmadszor: *szükség van a reálszféra, és pedig egyfelől a termelési szerkezet, másfelől a vállalati szervezeti rendszer és a vállalati struktúrák — eddigektől gyökeresen eltérő irányú és tartalmú — fejlesztésére*. Ez is hosszú időt és ugyanakkor igen jelentős befektetéseket igényel.

A nagy rekonstrukciós költségek miatt nemcsak az említett Tungsram, de más vállalat sem volt képes vertikális termelési struktúráját átalakítani, multidivizionális szervezetté fejleszteni. A vállalati szervezeti rendszer átalakításának nehézségeit pedig a Suzuki illusztrálja. Míg Japánban az autógyárak néhány száz kooperátor szállítóval állnak közvetlen és több tízezerrel közvetett kapcsolatban, az esztergomi Suzuki gyár több éves szervező munkával ez ideig csak alig 40 magyar szállítóból álló kooperációs „háttérpart” tudott kialakítani.

MAROSI MIKLÓS

ÁMOS IMRE: A HALÁL ANGYALA (1938)

A SZOCIO-ÖKONÓMIA PARADIGMÁJA

AMITAI ETZIONI, az amerikai szociológia nagy alakja, a *Moral Dimension* című könyvében (1988, Free Press, New York) a hagyományos közgazdaságtan alternatívájaként fölvázolt egy új, szocio-ökonómiai paradigmát. Könyve világszerte nagy visszhangot váltott ki. Még a nyolcvanas évek végén megalakult a Society for Advancement of Socio-Economics nemzetközi társaság, amely ma már önálló folyóirattal rendelkezik, a *Journal of Socio-Economic*sszal, s a világ több mint 30 országában közel 6000 taggal rendelkezik. 1992-ben megalakult a társaság magyarországi tagszervezete a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem.

1. A NEOKLASSZIKUS KÖZGAZDASÁGTAN ELÉGTELENSÉGE

A neoklasszikus közgazdasági paradigma utilitarista, racionalista és individualista álláspontot képvisel. Ez azt jelenti, hogy kiinduló feltételezése a saját hasznát maximalizáló egyén, aki racionálisan választja meg az önérdékű céljait legjobban szolgáló cselekvési eszközöket. A szociológia, a pszichológia és a politikatudomány empirikus kutatási eredményeire támaszkodva a szocio-ökonómia elveti mind az utilitarista, mind a racionalisztikus, mind pedig az individualista előföltevést.

Etzioni szocio-ökonómiájának kiinduló pontja — a nagy zsidó filozófus, MARTIN BUBER által inspirált — „személy a közösségben” előföltevés. Eszerint az egyén döntései és cselekvései mindig valamely közösség kontextusában történnek meg. A személy nem „szabadon lebegő”, mindenkitől független lény. Ellenkezőleg, létét épp az a kreatív feszültség adja, hogy meg kell felelnie a saját maga és a közössége alkotta kívánalmaknak is. Az egyén és a kollektívum egymást föltételező entitások. Egyének alkotják a közösségeket, s az egyének a közösségekre hivatkozva dolgozzák ki identitásukat.

A szocio-ökonómia egy mérsékelten deontologikus álláspontot képvisel. Feltételezi tehát, hogy az egyének döntései és cselekvései során figyelembe vesznek a szűken vett hasznosságon túlmutató, általánosabb (etikai, esztétikai, társadalmi, vallási) értékeket is. Sőt az egyének döntéseiket és cselekvéseiket nagymértékben normatív megfontolásokra, inkább mint tisztán hasznossági kalkulációkra alapozzák. Etzioni szellemes példája szerint teljes képtelenség egy zsidónak azt javasolni, hogy az Ószövetség helyett inkább az Újszö-

vetséget tanulmányozza, mert az rövidebb, s így gazdaságosabb módja az üdvözülésnek.

A szocio-ökonómia feltételezi, hogy az emberek nagy része az esetek nagy részében nem racionálisan viselkedik. A tudásnak és a logikai következtetésnek csekély szerepe van az egyéni döntéshozatalban. A közösségi elvárások és az egyén érzelmei jelentősen, sőt sokszor döntően befolyásolják az emberek választásait.

2. TÚL A HASZNOSSÁG-ELVEN

A SZOCIO-ÖKONÓMIA AZT ÁLLÍTJA, hogy az emberi motivációnak legalább két, egymásra vissza nem vezethető (irreducibilis) forrása van. Az egyik a hasznosság, a másik pedig a morál. Eszerint az egyén megelégedettsége származhat valamely számára hasznos jószág vagy szolgáltatás élvezetéből, de származhat abból is, hogy cselekvése megfelel valamely általa elfogadott etikai elvnek vagy normának. Etzioni szerint egyszerűen arról van szó, hogy az emberek számos dolgot azért tesznek meg, mert azt szerintük helyes dolog megtenni, nem pedig azért, mert az számukra különösebben hasznos.

Az etikai megfontolások kétféle módon befolyásolják a döntéseket. Feltétel nélküli készletesként, morális parancsként szolgálnak bizonyos esetekben. Más esetekben pedig az egyes cselekvési változatok közötti választás segíti elő azok morális tartalma alapján, nem függetlenül azonban a megvalósítás költségeitől. Összefoglalva tehát azt mondhatjuk, hogy a morális tényezők mind a döntéshozatali korlátokat, mind pedig a döntéshozók preferenciáit befolyásolják.

A szocio-ökonómia nem azt állítja, hogy az emberek problémamentesen elsajátítják a társadalom etikai normáit és egyszerűen követik azokat. Épp ellenkezőleg, a szocio-ökonómia álláspontja az, hogy az egyén egyidejűleg két erős készletet feszültségben él: kövesse a saját hasznát, és feleljen meg az elfogadott etikai normáknak. A szocio-ökonómiai kutatás feladata éppen az, hogy feltárja ezeknek a készletéseknek az egymáshoz való viszonyát különböző történelmi és társadalmi feltételek között, illetve különböző személyiség típusok esetén azonos külső feltételek mellett. Általánosságban az mondható, hogy az etikai megfontolások és a hasznossági kalkulációk egymásra is hatnak, és együttesen határozzák meg a gazdasági cselekvést.

Etzioni szerint termékeny azt feltételezni, hogy az emberek általában valamilyen egyensúlyt, azaz ésszerű kompromisszumot igyekeznek találni a morális és a hasznossági készletések között, ahelyett hogy bármelyiket megpróbálnák maximalizálni.

A való világbeli emberek nem szentek, de nem is érzéketlen, hasznosság-maximalizáló robotok. Ennek a ténynek messzemenő viselkedési és strukturális következményei vannak. Ha a morális és a hasznossági készletések közötti konfliktus nem oldódik fel, akkor ennek olyan pszichológiai hatásai lehetnek az emberekben, mint például a frusztráció vagy a bűnösségérzet, ami aztán később torz cselekvésekben csapódhat le. Azok a területek, amelyekre vonatkozóan

az etikai megfontolások rendkívül erősek, nem, vagy csak gyengén szervezhetőek piacokká (gyerekek örökbefogadása, az ember testi szerveinek felhasználása stb.). Másrészt azonban még a legközönségesebb áruk piacán is megjelennek etikai megfontolások (például a méltányos ár), hiszen az etikai komponens súlya sehol sem zérus.

3. AZ ÉRTÉKEK ÉS AZ ÉRZELMEK SZEREPE

ASZOCIO-ÖKONÓMIA AZT ÁLLÍTJA, hogy az emberek általában nem racionálisan választanak a való világbeli helyzetekben. Ennek egyik oka az, hogy az emberi döntések alapvetően normatív-affektív alapon hozatnak meg, azaz értékalkötelezettségekkel és érzelmekkel keresztül-kasul átszöve. A másik ok pedig az, hogy az emberek kognitív-intellektuális kapacitása erősen korlátozott.

A szocio-ökonómia tehát szakít a neoklasszikus ökonómia racionalisztikus felfogásával. A normatív-affektív alapú, nem racionális választást kell az általános esetnek tekinteni, és azt kell vizsgálni, hogy az emberek mely esetekben és milyen feltételek között képesek elmozdulni a racionális választás felé.

A döntéshozatalt elsősorban nem kognitív-intellektuális, hanem normatív-affektív tényezők uralják. Az értékalkötelezettségek és az érzelmek jelentős mértékben meghatározzák az összegyűjtött információk jellegét és kiterjedését; a módot, ahogy az információkat feldolgozzuk, a belőlük levont következtetéseket, a felállított cselekvési változatokat, és végül azt, hogy melyik alternatívát választjuk.

A kognitív-intellektuális korlátok meglétét az emberi döntéshozatal során empirikus vizsgálatok tömkelege igazolta már. Elég itt utalni a Nobel-díjas HERBERT SIMON kielégítő döntéshozatali modelljére, AMOS TVERSKY és DANIEL KAHNEMAN kísérleteire a döntési leegyszerűsítő heurisztikák vonatkozásában, SARAH LICHTENSTEIN és munkatársai kockázat-észlelési vizsgálataira és CHARLES LINDBLOM keresztülevékelési döntéshozatali elméletére.

Az emberek döntései elképesztő mértékben elfogultak. Eddig két tucatnál több olyan pszichológiai mechanizmust tártak fel, amelyek jelentősen torzítják az emberi döntéshozatalt. Nem csoda, ha a szocio-ökonómia azt állítja, hogy még a normatív-affektív tényezők által gyengén befolyásolt, kvázi neutrális esetekben sem közelítik meg az emberek a neoklasszikus ökonómia racionalitási standardját.

A neoklasszikus paradigma hívei úgy érvelnek, hogy amennyiben elvetjük az emberi racionalitás előföltevéését, úgy ezzel aláássuk az emberi szabadság építményét. Etzioni szerint ez nem igaz. Nem kell ugyanis a racionalitást a szigorú önérdékkövetéssel azonosítani. Ha a racionalitást instrumentálisan, a MAX WEBER-i célracionalitás értelmében vesszük, akkor ideálként állítható bármely közösségi vagy magn cél követése során. Hozzátehetjük ehhez még AMARTYA SEN érvelését, hogy az egyéni szabadság társadalmi elkötelezettség eredménye, tehát épp abból származik, hogy deontologikus alapon tiszteletben tartjuk egymás autonómiáját.

4. KÖZÖSSÉG ÉS HATALOM

A SZOCIO-ÖKONÓMIA TAGADJA a neoklasszikus ökonómia individualizmusát. A kollektívumokat önálló létezőknek tekinti, nem pedig mint az egyéni döntések és cselekvések aggregátumait. A szervezeteknek és közösségeknek megvan a maguk szerkezete és formája, amely jelentősen befolyásolja tagjaik viselkedését. A szocio-ökonómia kijelenti, hogy a valódi döntések java részét nem az egyének, hanem a csoportok hozzák meg, másrészt az egyéni döntések mindig valamilyen kollektívum közegében születnek meg. Az egyének egyszerre több szervezet, közösség és csoport tagjai, s szerepeik ezekben a kollektívumokban konfliktusba kerülhetnek egymással. A döntések és cselekvések formálásában oly fontos normatív-afektív bázist az egyének mindig kollektívumokban (család, iskola, munkahely, lakóhelyi közösség, referencia-csoportok) sajátítják el.

A neoklasszikus közgazdászok által favorizált tökéletes szabad verseny Etzioni szerint sem nem lehetséges, sem nem kívánatos. A verseny a konfliktus egyik formája, mindenki győzni akar a másik felett. Ha meglazulnak vagy még nem alakultak ki a civilizált verseny társadalmi normái és szabályozó intézményei, akkor a negatív, pusztító következmények jutnak túlsúlyra. Sajnos a jelenlegi kelet-európai piacosítási tapasztalatok épp ezt példázzák.

A szocio-ökonómia fontos tétele, hogy minden gazdasági tranzakcióban inherensen jelen van a hatalom dimenziója. Az árakat nem csupán a kereslet és a kínálat alakítja, hanem a partnerek erőviszonyai is. A politika nem kívülről adott, hanem endogén módon van benne a gazdaságban. A különböző pozíciójú gazdasági szereplők különböző módon és mértékben használják föl a politikai hatalmat saját céljaik előmozdítására.

A gazdasági hatékonyság csak egy érték a sok közül. Mivel a gazdaság komplex társadalmi rendszer, ezért nem szabad a hatékonyságot a gazdaságpolitika kizárólagos céljává tenni. A szocio-ökonómia szerint olyan gazdaságpolitikára van szükség, amely figyelembe veszi a társadalom tagjainak érzelmi- és értékalkotó tényezőit is. Ezért bukott meg a sokkterápia Kelet-Európában, s nem sok jót jósolhatunk annak a politikának, amelyik eltekint a magyar nép létbiztonsági és egyenlőségi igényeitől.

ZSOLNAI LÁSZLÓ

ANNA MARGIT: ANGYAL (1965)

NAGYMÚLTÚ AGRÁRSZERVEZETEINK LIKVIDÁLÁSA

MÁRIA TERÉZIA FELVILÁGOSULT ABSZOLUTIZMUSA már 1766-ban ösztönözte a magyar megyéket mezőgazdasági társaságok alakítására. Jobbára sikertelenül. A megvalósított kezdeményezés ebben is SZÉCHENYI ISTVÁNÉ: „Megismervén hazánk számos szükségét, amelyeket sem országlás, sem egyesek nem pótolhatnak, azáltal gondoltunk tehetséginknek adni legtöbb erőt, ha ... az egyesületi szellem talpárkát megássuk.”

Meg is alapozta azokat a társaságokat, amelyek 1835-ben az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) nevet vették fel. Céljaként tűzte ki „pártolni és terjeszteni minden a mezei gazdaságra vonatkozó hasznos tudományt, ... a Pesten évenként tartandó állapotmutatást divatba hozni... jó példákkal és jutalmakkal ipart és ezzel nagyobb vagyonosságot eszközölni.”

Nem Széchenyin múltott, hogy „a kisebb rendű gazdák” elidegenedtek e társulattól. Mert — mint Kovács Imre írta: „Az OMGE a nagybirtokosok híres és hírhedt fellegvára, hangolta, befolyásolta a politikát.” S ha meg is szervezte a piackutatást, az üzemi számtartást, tudósított az árakról, a vámtarifákról — mindebben a nagy- és középirtokos réteget szolgálta ki.

S ha az 1896-ban létrejött Magyar Gazdaszövetség kezdeményezte is gazdakörök alakítását s ha a Faluszövetség (1920) segítette is a falu kulturális-gazdasági felemelkedését — széles paraszttársadalmi háttérre nem támaszkodhattak. Agrár-felsőoktatásunk is intézők, gazdatisztek, jószágigazgatók képzésének irányába toldott el. Az elszegényedett középnemesség pedig — mint BIBÓ írta — a 19. század közepétől hivatalnokká vált, nem alakult át szakértelmiséggé.

S míg a 19. század második felében fellendült iparosodás nyomán megszülettek a kisipari szervezetek is, a mezőgazdaság fő termelési ágai ebben szűkültek. Csupán a kisebb termelési ágazatokban álltak össze azok művelői, mint pl. a méhészetben, kertészetben vagy — az ingatlanhoz fűződő reáltagság alapján — a szőlőművelésben, a legeltetésben stb.

Ezenfelül a falvakban gazdatársadalmi élet csak egyes gazdakörökben nyilvánult meg. De ezek sem erősödtek akár szövetkezeti, akár népfőiskolai mozgalommá, mint a dániai Grundvigé. (Szerző: A dán mezőgazdasági szövetkezetekről. *Válasz*, 1947. 4. sz.)

Érthető ezért az az igény, amely az első világháborút követően a NAGYATÁDI SZABÓ ISTVÁN-féle mezőgazdasági kamarai törvényt szülte (1920: XVIII tc.). De ennek lángja sem vált a falvakban futótűzzé. Lassan elhamvadt, valójában csak országos és regionális kamarái éltek. Oka ennek, hogy művi szabályozásból, nem önnön kitérésből születtek, különben is nehezen fogták át a gazdatársadalom és a mezőgazdasági munka sokszínűségét, mert aligha járható a nagy- és törpebirtokos egy szervezetbe préselése és más hozzáállást kíván — teszem — a sertésenyésztés, mint a szikjavítás.

Mindezek láttán a földművelésügyi kormányzat a szakegyesületek felé fordult, ezek alakítását ösztönözte, ellátásával is. A szakegyesületek motorjai, ügyvivői jobbra állami szakhivatalnokok voltak, dolgukat az érdekeltek befolyása, javaslata, ellenőrzése mellett végezték, ami az illető ágazat fejlesztésében összeillett a helyi, a népességi, a tájviszonyokkal. Így váltak az ilyen — sok esetben jogszabállyal létrehozott — szakegyesületek eredményesen működő agrárszervezetekké. (Hazánkban az agrárszervezetek kialakulása is jobbra Széchenyi István grófnak köszönhető.) Kezdeményezte az 1835-ben ezt a nevet felvett Országos Magyar Gazdasági Egyesületet (OMGE-t), amely később a nagybirtokosok fellegvára lett. Ennek el-lensúlyozására kísérelte meg 1920-ban Nagyatádi Szabó István a mezőgazdasági kamarai törvény megalkotását. E szervezetbe sorolták be — kúriáknak nevezve a mezőgazdasági cselédeket — a kis-, közép- és nagybirtokosokat, valamint a gazdatiszteket. E törvényen alapuló általános mezőgazdasági szervezet mellett régóta működtek a szabadtagsulósú gazdakörök.

Az agrárközösségek, mint a hegyközségek, a legeltetési, a vízi a halászati, az erdőbirtokossági társulatok jobbra önként alakultak, törvényi alátámasztást később nyertek. Mellettük virágoztak a mag-, az ipari növény-, a fűszerpaprika- a dohánytermelő, az állattenyésztő, a törzskönyvelő egyesületek a zöldmezőmozgalom, a kertészeti, a méhészeti, a selyemhernyótenyésztő és hasonló társulások.

Ez utóbbiak elsősorban érdekszolgálatra, vagyis mezőgazdaság-fejlesztő munkára létesültek, majd — a közigazgatás túlterheltségét is enyhítendő — egyes közfeladatok ellátását is vállalták. Erejük nem kis mértékben abban rejlett, hogy nem általános, hanem ágazati szolgálatokat végeztek.

2.

ATÁRSADALMI-POLITIKAI ERŐVISZONYOK fokozatos megváltoztatására irányuló RÁKOSI-féle szalámitaktika lépései ismertek-feltártak. Az is tudott, hogy ha e fegyvertár nem volt elegendő, közvetlen szovjet beavatkozást eszközöltek ki, mint 1947 februárjában a Kisgazdapárt főtítkárának, KOVÁCS BÉLÁNAK a fegyveres elhurcolását. Kevésbé ismert, hogy a földművestársadalom gyötrő tévesztését, a kuláknak kikiáltottak kálváriáját megelőzte azoknak az ereknek a

fokozatos — szalámitaktikás — elkötése, amelyek agrár-egyesületekben társulásokban, körökben, szövetkezetekben lüktettek.

A pártállam nem nézte jó szemmel a még itt tőle független akaratot, paraszti tartást, a részben létformát veszített, itt munkálkodó szakértelmiséget.

A politikai tartógerendák meglazulásával megindult az agrárszervezetek fokozatos likvidálása:

- a szabadtársulással létrejött, nem egyszer nagymúltú agrárszervezetek helyébe párthű „művi” intézményeket ültettek, mint az agrártársadalmi autoritással alig övezett pártelemekkel töltött Újjonnan Földhözjuttatottak Szövetségét (UFOSz-t); ahogy ez lejáratódott, a hasonló Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetségét (DÉFOSz-t);

- a jogszabállyal (még törvénnyel is) teremtett agrárszervezeteket kétséges felhatalmazású rendeletekkel megszüntették;

- a nemcsak állami megbízásból végzett, de az autonóm körbe tartozó, a mezőgazdaság szétágazó munkaterületeit állami feladatnak nyilvánították;

- tetemes vagyonukat, ideértve egyes szervezetek nyugdíj-intézeteit, az állam moloch-gyomrába földelték el;

- alkalmazottaikat kényre-kedvre megtartották vagy elküldték.

3.

A LEGBEFOLYÁSOSABB SZABADTÁRSULÁSÚ INTÉZMÉNY, az OMGE székháza, vagyona az UFOSZ révén porlott szét. Hasonló sors érte a gazdaköröket is. Úgyszintén az OMGE érdekkörébe tartozó növénytermelési, állattenyésztési (törzskönyvelő) szervezeteket.

Az 1920: XVIII tc.-kel alkotott mezőgazdasági kamarai intézmény már szalámiszeletelés alá esett. A még Nagy Ferenc miniszterelnök által 1946. december 6-án aláírt 24.070/946 M.E.sz. rendelet demokratizálta a kamarai rendszert, amikor a kamarák helyébe tanácsokat ültetett. NAGY FERENC még bízott akkor a jövőben, kimondta ugyanis a rendeletben: „A tanácsok a mezőgazdasági érdekképviselő újjaalakítása során létesítendő testületi szervek létrehozásakor, legkésőbb 1947. december 31-ével megszűnnek.”

Tévedett. A mezőgazdasági érdekképviselő nem alakult újja. Sőt a tanácsokat is megszüntették. A 182.031/949 Korm. sz. r. ugyanis a következőkre jutott: „A magyar dolgozó parasztság új egyetemes érdekképviselői szerveinek, a Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetségének (DÉFOSZ-nak) a megalakulása után az Országos Földművelésügyi Tanács és a földművelésügyi tanácsok elnökségei együttes ülésükön megállapították, hogy a földművelésügyi tanácsok feladataikat megfelelően ellátni nem tudják s így azok további fenntartására szükség nincs.” (Erre — ha nem volna oly tragikus — azt mondanánk: *Risum teneatis amici!*)

A szántóföldi termelést előmozdító — részben jogszabállyal létesített — agrárszervezetek sem kerülhették el a fokozatos államosítással egyenlő megszüntetésüket. A 80.447/949 F.M.sz.r. a Magyar Magtermelők, a 80.448/949 F.M.sz.r. a Magyar Dohánytermelők Országos Szövetségének a kapuját csukja be, a 7480/948 Korm. sz. r. az Ipari Növénytermelési Bizottság végnapjait mondta ki. De a fűszerpaprika-termelők társulásai sem maradtak meg, a 2340/949 Korm.sz.r. a Szeged és Szegedvidéki, valamint a Kalocsa és Kalocsavidéki Fűszerpaprikatermelők Szövetségét törölte el. A Magyar Cukorrépatermelők Országos Szövetségének az 1600/949 Korm. sz. r. vetett véget azzal, hogy „e Szövetségbe tömörült dolgozó parasztok szerint a DÉFOSz érdekeiket hatékonyabban képviselheti, amiért is a Szövetség önként feloszlott.”

Nem tűrte a pártállam az évszázados múltú hegyközségeket és gyümölcsstermelő egyesületeket sem; a 3300/949 Korm. sz. r. felszámolta őket.

Hazai állattenyésztésünk nem kevés eredményét a szintén nagymúltú állattenyésztő és törzskönyvelő szervezeteknek, a legeltetési társulatoknak, a zöldmezőmozgalomnak köszönhette. Az előbbieknél a 13.130/948 Korm. 128.900/948 F.M., az utóbbiaknak a 75/950 M.T., illetve 4286/949 M.T. sz. rendelet vetett véget.

A védtöltések építésére, árvízvédelemre, ártérfejlesztésre, vízhasználatra, vízi munkák elvégzésére törvényekkel régtől létrehozott vízi társulások sem kaptak kegyelmet. Törvényes eljárások mellőzésével szüntette meg őket a 6060/948 Korm.sz. rendelet.

A tejszövetkezeteket először a Magyar Országos Szövetkezeti Központba (MOSzK) olvasztották be. Am ez utóbbit sem tűrte a pártállam, helyébe a Szövetkezetek Országos Szövetségét léptette (SZÖVOSz-t), a következő kormányrendeleti indoklással:

„A szövetkezetekről szóló 1947:XI.tc. és ezzel a MOSzK megalkotása olyan időben történt, amikor a haladó és a rekációs erők harca még nem dőlt el, és ezek magukon viselték el ennek a harcnak a belyegét: a MOSzK nem tudott szakítani a kapitalista szövetkezeti központok lényegében öncélú, haszonra törő kereskedelmi vállalkozási jellegével és ez okból alkalmatlan volt arra, hogy a dolgozó parasztság felemelkedését célzó szövetkezeti mozgalmat szolgálja.”

4.

AZ AGRÁRSZERVEZETEK ELTÜNTETÉSÉVEL EGYÜTT ismét az államigazgatásba helyezték azokat a közérdekű feladatokat, amelyeknek megoldását — különösen az első világháborút követően — mind nagyobb illetékességgel az agrárszervezetek kezébe adták. Pedig ezek a termelés szervezésére, a gazdálkodás eredményességének a javítására számos intézményt teremtettek.

Az agrárszervezeteinkkel együttélő minisztériumi szakigazgatás sem maradhatott érintetlen. Rákosi kecskeméti beszédének hitele fakó lett volna a földművelésügyi minisztériumi főtisztviselők

koncepció pers nélkül. Egyben ezek helyébe pártemberek — a közigazgatásban járatlanokat — ültettek, előkészítve azt is, hogy a minisztérium legfőbb közigazgatási szerv helyett termelésirányító apparátussá válják. (Jevtihiev, I. I. — Vlaszov, V. A.: Adminisztratívnoe pravo. SzSzSz, 1946.: A szovjet államigazgatás csak akkor lehet eredményes, ha egységét az SzKP biztosítja.)

Megtizedelték az agrárszervezetek szakértő gárdáját is, mint arról HEGEDŰS ANDRÁS akkori miniszterelnök utóbb *meakulpázott*: „Nem szabad elfelejtenünk, milyen katasztrofális károkat okozott a háború után a szakemberek (intézők) és az ötvenes években a polgárparasztság üldözése és kizárása, amelyben sajnos tevékenyen részt vettem.”

1950-re eltűnt a mezőgazdaság, a gazdatársadalom, a földművesek érdekeit sok irányból, sokszíniően, elevenen képviselő számos egyesület, szövetség, kör. Évszázados, évtizedes létesítmények törtek derékba, törekvések, eszmék, tapasztalatok foszlottak szét. Szétporlott egyben az a szellemi kincs, az a szaktudás, amelynek társadalmi-gazdasági értékét ma sem becsülték fel s amiben — ebben az egyéb kincseket oly nélkülöző országban — sokáig szűkölködünk.

PATAKY ERNŐ

BÁLINT ENDRE: LEPRÁS ANGYAL (1960)

KONDOR BÉLA: CSOKONAI (1958)

HAMVAS ENDRE CSANÁDI PÜSPÖK ÉS A MAGYARORSZÁGI NÉMETEK KITELEPÍTÉSE

A kitelepítés gondolata Potsdam előtt

AKITELEPÍTÉS ÉS LAKOSSÁGCSERE GONDOLATA már az antifasiszta nagyhatalmak csúcstalálkozóin fölvetődött; megvalósításának fő szorgalmazói a Szovjetunió és a kelet-európai emigráns kormányok (főleg a csehszlovák és a lengyel) voltak. Az említett kormányok, ahogy lehetőség nyílt rá, gyors ütemben hozzá is fogtak megvalósításához.

A potsdami értekezlet (1945. július 17–augusztus 2.) rendezett keretek közé igyekezett szorítani a Németországba való telepítést, amely már úgyszólván túlsúlyos volt menekültekkel, ezért megtiltotta a telepítést addig, míg a Németországi Szövetséges Ellenőrzési Tanács (SzET) föl nem méri az egyes megszállási zónákban a befogadási lehetőségeket.

Erre az időre Magyarországon is — főleg a baloldalon — számottevő kitelepítési hangulat alakult ki. Ebben a következő tényezők játszották a döntő szerepet: A háborúba lépés felelősségének áthárítása a németekre, elkobzott javaik révén a földéhség enyhítése és a menekült magyarok letelepítése.

A kormány és a koalíciós pártok a kitelepítést nem nemzeti, hanem politikai alapon akarták megoldani. Az 1945. május 14-én tartott pártközi értekezleten egyöntetűen vallották azt az elvet, hogy: „Magyarországon nincs svábkérdés, csak német fasiszták kérdése van.” Ugyanígy hitet tettek azonban a Volksbund-tagok kitelepítése mellett is.

HAMVAS püspök hivatásától, humanizmusától indítatva, elvetette az emberek faji és nemzeti alapon való minden megkülönböztetését, főleg üldözését. Néhány hónappal korábban bátran kiállt a zsidóság (mindenekelőtt a konvertiták) érdekében is. A svábok kollektív büntetésének gondolatát még azért is ellenezte, mert ő maga is sváb családból származott. Apját HIRSCH ISTVÁNNAK, anyját RÁDL HERMINÁNAK hívták, és a család csak 1904-ben változtatta a nevét Hamvasra. A püspöki karnak 1945. május 27-én a kormányfőhöz intézett memoranduma, melyet bizonyítottan Hamvas püspök fogalmazott, nagyra értékelte a kormánynak a kollektív felelősségrevonást elvető magatartását:

„...Megnyugvással vettük a sajtó útján közölt hangokat, hogy hazai németjeink ügyében a döntés egyéni megítélés alapján fog történni. Sokan vannak ugyanis közülük, akik minden bundista törekvéssel szemben erős ellenállást tanúsítottak és a magyar hazához való ragaszkodásukat állhatatosan mutatták. Ezeket nem lehet kollektív felelősség alá vonni a hűtlennel. Általában emlékeztetünk itt a boldogult hercegprímásnak (Serédi Jusztiniánról van szó — P. J.) a kollektív felelősség tárgyában a háború folyamán tartott beszédére, mely a zsidóság védelmére szól. Amint hiba volt ily felelősség címen az egész zsidóságot sújtani, épp oly téves dolog kollektív felelősség alapján elítélni az egész magyarországi németiséget.” (Szeged-Csanád Egyházmegye Püspöki Levéltára; továbbiakban Püspöki Levétár 910/1945.)

A koalíciós pártok és a kormány — mint láttuk — bár elhatárolták magukat a kollektív felelősségre vonás elvének alkalmazásától, de programjaik, illetve rendeleteik át meg át voltak szöve azzal. Például a kormány 1945 júniusában született, a németek állampolgárságát megítélő törvénytervezete is első helyre tette, tehát fő bűnnek, nyilvánította, az 1941-es népszámláláskor a német nemzetiség bevallását; (Lásd: Fehér István: *A magyarországi németek kitelepítése 1945-1950*; Akadémiai Kiadó 1988; 48-50 old.)

A KITELEPÍTÉS KÉRDÉSE A POTSDAMI ÉRTEKEZLET UTÁN

A POTSDAMI ÉRTEKEZLET HATÁROZATAINAK XIII. pontja kötelező érvénnyel leszögezte, hogy „a Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon maradt német lakosságot vagy annak egy részét át kell telepíteni Németországba.” (Teherán, Jalta, Potsdam; Dokumentum-gyűjtemény, Kossuth, 1969. 400. old.)

A határozat a kitelepítés előkészítését, lebonyolítását Lengyelországban és Csehszlovákiában a kormányra, míg Magyarországon a Szövetséges Ellenőrző Bizottságra (SzEB) bízta. A magyar kormány augusztus 9-én kapta kézhez a SzEB azon utasítását, hogy rövid időn belül készítse elő 400-500 ezer német kitelepítését. A magyar kormány hatáskörébe utalta annak eldöntését, hogy kit akar kitelepíteni. A kormányt nem a kitelepítés ténye lepte meg — hiszen maga is erre az álláspontra helyezkedett — hanem a kitelepítendőek magas száma. Ennyi német nem is maradt már Magyarországon. A SzEB azt is javasolta a kormánynak, hogy készítse föl a közvéleményt a kitelepítésre, nehogy elégedetlenséget keltsen.

A németellenes sajtókampány kibontakozása újra szóra bírta Hamvas püspököt. Október 9-én kelt levelében a püspöki konferencia napirendjére javasolja tűzni olyan kormányhoz intézendő memorandum szerkesztését, melyben a püspöki kar — többek közt — a németek érdekében is föllépne:

„Szót kell emelnünk német híveink érdekében is, amint megtettük már előzőleg. Hogyan protestáljunk magyar véreink kiüldözése ellen,, ha német alattvalóinkat mi hasonlóképpen üldözzük. Itt is

meg kell elégednünk a főbűnösök megbüntetésével és meg kell bocsátanunk a félrevezetett tömegeknek... Különösen sürgetni kell elhurcolt németjeink Oroszországból való hazabocsátását." (Püspöki Levéltár, 2121/1945).

E rövid idézetben a püspöknek három nagyon értékes gondolata rejlik:

Kapcsolatba hozza a magyarországi németiség helyzetét a felvidéki magyarság sorsával. Az evangélium, természetjogi tanítás (Ne tedd másnak azt, amit nem akarsz, hogy neked tegyenek!) alapján vonja le azt a következtetést, hogy nincs jogunk felvidéki magyarjainkért harcba szállni, ha mi is ugyanezt tesszük a németekkel. A püspök egyébként a felvidéki magyarság sérelmeit is a szívéen viselte. Már június 25-én tiltakozó memorandumot küldött GRÓSZ JÓZSEF kalocsai érsekhez, hogy azt a kormányon keresztül — a püspöki kar nevében — juttassa el a SzEB-hez. (Lásd: Püspöki Levéltár, 1121/1945)

A másik gondolat a bűnösök, pontosabban a főbűnösök elítélése, de megbocsátás a félrevezetett tömegeknek. Ez az elv minden kollektív felelősségre vonást kizár.

A harmadik gondolat, melyet kiemelnénk, hogy nem feledkezik meg az 1944 elején a Szovjetunióba hurcolt 50-60 ezer németről sem. Ezek elhurcolása ellen is több beadványban tiltakozott felelős államférfiaknál.

Hamvas püspöknek ezek a gondolatai szinte szó szerint ott vannak a püspöki kar 1945. október 17-én kibocsátott és Mindszenty bíboros által aláírt körlevélben. (Lásd: Mindszenty József: *Hirdettem az ígét; Válogatott szentbeszéddek és körlevelek, 1944-1975; Mindszenty Alapítvány, Vaduz, 1982; 78-81 old.*)

Hamvas püspök a körlevelet a következő sorok kíséretében küldte el papjaihoz felolvasásra:

„Az emberiség szempontjain kívül a felolvasást indokolja a szlovákiai magyarok ügye, kiket éppúgy ki akarnak utasítani, mint innen a németeket. Ez utóbbiak védelmével azoknak védelmét is szolgáljuk.” (Püspöki Levéltár, 2323/1945)

A RENDELET MEGSZÜLETÉSE — HAMVAS PÜSPÖK REAGÁLÁSA

AKITELEPÍTÉSI RENDELETET a magyar kormány 1945. december 22-én fogadta el, és az december 29-én került nyilvánosságra. A kitelepítendőök körét az 1. § írja körül: „Németországba áttelepülni köteles az a magyar állampolgár, aki a legutolsó népszámlálási összeírás alkalmával német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta magát, vagy aki magyarosított nevét német hangzásúra változtatta vissza, továbbá az, aki a Volksbundnak vagy valamely fegyveres német alakulatnak (SS) tagja volt.” (Közl: Fehér: i. m. 202. old.)

Az első helyen tehát itt is a nemzetiségi — és nem a politikai — hovatartozás szerepel a besorolásnál. Így elvileg az egész német nemzetiség kollektíve bűnös, hiszen a nemzetiséghez való tartozás alapja annak, bevallása és az anyanyelvhez való ragaszkodás.

A kollektív büntetés elvén azonban némileg enyhített a mentesség, mellyel a 2. § egyes pontjai foglalkoztak. Ezek azonban nem változtattak a lényegen, tehát a rendelet alapvetően a kollektív büntetés talaján állt.

A rendelet elolvasása után Hamvas püspök azonnal levelet írt a politikai életbe bekapcsolódott plébánoshoz és fő informátorához, BALOGH ISTVÁN miniszterelnökségi államtitkárhoz. Latin nyelvű levelében keményen ostorozza TILDY ZOLTÁN miniszterelnököt azért, hogy egyházi személy (református pap) létere nevét adta egy ilyen rendelkezéshez, Balogh pátert pedig tiltakozásra szólítja föl:

„Ez a hatalmas gázság, az isteni törvény égbekiáltó megsértése, hasonlatos ahhoz a gázsághoz, melyet az utóbbi években a zsidók ellen követtek el. Csodálkozom, hogy a kormány elnöke, amíg még jogot formál magának a keresztény névre, és akit keresztény felekezet pásztoraként ismernek, ilyen rendeletet merészelt saját nevével megerősíteni. (A rendelet ugyanis Tildy Zoltán aláírásával jelent meg — P. J.) De te, Krisztus papja, ilyen rendeletekkel nem érthetsz egyet, és szó nélkül nem hagyhatsz.” (Püspöki Levéltár, 35/1946)

KÉT NAPPAL KÉSŐBB (1946. január 4-én) kelt latin nyelvű levelében a püspök Mindszenty bíborost is a püspöki kar nevében kiadandó tiltakozásra szólítja föl. (Ugyanott) A bíboros válaszában leírja, hogy már tett tiltakozó lépéseket a kormánynál, de sajnos nem sok eredménnyel. A minden eshetőségre fölkészülő hercegprímás körlevélben értesítette egyházmegyéje papjait, hogy ha kitelepítésre ítélt híveikkel akarnak menni, akkor ehhez engedélyt ad, de e lépés megtételére senkit nem kényszerít. Álláspontját a püspöktársaknak is megfontolásra ajánlja:

A hercegprímás ajánlására és példáját követve, Hamvas püspök 1946. január 19-én két körlevelet is szerkesztett. Az egyikben egyházmegyéje szerzetes nővéreit szólítja föl a kitelepítésre ítéltékért való imádkozásra.

„Istenhez forduljunk tehát német ajkú katolikus testvéreink érdekében: háriítsa el tőlünk a csapást, megenyhítván a világ hatalmaságainak szívét. És ha mégis ki kell üríteniük a keserű poharat, adjon nekik lelkierőt az Üdvözítő, és kárpótolja őket bölcsessége szerint veszteségeikért és szenvedéseikért.” (Uo.)

Másik körlevelét a püspök egyházmegyéje lelkipásztoraihoz küldi. Ebben az imára való fölszólításon túl, engedélyezi számukra a híveikkel való kitelepülést.

A kitelepítési határozat ellen a szellemi élet kiválóságai is fölemelték tiltakozó szavukat. A NAGY FERENC nemzetgyűlési elnökhöz eljuttatott állásfoglalás lényege: A bűnösök bűnhődjenek, de aki nem követett el gaztetteket, azt nem hagyjuk elveszni a demokrati-

kus Magyarország számára, mert a kollektív kitelepítés — a zsidó deportálások és a háborús vérveszteségek után — az ország számára tragikus következményekkel járna. Az állásfoglalást 1946. január 18-án a napilapok is közölték.

Hamvas püspök szövetségesként üdvözölte a szellemi élet kiválóságainak e ténykedését. Az aláírók között szereplő régi ismerősehez, BARANYAI LIPÓTHOZ, a Nemzeti Bank vezető elnökéhez küldött levelében egyetért azzal a gondolattal, hogy a svábok kitelepítése gazdaságilag még jobban tönkretesz bennünket. Ő is arról ír, hogy:

„Mert kiket tesznek majd svábjaink helyébe? Egyházmegyém egyik legvirágzóbb sváb községének, Eleknek földbirtokait (mint értesülök) máris osztják, jórészt cigányok és románok közt. A leghűségesebb nemzetiséget egyszeri és részbeni megtévelyedéséért kiűzik, feledve, mennyi értékes és nagy embert adott 200 év óta a hazának.” (Uo.)

E gondolathoz Hamvas püspök még azt teszi hozzá, hogy a kitelepítéssel elveszítjük egyetlen számításba jöhető barátunkat, az új Németországot, és meggyengítjük jogalapunkat, hogy szlovákiai magyarok kitelepítése ellen tiltakozzunk. Ez utóbbi gondolat — mint láttuk — állandóan visszatér a püspök megnyilatkozásaiban.

A szellemi élet kiválóságainak megmozdulása mögé a katolikus egyház is felsorakozott. Hamvas püspök is 1946. január 24-én — püspöktársaihoz hasonlóan — körlevélben szólította föl papjait egyházközségük képviselőtestületének összehívására, és egy az országgyűlés elnökéhez küldendő tiltakozó levél elfogadására. A latin nyelvű körlevélben a püspök nemcsak részleges utasításokat adott a tiltakozó szöveg megfogalmazására, hanem egy mintapéldányt is küldött, melytől aztán a fogalmazványok kisebb-nagyobb mértékben eltértek, a helyi körülmények bedolgozásával.

A KITELEPÍTÉS ELSŐ SZAKASZA

(1946. január — 1947. május)

A KITELEPÍTÉS VÉGREHAJTÁSÁT A BELÜGYMINISZTER 1946. január 4-én kiadott rendelete szabályozta. Ennek értelmében a kitelepítésre ítélt falvakban határzárakat létesítettek, azaz a kivonult karhatalmi erők lezárták a kivezető utakat. A karhatalom után a mentesítő bizottság is megjelent az illető helységben, és megkezdődött a vizsgálat, illetve a leltározás. A kitelepítési munkát a miniszteri biztosok irányították. A munkálatok során — főleg a kezdeti időszakban — nagy volt a zűrzavar, sok visszaélés történt, sőt durvaság, kegyetlenség is előfordult, de ezek a zsidók deportálásának borzalmait nem érték el.

A telepítések az első szakaszban az amerikai zónába irányultak.

Csanád egyházmegyének a keleti felében éltek nagyobb számban németek (Eleken 5.754 fő, Almáskamaráson 2.220 fő, Új-

szentivánon 570 fő, Kübekházán 500 fő), ezért a kitelepítések is első-sorban innen történtek. A plébánosok jelentéseiből, leveleiből meg-elevenednek a drámai napok. Hamvas püspök különösen REIBEL MI-HÁLY eleki esperes leveleiből kaphatott konkrét példákat a kitelepíté-
sek végrehajtásának módszereiről, a kitelepítők kilengéseiről.

REIBEL MIHÁLY NÉMET ANYANYELVŰNEK VALLOTTA MAGÁT, és hiába szerzett érdemeket a hűségmozgalomban, a község ra-dikális baoldali vezetői és a politikai rendőrség tagjai, mivel a keresztényszocialista mozgalom országosan ismert személyisége, il-letve parlamenti képviselő volt 1945 előtt, mindenképpen el akarták távolítani a községből. 1945. május 25-én már egyszer letartóztatták és internálták, de onnan egy hónap után sikerült kiszabadulnia. Rei-bel esperes nem csupán a saját mentesítéséért, hanem az eleki visz-szaélések megszüntetéséért is, Hamvas püspökhöz fordul segítségé-
ért. (Püspöki Levéltár, 860/1946)

Hamvas püspök VARGA BÉLA kanonoknak, az országgyűlés elnökének küld segítségkérő levelet:

„Reibel Mihály volt országgyűlési képviselő, eleki esperes plébános kétségbeesett levelet írt, hogy Eleket 300 Budapestről jött rendőr körülvette, hogy megkezdjék a németek deportálását, mielőtt még a rendeletben előírt, illetve kilátásba helyezett igazoltatások megtörénnek, arra nézve, ki jogosult az ittmaradásra. Már az új telep-esek is felkészültek, amint halljuk jórészben reformátusok Békés megyéből...

Reibel könyörgött, hogy írjak Elnök Úrnak, talán tud halasz-tást szerezni, hogy a dolog rendes mederben folyjon és itt maradhas-sanak az arra jogosultak.” (Uo.)

Varga Béla csak nagy késéssel válaszolt. Ebben sajnálattal vallja be, hogy gyakorlatilag semmit sem tudott tenni sem a község, sem plébánosa érdekében.

Miután Reibel esperes fellebbezési kérvényét is visszautasítja a kitelepítési kormánybiztosság, Hamvas püspök Nagy Ferenc mi-niszterelnökhöz ír levelet, és mellékeli hozzá az esperes fellebbezési okmányait.

A levél első részében az esperes érdemeit taglalja, akinek „egész élete a magyarságért való harc és küzdelem volt.” A második részben az eleki visszaélésekkel ismerteti meg a kormányfőt:

„Ami igazságtalanság elképzelhető, az megy itt végbe. Itt maradnak, akiknek jó kapcsolatuk van, nem számít, hogy bundista vagy sem. Már megy innen mindenki, nem számít amit a miniszter-elnök úr mond és B. Szabó államtitkár, itt azt csinálják amit akar-nak.” (Uo.)

Még csupán annyit fűznénk a krónikához, hogy Reibel espe-res a vonat indulása előtt egy órával mégis mentesítést kapott (cso-magjai már a vonaton voltak), de Elekről több mint ötezer németet elszállítottak, csupán körülbelül 300 család maradt vissza.

A Csanád Egyházmegye keleti felében történeteknek is bizo-nyára nagy szerepük volt abban, hogy Hamvas püspök 1946. május

4-én latin nyelvű levelében fordult Minszenty bíboroshoz. Ebben azt javasolja a hercegprímásnak, hogy küldjenek az osztrák és német püspököknek a kitelepítésekről egy valós tájékoztatót, mert azokban helytelen kép alakult ki erről. Hosszabban idézünk a rendkívül érdekes levélből:

„A németeket innen a magyar nemzet nevében űzik el, pedig nyilvánvaló, hogy ezt a kitelepítést az oroszok sürgetik, és kommunista híveik és a zsidók hajtják végre. A rendelkezéssel való egyet nem értését a püspöki kar körlevelekben is kinyilvánította, melyhez szellemi és politikai életünk illusztris képviselői is csatlakoztak. Tudják meg tehát a püspökök és minden becsületes német, hogy a magyar nép egyáltalán nem vesz részt ezekben a gázságokban, hiszen maga is elnyomva és megfélemlítve hever, és kormányának sincs szabad keze.

Mi magunk nagyon bánkódunk az ilyen hasznos polgárok kitelepítése miatt, akiknek egy részét ugyan a háború alatt félrevezette a hitleri rendszer, de a nagyobb rész hű maradt a valláshoz és a hazához és az eltévelyedettek miatt nem kellene a hozzánk hasonlóan gondolkodókat olyan szigorúan büntetni, hogy azok javaikat hátrahagyva, száműzetésbe kényszerüljenek. A püspökök és a becsületes németek jóindulatába kellene őket ajánlani, remélve, hogy a jóságos Isten a büntetéssel sújtottakkal lesz, és a sok rossz dolog földi és égi üdvösségre fordul. Adja Isten, hogy a Magyarországról kiűzött németek népeinket inkább összekapcsolják, azok szándékai ellenére, akik gyűlöletet keltve, arra törekcszenek, hogy elválasszanak minket és ellenségekké tegyenek. Úgy vélem, hogy megbízottakon keresztül, nagy óvatossággal tárgyalásokat kellene kezdeni FAUL-HABER és INNITZER kardinálisokkal, kérve őket, hogy sem ezt, sem a tőlünk kapott információkat ne hozzák nyilvánosságra. (Püspöki Levéltár, 35/1946)

A KITELEPÍTÉS MÁSODIK SZAKASZA (1947. augusztus–1948. szeptember)

AZ AMERIKAI KORMÁNY 1947 TAVASZÁN BESZÜNTETTE övezetében a magyarországi németek befogadását. A magyar kormány nehéz helyzetbe került, hiszen 1947. május 24-én kénytelen volt elfogadni a csehszlovák-magyar lakosságcsere végrehajtásáról szóló "egyezményt". A cserét a szlovákok szorgalmazták, és nem azonos alapon történt. A szlovákok belekalkulálták a magyarországi németek vagyonát is.

A kitelepítések újraindításához a szovjetek teremtették meg a föltételeket, följajánlv a kitelepítetteknek a szovjet zónába való befogadását. Így 1947 augusztusától a kitelepítések már a szovjet zónába történtek. 1948 szeptemberig összesen kb 50 ezer németet szállítottak ide. Ezek a németek jártak a legrosszabbul.

A püspöki kart, mely, mint láttuk, többször is elítélte a németek kitelepítését, és nagy megnyugvással vette tudomásul a befo-

gadas amerikai beszüntetését, mélységesen megdöbbenette és fölháborította a kitelepítések újraindítása. Az 1947 júliusi püspökkari értekezlet ezért megbízta Hamvas Endre csanádi és PÉTERY JÓZSEF váci püspököt egy miniszterelnökhöz küldendő tiltakozó memorandum elkészítésével, ez gyakorlatilag úgy történt, hogy Hamvas püspök megfogalmazta a memorandumot, Pétery püspök pedig néhány jelentéktelen megjegyzést fűzött hozzá.

A drámai hangvételű felhívásban Hamvas püspök újra összegyűjti a kitelepítéssel szemben eddig megfogalmazott észérveit. Az új helyzet azonban néhány új érvet is szül. Ilyen például a kitelepítés szükségességének a szlovákiai magyarok befogadásával való igazolása. Hamvas ezzel kapcsolatban így érvel:

„Azt mondják, hogy helyet kell csinálni a Felvidékről kitelepített magyaroknak. A tőlünk kitelepülő szlovákok csinálnak helyet. Avagy mégis igaz lenne, hogy innen csak egy pár ezer önként jelentkező vagyontalan szlovák megy el, onnan pedig minden magyaroknak, különösen a vagyonosának kényszerítve kell eljőnie? Szegény magyarok átjönnek túlról abban a hitben, hogy visszatelepített szlovákok házát és földjét kapják meg, és íme, szemük láttára űzik ki svábjainkat otthonukból, mondván az ámuló magyaroknak: "Ide telepedjete!" „A máséba? — kérdezik megdöbbenve — ezeknek a hozzánk magyarul szóló keresztény testvéreinknek jogszerű birtokába?" — És elveszett otthonukért folyó könnyeik összefolynak a száműzetésbe induló embertestvéreik könnyeivel." (Püspöki Levéltár, 2030/1947)

A püspök különösen azt tartja fölháborítónak, hogy a magyar kormány könyörög a hatalmakhoz, ha már nem lehet kivinni a svábokat az amerikai zónába, vihessük ki őket legalább az orosz zónába. Szerinte ugyanis az orosz zóna kétszeresen sújtja őket, mivel idegenebb tőlük. A keleti rész porosz és protestáns németje fajlag, valóságilag nagyon különbözik a mi németjeinktől — mondja a püspök.

A memorandumot Hamvas püspök személyesen vitte el a miniszterelnöki hivatalba.

HAMVAS PÜSPÖK ÉS A KITOLONCOLT NÉMETEK

AKORÁBBIKBAN MÁR EMLÍTÉS TÖRTÉNT ARRÓL, hogy Mindszenty bíboros, illetve Hamvas püspök is, engedélyezte papjainak azt, hogy elkísérjék híveiket Németországba. Kezdetben az egyházi férfiak és a kiutasított személyek is abban bíztak, hogy a kitoloncolás ideiglenes jellegű lesz, és a viszonyok rendezésével visszatérhetnek még hazájukba, szeretett otthonukba. Rövidesen azonban be kellett látniuk, hogy rájuk is ugyanaz érvényes, ami a kuruc háborúkat követően a törökországi Rákóczi-emigránsokra, akiknek kérvényére Mária Terézia mindig ezt a megjegyzést írta „*nulla redemptio*” (nincs visszatérés).

A szülőföldjükhöz ragaszkodó és a magyar nemzethez mindig lojalitást mutató magyarországi németek (Ungarn-deutschen) lelki meg-

rázkódtatása óriási volt a kiutasítást követően. Nagy részük soha sem tudta megérteni és megemészteni e sorscsapást. A beilleszkedés a fiatalok számára könnyebben ment — a nyelvi nehézségek ellenére is — hiszen az óhazához, az otthonhoz való kötődésük jóval gyengébb volt, alkalmazkodó képességük pedig nagyobb.

Hamvas püspök mindezekről egyházmegyéje egyetlen kitelepült papjának, RUCK GYÖRGYNEK a beszámolóiból értesült.

Ruck György Szegeden volt hitoktató lelkész. Mikor tudomást szerzett arról, hogy 75 éves, beteges édesapja és nővére is a kitelepítendőek listájára került, engedélyt kért Hamvas püspöktől arra, hogy elkísérhesse őket a száműzetésbe. A püspök 1946. április 19-én kelt kedves hangú, latin nyelvű levelében adott engedélyt a plébánosnak, hogy ideiglenesen elhagyja egyházmegyéjét. (Püspöki Levéltár, 2699/1947)

Ruck György április 21-én már ezt táviratozta püspökének: „Szerdán (április 24. — P. J.) indulunk. Isten kegyelme legyen velünk.” (Uo.)

ARUCK CSALÁDOT IS SZÁLLÍTÓ eleki vonatszerelvény 1946. május 3-án érkezett meg a hockenheimi vasútállomásra (mannheimi kerület, amerikai zóna) ahonnan a „menekülteket” (ugyanis Flüchtling-nek nevezték őket) a hockenheimi menekülttáborba szállították. Itt 2-3 hetet töltöttek el, majd a környező helységekre szórták szét őket. Ruck plébános és családja szerencsésebb helyzetbe került, mert a helyi plébános rögtön befogadta őket, szállást és ellátást nyújtva nekik.

Mindezeket a plébános június 18-án kelt leveléből tudjuk meg. Ruck plébános később is rendszeresen tájékoztatta Hamvas püspököt (a levelek fele meg is érkezett a címzetthez!), aki a kapott információkat sokféle módon fölhasználta.

A június 18-án kelt német nyelvű levélből még azt is megtudjuk, hogy a különféle caritas szervezetek milyen szeretettel gondoskodnak a támasz nélkül álló kisgyermekes anyákról, az elhagyott öregekről. Szól a levél a német lelkipásztorok erőfeszítéséről, akiket a nyelvi nehézségek olykor leküzdhetetlen akadályok elé állítanak. A kitelepítettek nagy része ugyanis csak alig vagy egyáltalán nem beszélt németül. Ruck plébánost is gyakran hívták kisegíteni. Így számol be az egyik ilyen esetről:

„Az egyik német lelkész fölkért, hogy pünkösöd hétfőn az ilyen, csak magyarul tudó németeknek magyarul prédikáljak. Sőt ehhez még egy istentiszteleti lehetőséget is biztosított. A szentmise alatt a hívek magyarul énekeltek. Megható volt, amikor ebben a Rajna melletti kis faluban lelkesültséggel énekeltek a „Boldogasszony anyánk”-at. A szentmisét követően egész délután magyarul gyóntattam.” (Uo.)

Az első levelet követő levélváltásból csupán egyetlen levelet ismertetnénk még. A kitelepítés egyéves évfordulóján íródott levél részletesen lefesti a kitoloncoltak helyzetét, lelkiállapotát.

„Ma egy esztendeje, hogy otthonunkat el kellett hagynunk, és idege-
nek zárták be mögöttünk házunk kapuját. Sok szomorú napot élt át
az utóbbi esztendőben a mi népünk, de azt a napot nem tudja
elfelejteni soha, mert tragikus kihatásai napról-napra súlyosabbak
lesznek. A hontalanság és gyökértelenség, anyagi összeomlás és a
jövő bizonytalansága emészti őket. Egy esztendő alatt csak a re-
ménytelenség, sőt kétségbeesés felé sodródtak tovább.

Nincs módunkban részletesen beszámolni, de a napról-nap-
ra befutó levelek, személyes panaszok, valóban szomorú képet feste-
nek. Nem is annyira a nélkülözés, sokkal inkább a hontalanság, a
sehová se tartozás pszichológiája öli a lelkeket. Az emberek legtöb-
be lesoványodva, életkedv nélkül, a honvágától kínozva vár valami
megváltást.” (Uo.)

A levélből tehát kitűnik, hogy a honvágy által gyötört szám-
kivetettek között még él a visszatérés halvány reménye, de ezt már
csak a távoló jövőben tudják elképzelni.

Ruck plébános sorai mélyen megrendítették a püspököt.
1947. május 24-én kelt válaszában így ír erről:

„Szomorú szívvel olvastam kitelepített híveim hányattatását
és hontalan sorsát. Korunknak legnagyobb bűne lesz, hogy annyi
embert hontalanná tett.” (Uo.)

A magyarországi helyzetről beszámolva, ő sem tud írni sok-
kal szebbeket.

„Most folyik a szlovákiai magyarok kitelepítése, köztük
öcsémé, aki odaát plébános. (Hamvas Ödön komárom-szentpéteri
esperes plébánosról van szó — P. J.) És itt, a sok állástalan!... Eleken
is voltam, de csak látogatóban... A község szomorú, ottmaradt a tá-
vozottak hangulata.”

Ruck Györgynek a további kintmaradásához a püspök meg-
adja az engedélyt. A plébános 1947. december 15-én keltezett levelé-
ben ugyanis már végleges letelepedési terveiről tudósít. Leírja, hogy
önálló plébániát kér a freiburgi érsektől, ahová édesapját és nővérét
is magával vihetné.

Kérése az érseki hatóságnál bizonyára meghallgatásra talált,
és a német ajkú hívek körében végzett lelkipásztori munkában is
megtalálta örömét. Sorstársaihoz hasonlóan talán a hálátlan óhazá-
nak is meg tudott bocsátani, hiszen abban Hamvas püspökhöz ha-
sonló lelkületű emberek is éltek és élnek.

PÁL JÓZSEF

KONDOR BÉLA: ANGYAL BOMBÁVAL (1958)

NÉMETNEK LENNI MAGYARORSZÁGON

*Beszélgetés Kreisz János 27 éves német nemzetiségű
taksonyi honpolgárral (1992)*

Manapság sokat hallani a nemzetiségekről, mind a határon túli magyarokról, mind hazai kisebbségeinkről. Utóbbiak nevében általában szervezetek beszélnek, nyilatkoznak, közölnek statisztikákat, a Nemzetiségi Polgár ritkán szólal meg.

— János, ha megkérdezik tőled, melyik nemzet tagjának vallod magad, mit felelsz?

— Német vagyok. Németek a szüleim, a nagyszüleim, az egész család, tehát semmilyen keveredés nincs bennem. Német az egész falu. Bár a háború utáni kitelepítések során elég sok üres házat benépesítettek Mezőkövesdről fölhozott matyókkal, és jelenleg már a népesség ötven százalékát ők teszik ki itt Taksonyban. Meg az azóta idekerült egyéb magyarok.

— *Hogy jöttök ki a betelepültekkel?*

— Gyakorlatilag elfogadtuk a betelepülteket, de nem tud egy német, nem tud egy ember, akármilyen nemzetiségű, szeretni olyan embert, aki a testvérének a házába költözött be, akit vagy internáltak, vagy kitelepítettek. Róluk csak öt- hat év elteltével lehetett hallani. Az internáltakról meg szinte semmit nem tudtak egészen addig, amíg vagy a gyászjelentésük, vagy ők maguk haza nem érkeztek.

— *A háború után volt nemzetiségi oktatás a faluban? Te magad milyen iskolába jártál?*

— Én már német tagozatos osztályba járhattam, de úgy tudom, eleinte nemigen lehetett nemzetiségről beszélni, ez tabu volt. Amikor én kezdtem iskolába járni, ez már nem volt így. Elég hosszú ideje volt német nyelvoktatás, bár nem minden osztályban. Átlag két osztály indult, az egyik osztályban volt német, a másokban nem. Úgy csoportosították a gyerekeket, hogy vagy akartak németül tanulni, vagy nem. Nem volt kötelező.

— *A családok választották meg, hogy melyik osztályba járatták a gyerekeiket.*

— Ez választható volt.

— *Milyen tárgyakat tanítottak németül?*

— Alsóban megtanítottak bennünket németül. Ugyanaz volt a német szerepe, mint egy átlagos magyar középiskolában az angol vagy német nyelvoktatásnak, vagy mint ahogyan az általános iskolában az orosz nyelvoktatásnak volt.

— *A szaktárgyakat, az olvasást, a környezetismeretet németül tanították alsóban?*

— Nem, nem. Ugyanis a szaktanárok nem német nemzetiségűek voltak, de a legtöbben németül sem tudtak. Nekünk volt egy szerencsés évünk, ugyanis az osztályfőnökünk tanította a németet, és ő volt a történelem tanárunk is, és rengeteg történelmi pluszt kaptunk németül, amit esetleg magyarul nem is igen lehetett elmondani. Felsőben kimondottan nyelvi oktatás volt.

— *A nemzetiségi szövetség nem szorgalmazta az anyanyelvi oktatást?*

— Nem tudok róla.

— *Te mennyire tanultál meg így németül? Anyanyelvednek a németet vagy a magyart tekinted?*

— Én erre azt tudom mondani, hogy a magyart tekintem anyanyelvemnek, a németet csak társalgási szinten beszélem, amennyi rám ragadt a nagyszüleimtől, anyám például már alig tud németül. A nagyszüleim inkább fordítva voltak ezzel, persze magyarul is megtanultak.

— *Mit gondolsz, mi lehet e mögött? Végül is az ember azt gondolná, hogy egy német németül beszél, akárhol is él.*

— Én azt hiszem, hogy a magyar környezetnek speciális tulajdonsága, hogy a nemzetiségek elvesztik a nemzetiségi tudatukat, teljesen észrevétlenül, anélkül, hogy egy csöppnyi sérelem érte volna őket. Ugyanis önmagában a magyar — véleményem szerint — nem létezik, vagyis csak elvontan. Olyan, hogy magyar ember, olyan nagyon ritka, szerintem még kevesebb, mint a német, itt Magyarországon. A magyar az egy fogalom, olyan, mint a latin vagy az eszperantó. Csak beszélnek az emberek, mindannyian beszéljük a magyar nyelvet, de úgy istenigazából nem vagyunk magyarok. Talán ez volt az, ami a nemzetiségeket magyarrá tette Magyarországon.

— Például Jugoszláviában a magyarok meglepően tökéletesen beszélnek a magyar nyelvet a Vajdaságban. Annál tökéletesebben itt Taksonyban nem beszél a németet senki. Viszont ők a szerb-horvát nyelvet nem beszélnek olyan jól, mint ahogy itt mi beszéljük a magyart. Ha például a Felvidéken élő szlovákokat nézzük, akik magyar falvakban élnek, vagy ha a magyarokat, akik úgy élnek kinn, a határainkon kívül, mint ahogyan mi élünk Németország határain kívül. Hogy mi meg tudtuk tanulni a magyar nyelvet, meg a magyarságot, az teljesen magyar specialitás. Kinn a mi magyarjaink nem tudták megtanulni az ottani nyelvet, és nem tudták megtanulni úgy a szlovák és a szláv nyelvet, mint ahogy mi tanultuk meg a magyart.

— *Szerinted hogyan lehet megőrizni egy nemzetiséget, nyelvében, kultúrájában?*

— Ez politikai dolog volt, történelem. Most már történelem, akkor politika volt. Egyszerűen nem volt szabad németnek lenni. Ahhoz, hogy fenn tudjon maradni ez a nép, ahhoz az kellett, hogy a német nemzetiségűek beilleszkedjenek Magyarországon. Ez még a negyvenes évek vége, ötvenes évek első felének akarata, a sztálinizmus hatása volt, az internacionalizmusé, ami itt Magyarországon nagyon érvényesült. A másik meg az, hogy attól függetlenül volt egy, a Szovjetunióból irányított retorzió a németek ellen, ez magyar részről nem nyilvánult meg egy pillanatig sem. Tehát itt a német soha nem volt kisebb, soha nem éreztették velünk a magyarok azt, hogy bukott nép vagyunk. Ennek köszönhető az, hogy be tudtunk épülni a magyar társadalomba, meg annak, hogy gyakorlatilag az itteni német nemzetiségiek kétszáz éven keresztül azért csak együtt éltek a magyarokkal, és soha, egy pillanatig sem volt egymással semmi problémájuk. Ez részben származik a magyar népnek abból a tulajdonságából, hogy rendkívül vendégszerető, szeretik az idegeneket, és ez nem csak a németekre igaz, hanem ugyanúgy igaz a román, tót, ruszin, szlovák és mindenféle nemzetiségre is.

— *Nem érzed úgy, hogy ennek a beépülésnek ára volt? Hiszen már te sem beszélsz tökéletesen németül.*

— Én azt hiszem, ez egyáltalán nem olyan tragédia, mint az, hogyha valakit kényszerítenek arra, hogy ne beszélje.

— *Kicsit sem bánt ez téged?*

— Ez talán abból fakad, főleg ha a német nemzetiségekről esik szó, hogy több évszázadon keresztül az ország német függőség alatt állt, és csak negyven évig állt orosz függőség alatt. A magyarok hozzászoktak ahhoz, hogy a németekkel együtt élnek, és ezért nem volt problémánk egymással. Az egyáltalán nem baj, hogy mi nem tudjuk beszélni a német nyelvet, ha beszélhetjük. Ez nem probléma, ebben nem látok problémát. Végül is most annak jó, aki beszéli a nyelvet, most az jut előnyökhöz. Nem érzem sérelmesnek, egyáltalán hátránynak nem érzem. Azt hiszem a mi nemzedékünkben volt leginkább meg az, meg talán a mi előttünk lévő nemzedékben, hogy élt egyfajta vágy, hogy nem szeretjük azt, hogyha azt kell csinálnunk, amit a szüleink mondanak, és ha a szüleink minket arra kényszerítettek volna, hogy tanuld meg a német nyelvet, mert te német nemzetiségű vagy, akkor lehet, hogy a kezembe nem veszek soha egy német nyelvkönyvet. De ez most így jó volt végül is. Ha akartam, megtanultam, ha akartam, akkor bent maradtam a német nemzetiségi közegben.

— *Milyen tapasztalataid vannak az előbb említett előnyökkel kapcsolatban?*

— A jelenlegi munkahelyemet is annak köszönhetem, hogy beszélem a nyelvet, enélkül nem tudnék ebben a munkakörben dolgozni. Feltétel volt a belépésnél, hogy beszéljek németül. Ekkor előnyöm volt, mert énnekem nem kellett semmilyen nyelvvizsga papírt felmutatni, bemutatkoztam, és mondtam, hogy német nemzetiségű vagyok, és ez már előny volt.

A személyzetis magyar volt, és két mondat után ő kérte azt, hogy hadd folytassuk magyarul, mert neki így egyszerűbb.

— *Mit gondolsz, a rendszerváltás milyen szerepet játszott mindebben?*

— Hát biztos, hogy nagyon sokat lendített a német nemzetiségen ez a folyamat, de az is biztos, hogy kicserélődött egy kicsit a német nyelvet beszélők tábora. Ugyanis eddig csak mi, németek beszéltünk németül, mert mi megtanultuk, mi tudtunk, most meg rengeteg olyan emberrel van dolgom, akik nagyon jól beszélnek a németet, majdnem, hogy jobban, mint én, és közben magyarok, vagy tótok, vagy rutének, vagy éppen horvátok vagy szerbek.

— *Az anyanyelvedet magyarnak vallod, ugyanakkor magadat nagyon öntudatosan németnek. Mit jelent számodra németnek lenni Magyarországon?*

— A német nacionalista nép, tudjuk a történelemből, és nagyon sok olyan dolgot vittek végbe, ami dicsőség, nagyon sok olyant, ami éppen szegény. Én arra vagyok büszke, hogy végre a német nép ráébredt arra, hogy ők nem csak harcolni tudnak, nekik nem háborúban, nem gyűlölködéssel kell a többi nemzet fölé emelkedniük, hanem a munkájukkal, a precizitásukkal. És sikerült nekik bebizonyítani azt, hogy ők Európa vezető népe újra, most újra, és most egy egészséges politikával jutottak eddig. Ez a versenyszellem, és ez mindenkinben ott van. Ha valaki nem akar fölé kerekedni a másiknak, az elveszett, az úgy jár, mint Horvátország. Vagy úgy jár, mint Magyarország. Ez sajnos így van.

— *Tehát jó németnek lenni Magyarországon?*

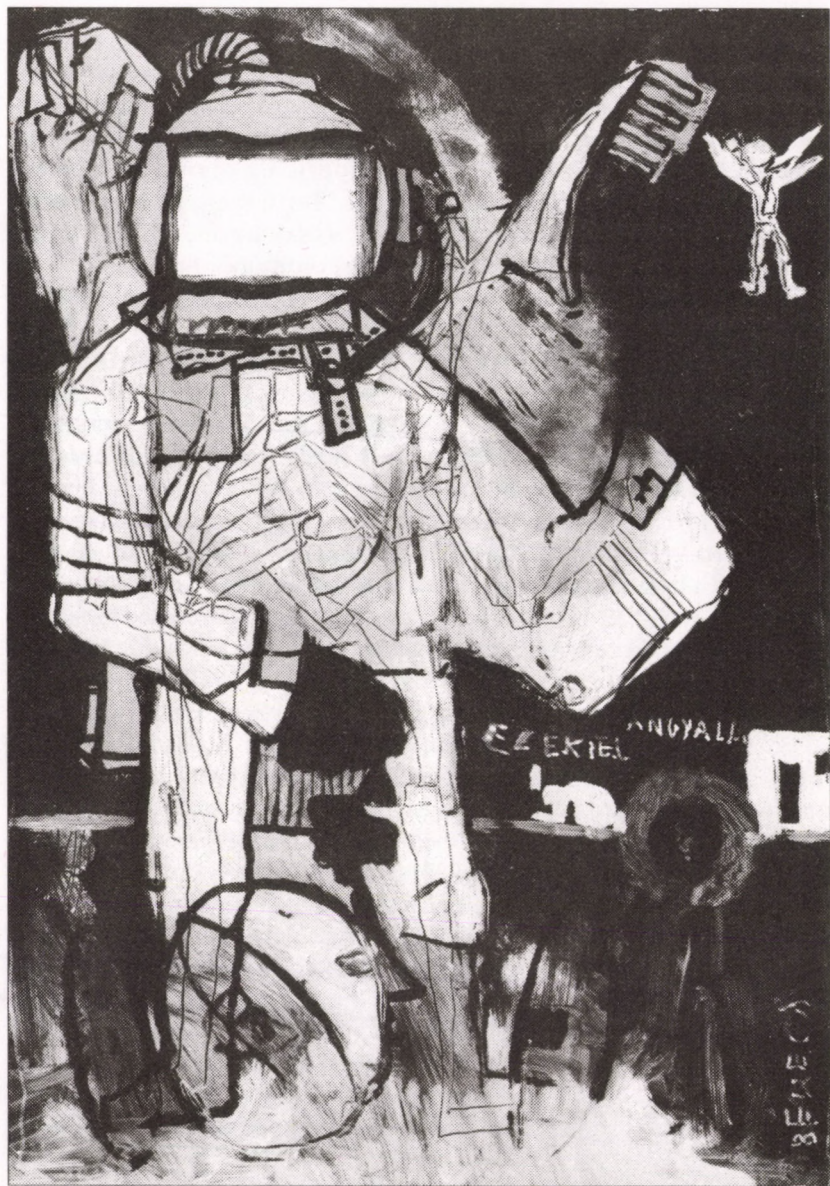
— Jó németnek lenni Magyarországon. Én hallottam azt, hogy ha valaki cigány, akkor lenézik, mert okot adott rá, hogy lenézék, de még olyat nem hallottam, hogy valaki a németet lenézte volna. A németről mindenki úgy beszél, hogy az szorgalmas, becsületes emberről, és ezt jó hallani így nagy egészében.

— *Melyik a hazád, Németország vagy Magyarország?*

— Ezt nem tudom másképp mondani, mint ha a magyar válogatott Németország ellen futballozik, akkor én is a magyaroknak szurkolok. Azt hiszem, ebben benne van minden.

Mindenképp Magyarország az első nekünk, itt élünk, és itt nőttünk fel az őseinktől kezdve. Eszembe nem jutna, hogy kimenjek más országba, például Németországba élni, de Magyarország után Németországot tekintem a hazámnak. Ő a második a számomra.

LOVAS LAJOS

KONDOR BÉLA: EZEKIEL ANGYALA BEMEGY A HÁZBA (1972)

A NÉMET KISEBBSÉG MAGYARORSZÁGON 1945 ÓTA*

ANÉMET KISEBBSÉG Magyarországon nem homogén egység. Nyelvre megoszlik egy szinte csak magyarul beszélő többségre és egy olyan kisebbségre, melynek az anyanyelv-használata a magánszférára szorítkozik. Ehhez jön még, hogy számos dialektusra aprózódik fel, melyeket mindezidáig semmiféle közvetítő hétköznapi nyelv nem kapcsol össze. Területileg nézve ez a kisebbség a fél országban szétszóródva él, s csak kevés, ma már szinte csak történelmileg kimutatható települési csomópontja létezik.

Ez a kisebbség az előrehaladott asszimilálódás szakaszában van. Identitása csak gyengén kifejezett, és inkább az elhatárolódáson, mint saját maga és értékeinek tudatán alapul. Csoportként végül is csak ritkán lépett előtérbe, és történelmi színrelépése néhány év után az 1945-ös katasztrófába torkollott. Ez a mai napig traumatikus emlék eddig eleve és tartósan megkérdőjelezett minden arra irányuló kísérletet, hogy ebből a kisebbségből öntudattal teli, biztos, sőt egybeforrott fellépésű társadalmi csoportot hozzanak létre. Az etnikai értelemben vett összetartozás érzése 1914-ig mindig véget ért a szülőfalu határában, és egészen a mai napig általában magyarként élik át és fogadják el a szülőhelyen túlmutató kapcsolódásokat és kapcsolatokat. Érvényes ez még magára a szülőhazához fűződő kapcsolatokra is, mert ebben is az idegenség érzése uralkodó, mely abból fakad, hogy szoros összetartozást érez az eltérő kultúrkörrel.

A magyar vonásokkal teli Duna-térség kultúrkörébe való mély beágyazódás messzemenő egyetértést alakít ki a többséggel, a magyar államalkotó néppel az életvezetés, a szociokulturális és politikai hovatartozás, és a kölcsönös lojalitás kérdéseiben. Az államszervezet és a magyar többségi társadalom — melyeket érzékennyé tettek a szomszéd országok együttélő nemzetiségeinek kisebbségi problémái — a 60-as évek vége óta pozitív viszonyra törekszik a saját országban lévő nemzeti kisebbségekkel, és elvileg nyitottak és támogatásra késznek mutatkozik kulturális törekvéseik és egyéb problémáik iránt. Ennek a pozitív légkörnek a jelentőségét a többség és kisebbség együttélésében, a tolerancia iránt folyamatosan megnyilvánuló készséget, azt, hogy megértésre jussanak és főképpen a közéletben kompromisszumokat is kössenek, egyáltalán nem lehet

* Elhangzott Pozsonyban, a *Kisebbségek a politikában* c. konferencián

túlértékelni a két szomszédos országban, Romániában és Jugoszláviában meglévő teljesen másfajta tapasztalatok alapján.

Ennek ellenére léteznek konfliktuszónák- és helyzetek, persze teljesen eltérő és semmiképpen sem egyoldalúan megoszló okok miatt. Magából a rendszerből fakadó konfliktus van az osztársadalmi integráció, asszimiláció és csoportidentitás között, mely utóbbinak szentelem majd fejtegetéseim második részét. Lojalitáskonfliktus van a nyelvhasználatban, mely általában a magyar államnyelv egyértelmű hegemóniájának javára oldódik meg; az állampolgári lojalitás a társadalmi felemelkedés megőrzésének őseredeti érdekével összekapcsolódva áll szemben itt az amúgy is gyengén kifejlődött csoportidentitással. A nyelvkérdéssel összefüggésben áll még a szembevető iskolaproblematika, mely persze egyáltalán nem tekintendő a többség és a kisebbség közti konfliktuszónának. Effajta iskolavita nem létezik, annál inkább hosszú távon ható hagyományok és fejlemények, melyek kezdettől fogva minden iskolából magyarosító intézményt csináltak még akkor is, ha az nemzetiségi iskolaként fungált. Ily módon ezek az iskolák távol kerültek attól, hogy ténylegesen teljesítsék az elvileg nekik szánt funkciót: az etnikai pluralizmus és a hozzátartozó kulturális sokszínűség reprodukálását. Ez a problematika a magyar oktatás illetékeseiben csak a 80-as évek folyamán tudatosodott a kellő élességgel. Azóta erőteljesebben törekednek két oktatási nyelvű iskolák létesítésére. De az itt elért elismerésre méltó eredmények ellenére sem érték el a magyarországi németiség tekintetében azt a színvonalat, melyet már a két világháború közötti időszakban is mint nem kielégítő szintet bíráltak.

HA MOST A PROBLÉMA ILYETÉN ELSŐ MEGKÖZELÍTÉSE után az 1945 utáni fejlődésre fordítjuk figyelmünket, akkor abban társadalmi szempontból négy szakaszt különböztethetünk meg: az első, 1945-tel kezdődő szakasz az üldözés és diszkriminálás időszaka volt, melyben a jól ismert intézkedések következtében kisajátították, internálták és a Szovjetunióba deportálták a magyarországi németeket, akiknek száma a menekülés és az elűldözés következtében mintegy a felére csappant. A második szakasz az 1949-es alkotmányon alapuló elvi egyenjogúsítással, és az 1955-ös Kultúrászövetség megalapításával meglehetősen zökkenőmentesen megy át a sokkal fontosabb harmadik szakaszba, melyben mélyrehatóan megváltozott a magyarországi németiség szocioökonómiai szerkezete. Legfontosabb szakaszai az 1961-ben lezárult mezőgazdasági kényszerkollektivizálás és egy olyan ipari társadalom felépítése, mely a 70-es évek folyamán, közepes színvonalon, messzemenően megszilárdult. Ennek az áttagolódási szakasznak a legfontosabb eredményeként azt lehet rögzíteni, hogy a német kisebbség — az elűldözés, első vándorlás és mobilizálás eredményeként — ma messzemenően szétszórva él 13 megye 400 településén. Bár a városias területen foglalkoztatottak száma több, mint megduplázódott, a túlnyomó többség mégis még mindig vidéken, és ott többnyire kis községekben él, melyek szerkezetileg hanyatló vidékek, és ezáltal az osztársadalmi

fejlődés perifériáin helyezkednek el. A kisebbség kétharmad része ráadásul olyan településeken él, melyben a lakosságnak kevesebb, mint 25%-át teszi ki, és az 1945 előtti német többségi községek alig 10%-a maradt fenn. A magyarországi németek életviszonyainak uralkodó ismertetőjegye tehát az lett, hogy 80-200 fős átlagos nagyságú kiscsoportokra forgácsolódtak szét. Ez majdhogynem megoldhatatlan problémává teszi az etnikum és annak kultúrája ápolására és megőrzésére irányuló összes erőfeszítést.

A negyedik, időbelileg a harmadikkal kissé egymást keresztező szakaszra a magyar kulturális- és nemzetiségi politika messzemenő liberalizálódása a jellemző, mely 1968-ban kezdődik és 1983-ban az akkori PB tag, ACZÉL GYÖRGY beszédével éri el csúcspontját. Aczél, a Kádár-rendszer kultúrpapája a Magyarországi Németek Szövetségének 6. kongresszusán hivatalos kormány szinten felmenti a magyarországi németeket az 1945-ben kimondott, és hosszú időn át fenntartott vádtól, miszerint ők kollektíven bűnösök, hazaárulók és általánosan fasizmussal gyanúsítandók. Mindamellett túl kevés történt annak érdekében, hogy feldolgozzák a magyarországi németek 1945 előtti, nemzetiszocializmussal terhelt múltját. Ez a mulasztás máig masszívan akadályozta a kisebbség csoportképzési folyamatát, és itt az ideje annak, hogy végleg túllépjenek a szocialista korszakra jellemző elfojtási mechanizmusokon.

A POLITIKAI FEJLŐDÉSNEK FŐLEG A MAGYAR nemzetiségpolitika szempontjából készített mérlegében először is arra kell utalni, hogy az csak az úgynevezett automatizmus tézis semmissé nyilvánításával kezdődött meg, mely 1968-ban történt meg és ezáltal az 1968-tól 1989-ig terjedő, több mint 20 éves időszakban hathatott. Másrészt a magyar nemzetiségi politika intézményi rendszerét és tennivalóinak jegyzékét (mely egyébként főleg az iskolai és kulturális intézmények tisztán mennyiségi szaporítására és kiterjesztésére korlátozódott) már csak akkor fejlesztette ki, amikor — az ipari társadalomba történő szocialista előjelű átalakulás ösztársadalmi folyamatainak következtében — messzemenően szétrombolódott a kisebbség hagyományos agrárkultúrája és ezzel szocióökonómiai alapja. A magyar nemzetiségpolitika illetékesei csak a 80-as évek folyamán fogták fel lassacskán, hogy tárgyuk, a német kisebbség, a trauma (a 40-es évek történelmi tapasztalatai) és (a saját rög elvesztése által kiváltott) agónia között hanyódva sem magától nem volt képes, sem a keretfeltételek felől nem volt meg a lehetősége arra, hogy szubjektumként cselekedjen és ésszerűen felhasználja az intézkedések által nyújtott kínálatot. Mert a szocializmusban csak a felülről lefelé irányuló és ellenőrzött csoportképzés és érdekartikuláció volt megengedett, a Magyarországi Németek Szövetsége pártszervként működött, s nem mint a német kisebbség autonóm öngazgatási testülete. Egy ilyen rendszerben kizárt a szabad, alulról felfelé irányuló érdekartikuláció és csoportképzés, aminek következtében a kisebbség kezdettől fogva meg volt fosztva minden lehetőségtől arra, hogy

például megfelelően, azaz szubjektumként és autonóm módon reagáljon a mélyreható átstrukturálódás folyamatára.

Végül is a magyar nemzetiségi politikának mindig eszköz jellege volt. A kádári szövetségi politika jellegzetes formájaként közvetlen belpolitikai integrációs funkciót ruháztak rá. Az erre a szakaszra kiadott jelszó ezért így hangzott: integráció igen, asszimiláció nem. Ezért a kisebbségi lakosságnak a már a szerkezeti átalakulás általános kontextusában végbemenő integrációja a szocialista gazdaságba és társadalomba minden eszközzel támogatandó, nyelvi asszimilációja azonban lehetőség szerint megakadályozandó volt. Főleg az utóbbi célkitűzés bizonyult illúzióknak, mert empirikus vizsgálatok kimutatták, hogy ennek az integrációs politikának minden évtizede a német kisebbség több, mint 10%-át asszimilálta, miközben a 40 év alatti asszimiláltak aránya a 70%-hoz közeledett, és 1980-ban már csak minden tizedik magyarországi német gyerek tudott az iskola megkezdésekor németül beszélni.

AZ ASSZIMILÁCIÓS FOLYAMAT persze nem csak a magyar nemzetiségi politika következményének értékelhető. Az ilyesfajta egyoldalú értelmezés félreértené az egész folyamatot, melynek ugyanis ösztársadalmi jellege van. Mert a modern ipari társadalomban, melyben egyrészt felfokozott kommunikációs igények, másrészt addig nyelvi egyeduralmon alapuló szervezett tömegkommunikációs eszközök vannak, teljesen természetes követelmény a többségi nyelv tökéletes tudása, mely alól alig képes valaki is kivonni magát. Így nézve tényleg létezik olyasvalami, mint természetes asszimiláció. A nem-természetes csupán az, hogy sok magyarországi németnél az eredeti anyanyelv feladása figyelhető meg. Ennek oka egyrészt az identitás hiányban keresendő, másrészt abban, hogy a mai napig hiányzik azoknak az intézményeknek a támogatása, melyek a kultúrák közötti kétnyelvűséget ápolják. A korszerű nemzetiségpolitika fontos feladatának kellene lennie ezeknek az intézményeknek támogatása. A történelmileg, az utóbbi 50 év speciális fejlődésével magyarázható identitáshiány megszüntetése teljesen a kisebbség és anyanyelvi kultúrájának folyamatos megőrzése és továbbadása érdekében áll. A hangsúly persze most már nem annyira az etnikai azonosság objektív jegyeinek (származás, nyelv és hasonlók) ápolására helyezendő, hanem sokkal inkább a szubjektív ismertetőjegyekére, az egyes személy szabad meggyőződésén alapuló csoporthoz tartozásának megvallására. Mert egy nyitott, pluralisztikusan tagolt, versenyen alapuló társadalomban tartósan csak meggyőződésre alapozott értékek képesek győzedelmeskedni, s erre többé már alig képes egy formalizált, a társadalmi ellenőrzésen és a származásból eredeztetett kötelezettségeken alapuló csoporthoz tartozás. Éppen ezen a helyen kell utalni a következő általános összefüggésre: dialektikus viszony van identitás, asszimiláció és az integrációra való kényszer között, melyet a korszerű pluralista társadalom kifejt valamennyi tagjára, amennyiben azok eleget kívánnak tenni alapelvének, a szabad versenynek. Az integráció feltételezi az asszi-

milációt a versenyben szokásos szabványokhoz való hozzáidomulás értelmében; a nyelvi asszimiláció csak egyik tényezője ennek a hozzáidomulásnak. De az igazodásnak orientációra van szüksége, és ezért fokozza az identitás iránti igényt. Ebben a folyamatban újfajta, nem csak jelképes értékre tesznek szert az etnikai eredetű csoportspecifikus hagyományok is, mely érték éppen orientációs funkciójában gyökerezik. Az asszimilációs mozgásnak ebben az összefüggésben csak módszertani funkciója van, és hosszú távon szemlélve magától fokozza az igényt arra, hogy megoldja az egyén identitásproblémáját, mivel csoporthoz való tartozásának kérdését teljes élességgel veti fel.

A már hivatkozott pluralisztikusan tagolt verseny értelmében most már arról van szó, mennyire képes egy etnikai csoport hozzájárulni az egyes ember szükséges életoorientációjához, mennyire vonzóan képes kialakítani ez a csoport orientációs elképzelését.

Térjünk azonban vissza ezektől az általános és elvi gondolatoktól a 90-es évek kisebbségi problematikájához, és ezen belül a magyarországi németekéhez. A 80-as évek rendszerváltozása, az új szabadság az eddiginél is szembetűnőbben láttatja az ezen az etnikumon belüli csoportokat. A záró részben szeretném bemutatni ezeknek a csoportoknak a tipológiáját, melynek kettős funkciót kell betölteni: egy ilyen tipológiának először is meg kell mutatnia, hogyan megy végbe ennek a kisebbségnek a társadalmi pluralizálódása az egyes ember csoporthoz tartozását illető identitáshiányának és legitimációs kényszerének erőterében; másodsor: ennek a tipológiának egyben érzékeltetnie kell ezen kisebbség aktuális állapotát és fő problémáit.

Összesen négy csoportot kell megkülönböztetni: az 1. sz. hagyománytípus, mely tartalmilag erőteljesen támaszkodik a bevezetőben ábrázolt, a magyarországi németek 1914-ig uralkodó identitástípusára, amelyet ezért „hungarus”-ként jelölök; a 2. sz. hagyománytípus, mely tartalmilag a 30-as, 40-es években keletkezett népi identitástípusra orientálódik, és ezért „népi”-nek nevezem, melynek során természetesen nem kell történelmi, azaz nemzetiszocialista képzet-társítást feltételezni; a harmadik csoport hagyomány szempontból részben semleges típus, félig magyar és félig magyarországi német, mely erősen hajlik az elmosódott, azaz tartalmilag tisztázatlan identitáshoz; és a negyedik csoport a hagyományok szempontjából teljesen közömbös típus, a „német háttérű” magyar. A következőkben összefoglalom ezeknek a csoportoknak a fő ismertető jegeit.

A MAGYARORSZÁGI NÉMETEK TIPOLÓGIÁJA

A CSOPORT: „HUNGARUS”, 1. SZ. HAGYOMÁNY-TÍPUS. Etnikai hitvallásának szubjektív ismertetőjegeit hangsúlyozza, azaz az etnikai szokásokat és az anyanyelvi kultúrát saját meggyőződés alapján ápolja; kulturális cserére és érdekiegyenlítésre törekszik a többségi társadalommal; realiztikusnak, nyitottnak és alkalmazko-

dásra képesnek mutatkozik; pozitív-kritikai viszonyban áll a múlttal (mind a kisebbségével, mind a többségével); magát szervesen és csoportként is a többségi társadalommal összekapcsolódva látja, állam- és alkotmány-hazafias értelemben magát a magyar nemzet részeként értelmezi, tudatos hordozója a kettős identitásnak (1.sz. konglomerátum-variáns).

B csoport: „népies”, 2. sz. hagyomány-típus. Etnikai hitvallásának objektív ismertetőjegyeit hangsúlyozza, azaz az etnikai szokásokat és az anyanyelvi kultúrát társadalmi kényszerek, társadalmi ellenőrzés és csoporthoz tartozás alapján ápolja (a csoportba beleszületettnek, és ennek ezért elkötelezve érzi magát); a német anyaországgal ápolts kapcsolatoknak elsőbbsége van a magyar többségi társadalommal folytatott kapcsolatokkal szemben; romantikus-nosztalgikusnak mutatkozik és inkább múltba irányulónak, a múlthoz inkább kritikátlanul viszonyul; tisztázatlan, és ezért potenciálisan konfliktussal teli beállítódottsága a többségi társadalomhoz (és annak múltjához); hajlik az elkülönülésre és disszimilációra.

A+ B = kétnyelvű (amikor is a többségi nyelv lehet az elsőül megszerzett nyelv)

C csoport: A hagyományok szempontjából részben semleges, félig magyar, félig magyarországi német. Homályos identitás hordozója; amennyiben kapcsolódik a hagyományhoz, akkor keveredve bukkanak fel benne mind az 1. sz., mind a 2. sz. hagyománytípus ismertetőjegyei, melynek során a hungarus-típust inkább előnyben részesíti; megtört viszonyban van a múlttal (mind a nemzetiséggel, mind a többséggel), mely negatívba fordulhat; tudattalan hordozója a kettős identitásnak (2. sz. konglomerátum-variáns)

D csoport: A hagyomány szempontjából teljesen közömbös, „német háttérű” magyar. Csak akkor vallja be magyarországi németiségét, ha erre rákényszerül; nem világos és hiányos viszonya a múlthoz, nem-történelmileg gondolkodik; identitásának elvesztését magyar nacionalizmussal kompenzálja; kifejezetten hajlik arra, hogy feloldódjon a magyar többségi társadalomban (melynek során persze emettől függ, hogy eléri-e a célját).

C+D = magyar egynyelvű. Az anyanyelv már idegen nyelvévé vált, melyet — ha egyáltalán — gyakran csak részben vagy passzívan használnak és tudnak.

A+C: kettős identitás (etnikailag német vagyok, politikai-állami szempontból magyar, tehát: magyarországi német)

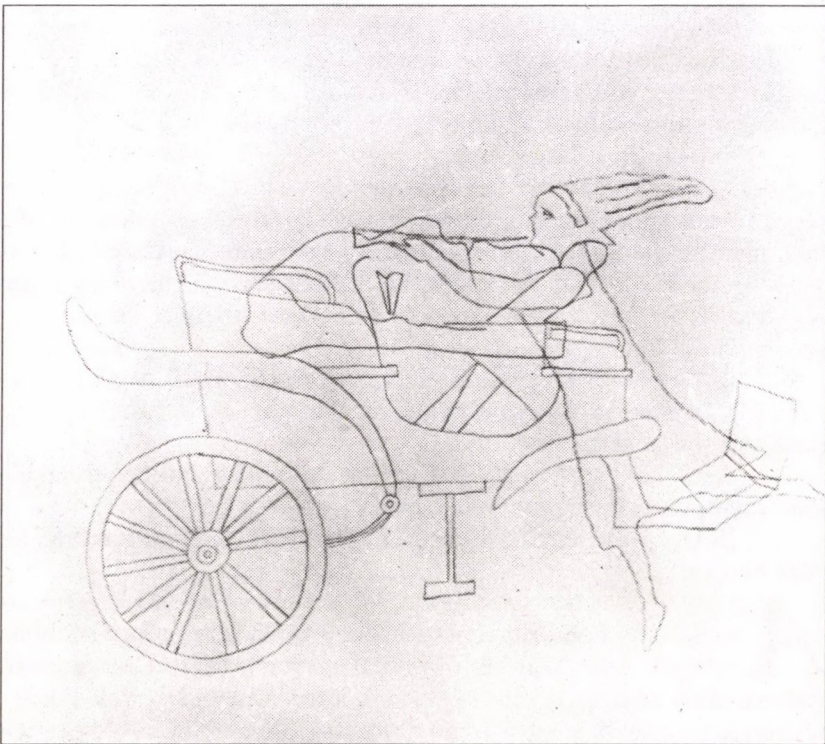
B+D: egyszeres identitás (B: csak német, magyar hazával, D: csak magyar)

AZ 1989-ES POLITIKAI RENDSZERVÁLTOZÁS — mint már jeleztük — etnikumon belül mozgásba hozta a társadalmi pluralizálódás menetét, azaz számos új vonatkoztatási csoport keletkezett, melyek klubbként, egyesületként jöttek létre, amelyek növekvő mértékben kérdőjelezik meg a Magyarországi Németek Szövetségének szocialista korszakból származó legitimitását. Ez a legitimációs vita még nem zárult le, mivel egyrészt az új egyesületek közül egyik sem

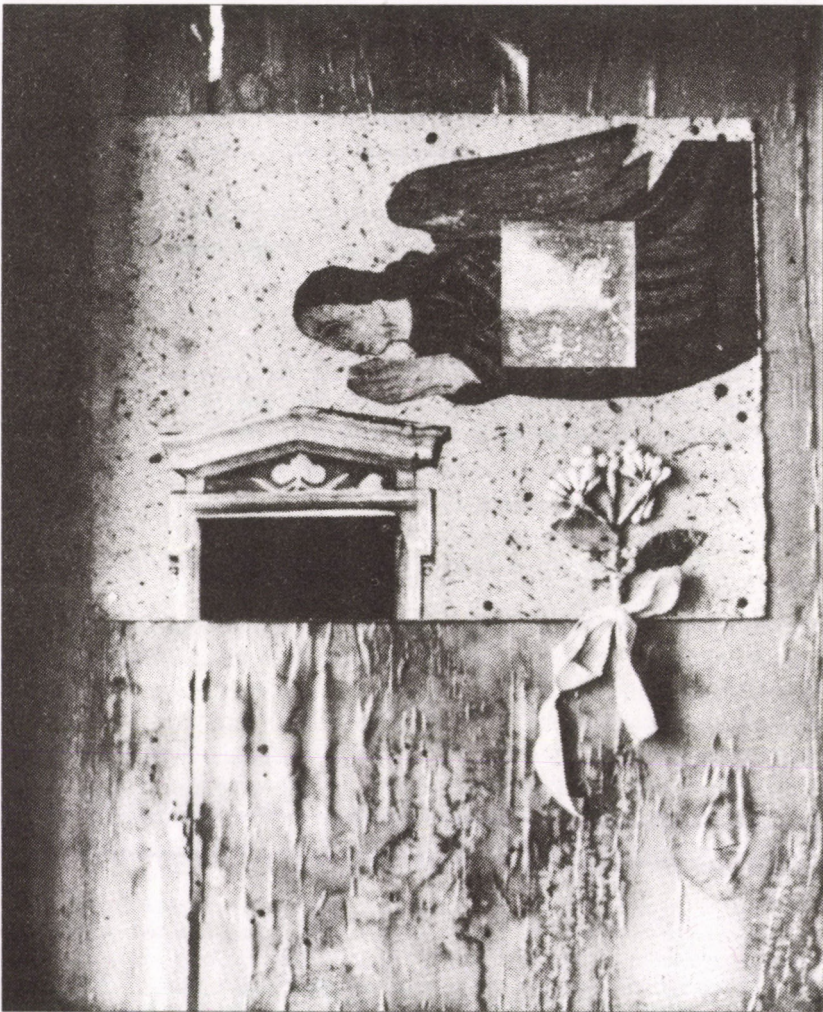
tudta, vagy akarta átvállalni azokat a funkciókat, melyeket egy, a kisebbséget kifelé képviselő csúcsszervezetnek el kell látnia, másrészt a régi szövetségi vezetés tehetetlenségi ereje képes volt megakadályozni a szövetség bázisdemokratikus reformját. Ennek a szövetségi vezetésnek a stratégiája egyáltalán abban csúcsosodik ki, hogy újabb és újabb követelésekkel feledtesse szocialista múltját, és nacionalizmussal kompenzálja azt.

Az etnopolitikai vita két fő témája az etnikai csoportok közéleti szereplését szolgáló részvételi lehetőségek kiépítése és intézményesítése, valamint mindazoknak a személyeknek a rehabilitálása és kárpótlása, akiket a 40-es években, mint etnikai csoporthoz tartozót üldöztek. A kárpótlási kérdést időközben sikerült elvileg kielégítően megoldani. A politikában és az igazgatásban való részvételi lehetőségek átfogó szabályozásáról a nemzetiségi törvényben kell gondoskodni, melyet — s ez újdonság a magyar történelemben — valamennyi etnikai kisebbséggel folytatott párbeszédben készítettek elő, és amelyet ez évben kell a parlament elé terjeszteni.

GERHARD SEEWANN

BÁLINT ENDRE: HOMOKFUTÓ, HARSONÁS ANGYALLAL (1957)

BÁLINT ENDRE: ANGYALI ÜDVÖZLET

AZ ÚJ NATO MEGALKOTÁSA*

AZ ATLANTI-ÓCEÁNON ÁTNYÚLÓ ÚJ KAPCSOLAT

HÁROM ÉVVEL A BERLINI FAL LEOMLÁSA UTÁN Európa válság felé halad. A demokrácia győzelmének emlékei megfakultak. A keleti új demokráciákra leselkedő hatalmas nehézségeket a megoldhatatlan politikai problémák, a gazdasági visszaesés és az újra jelentkező nacionalizmus súlyosbítja. 1989 forradalmi nemcsak a kommunizmust döntötték meg, hanem a jaltai és versaillesi béke rendjét szétziláló dinamizmust is felszabadítottak. A balkáni háború, a stabilitás hiánya Kelet-Közép-Európában és az egykori Szovjetunióban, az Európai Közösség és az Egyesült Államok szerepének jövőjét illető kétségek csak aláhúzzák a stabil, hidegháború utáni európai biztonsági rend hiányát.

A nacionalizmus és a nemzetiségi konfliktusok már két világháborút idéztek elő Európában. Hogy Európa századunkban harmadszor is szétesik az attól függ, hogy a Nyugat képes-e felmutatni politikai akaratot és stratégiai jövőképet, amelyek a fenyegető destabilizáció és összeütközés okaival való szembenézéshez szükségesek — mielőtt még túlságosan késő lenne. Új amerikai-európai stratégiai alkukötésre van szükség. Mégpedig olyanra, amely a NATO kollektív védelmi és biztonsági garanciáit azokra a területekre is kiterjeszti, ahol a jövőbeni európai konfliktus magjai bújnak meg: az atlanti szövetség keleti és déli határain.

EURÓPA MEGVÁLTOZOTT STRATÉGIAI TÁJA

A hidegháború befejeződése elmosta az Európa közepe és periferiája közötti stratégiai különbséget. Míg a hidegháború idején az európai konfliktus potenciális földrajzi helye a két Németország közötti határ volt, Európában most az új stratégiai kihívások csaknem kivétel nélkül két „válságív” mentén húzódnak. Az első a keleti ív, amely az a labilis övezet, amely Németország és Oroszország között halad Európa északi részétől le Törökországon, a Kaukázuson és Közép-Ázsián át. A második a déli ív, amely Észak-Afrikán és a földközi-

* Ronald D. Asmus, Richard L. Kugler és F. Stephen Larrabee a Santa Monica-i (Los Angeles) RAND kutatóintézet főmunkatársai. Kifejtett nézeteik és következtetések a sajátjaik és nem értelmezhetők úgy, hogy azok a RAND vagy a kutatást támogató bármely más szervezet nézeteit képviselik. „Reprinted by permission of FOREIGN AFFAIRS, (Season & Year). Copyright (Year) by the Council on Foreign Relations, Inc.”

tengeri térségen át a Közel-Keletre és Délnyugat- Ázsiába kanyarodik.

A Szovjetunió összeomlása különösen a keleti ív mentén hagyott maga mögött komoly mértékű, kiegyensúlyozatlan katonai erőket és fegyverzetet olyan nemzetek kezében, amelyeket a bizonytalanság hullámai öntenek el és izzó nacionalizmus által gerjesztett konfliktusok ráznak meg. Kelet-Közép-Európa tele van potenciális mini weimári köztársaságokkal, amelyek mindegyike óriási károkat tehet a szomszédaiban. A helyzet visszássága az, hogy míg ezek az országok erősen felfegyverezettek, képtelenek megvédeni magukat külső agresszorokkal szemben. Oroszország esetében ugyanezzel a helyzettel állunk szemben. Újjáéledésétől nem kevésbé félnek a térség országai és ezt a félelmet csak fokozzák az országban jelentkező ingatagság jelei, a jobbratulódás lehetősége és a birodalmi restaurációval való kacérkodás.

ETÉNYEZŐK HATÁSÁRA A TÉRSÉG ORSZÁGAI csaknem kétségbeesetten keresik a biztonságot. Ez a folyamat pedig megerősíti a geopolitikai versenyt, a fegyverek szaporodása és a bizonytalanság felé mutató tendenciákat, ahogyan ezek az államok a közeljövőben várhatóan egyoldalúan megkísérelhetik, hogy valódi vagy szubjektív biztonságot alakítsanak ki saját maguk számára. A biztonsági vákuum mentén fellépő ideológiai mozgósítás ismét a bizonytalanság és a konfliktus hagyományos európai receptjének bizonyul.

Míg ezek a körülmények láthatólag Európa periferiájára korlátozódnak, számos oka van annak, hogy valamelyik ív mentén fellépő konfliktusok központi kérdést jelentsenek az európai biztonság számára. Először is, az itt felvillanó konfliktusokat egyre inkább az antidemokratikus és nyugatellenes ideológiák keltik, amelyek Nyugat-Európa és az egykori szovjet tömb születő demokráciái liberális-demokratikus alapjait fenyegetik. Másodsor: nem valószínű, hogy a kettős váltságívben a konfliktus és a bizonytalanság szépen elszigetelődik egymástól és nem lép át határokat. Az átterjedés a politikai és gazdasági bizonytalanság értelmében valós veszélyt jelent. Harmadszor: noha a helyi konfliktusok regionális háborúkká terebélyesedhetnek, az ilyen geopolitikailag érzékeny területeken jelentkező bizonytalanság bevonhatja az érdekeik fenyegetését észlelő nagyobb hatalmak egyikét vagy közülük többet is. Végezetül — és ez talán a legfontosabb — az ívek mentén a bizonytalanság régi repedésvonalakat nyit meg, alvó történelmi versengéseket éleszt újja, mint például a Németország és Oroszország közötti geopolitikai versenyt a keleti ív mentén, vagy pedig a Nyugat és az Iszlám közötti összeütközést Délen.

A nyugati politikusok csak lassan ismerték fel ezeket a veszélyeket és ezen ország biztonsági igényeit. Még mindig sokan rabjai a hidegháborús megkülönböztetésnek a létfontosságú érdekek tekintett Nyugat-Európa és a másodlagos vagy periférikus fontosságúnak tekintett Kelet-Európa között. A Nyugatnak nem szabad áltatnia magát azzal, hogy az erőszakos nacionalista összecsapások

problémái csak a Balkán sajátjai. A korábbi Jugoszláviában kibontakozó események minden másnál jobban aláhúzzák azt, hogy a háború sokkal inkább valószínű egy működő biztonsági struktúra hiányában. Kelet-Közép-Európában egy stabil biztonsági garanciának a hiánya segített aláásni a demokrácia és a gazdasági reform irányában tett haladást. Most pedig a terjedő bizonytalanság vagy erőszakos konfliktusok még az idáig elért haladásra is pusztító erejű veszélyt jelentenek.

Kelet-Közé-Európa demokratái nagyon is megértik azt, hogy a demokrácia csak abban az esetben sikerül, ha államaik egy biztonságos európai és nyugati politikai, gazdasági és katonai közösséghez tartoznak. A Nyugat korábban szintén megértette ezt a kapcsolatot, amit Nyugat-Németország esete is mutat. Ez a nemzet talán sohasem válhatott volna szilárd nyugati demokráciává, ha nem fogadták volna be a NATO-ba. Portugália, Spanyolország, Görögország és Törökország NATO tagsága ehhez hasonlóan hozzájárult ahhoz, hogy a demokrácia megszilárduljon ezekben az országokban és gátolta azt, hogy visszacsússzanak a tekintélyuralmi rendszerbe. Nem szabad elfeledniük azoknak, akik ragaszkodnak ahhoz, hogy a jó demokráciáról bizonyítványt kell kiállítani azok számára, akik a szövetségnek tagjai akarnak lenni: hogy egy stabil biztonsági keretre akkor van a legnagyobb szükség, amikor a demokrácia a legtörekenyebb és a leginkább fenyegetett.

A NYUGAT ELŐTT ÁLLÓ NAGY STRATÉGIAI FELADAT

A NYUGATNAK EGY NAGY STRATÉGIÁVAL a tarsolyában átszervezést kell végrehajtania, hogy a konfliktusokkal és bizonytalansági tényezőkkel terhes helyzetekkel szembe tudjon nézni és hogy kollektív védelmet, demokráciát és biztonságot vetítsen a kettős válságívbe. Az ilyen stratégiának mindenekelőtt és leginkább politikainak és gazdaságinak kell lennie. A Nyugatnak azonban a szilárd biztonsági keretet is meg kell teremtenie ezen területek számára.

Ennek az új stratégiának nyilvánvaló eszköze a NATO. A Perzsa-öbölben kitört háború és a tartós jugoszláv válság megmutatta azt, hogy az Európai Közösség képtelen ilyen feladat végrehajtására. A 12 EK tagország között egyetértésre jutni — főként ha katonai akcióra van szükség — csaknem lehetetlen. MARK EYSKEN, belga külügyminiszter szavai az Öböl-válság idején — miszerint az EK gazdasági óriás, politikai törpe és katonai kukac — szomorúan igaz marad.

Ami áll az EK-ra, az kétszer annyira áll az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezletre. Már csak tagjai száma és különbözősége miatt sem lehetséges, hogy a Vancouvertől Vlagyivosztokig terjedő, a földkerekség 53 nemzetét magában foglaló szervezet egyetlen hanggal beszéljen. Pusztán a NATO — amely kipróbált vezetési struktúrával, működő hadtápszolgálattal és hatékony fegyverzettel rendelkezik — képes arra, hogy a hidegháború utáni Európa kihívásainak nekigyűrközzön.

Míg az Atlanti óceántól az Ural hegységig csaknem mindenki beleremeg abba a gondolatba, hogy a NATO összeomlik és az Egyesült Államok visszavonul Európából, az egyszerű tény az, ha a NATO nem foglalkozik a mai Európára leselkedő, elsősorú fontoságú biztonsági kihívásokkal, akkor egyre inkább jelentőségét veszíti. A NATO-nak ki kell mennie a kapuin kívülre, mert máskülönben becsukhatja kapuit.

Az Európa új stratégiai kihívásaira válaszoló NATO kevésbé hasonlít majd a hidegháború NATO-jára. Ez a NATO az Egyesült Államok és Európa között létrejött új politikai alkura, másfajta politikai és katonai képletekre és a Kelettel kialakítandó újfajta kapcsolatra támaszkodik. Ennek az alkunak egyidejűleg ki kell majd terjesztenie a szövetség földrajzi értelemben vett stratégiai látókörét és új utakat kell találnia a felelősségek és terhek közös viselésére. A NATO létjogosultságát és küldetését újra kell fogalmazni.

Tagadhatatlan, hogy a NATO ilyenfajta átalakítása veszélyekkel jár és költséges. De a NATO már megtett néhány lépést ebben az irányban. A londoni és római csúcstalálkozók megkezdték a szövetség politikai és katonai stratégiájának átfogalmazását. Létrehozták az Észak Atlanti Együtműködési Tanácsot, amelynek célja, hogy az együtműködést kiterjesszék a korábbi Varsói Szerződés országaira. De ez a Tanács nem elegendő a feladat elvégzésére. Lényegében csak egy holdingról van szó, amely sovány lélektani vígasz hordozója. Az NACC-t (North Atlantic Cooperation Council) nehézkes tagsága, amely magában foglalja az egykori SZU valamennyi utódállamát, beleértve Közép-Ázsia köztársaságait, gátolja abban, hogy jelentőségteljes biztonságot teremtsen Európában. A NATO további átalakításának korlátai csupán tagjainak politikai akarata és stratégiai jövőképe.

A NYUGAT ÁTSZERVEZÉSE

POLITIKAILAG HAT LÉPÉSRE VAN SZÜKSÉG egy új, az Atlanti-óceánon átnyúló alku kialakításához. Az első és sok szempontból a legfontosabb lépés az, hogy a NATO egy konkrét fenyegetés elleni kollektív védelemre alapuló szövetségből átalakuljon egy olyan szövetséggé, amely demokráciát, stabilitást és válságkezelést tud biztosítani szélesebb stratégiai értelemben.

Az új, Atlanti-óceánt átszelő alkunak új politikai követelményeken kell alapulnia az Atlanti-óceán mindkét oldalán. Míg az Egyesült Államokban általában egyetértés uralkodik a tekintetben, hogy Washingtonnak Európában továbbra is szerepet kell vállalnia, ez már nem fordítható le automatikusan a régi, Atlanti-óceánon átívelő támogatásra. A változó amerikai prioritások azt jelentik, hogy most az Egyesült Államoknak meg kell osztania a terheket és a felelősséget szövetségeseivel. Az európai politikai követelmények szintén megváltoztak olyan módon, hogy azok tükrözik az Egyesült Államokat. Az európaiak kiegyensúlyozottabb és egyenlőbb kapcsola-

tot szeretnék fenntartani Washingtonnal, noha nagyon erősen akarják azt, hogy az amerikaiak továbbra is aktív szerepet játszanak Európában.

AZ ÓCEÁNON ÁTÍVELŐ ÚJ ALKU kialakítása második lépcsőjének ezért olyan újfajta megértésnek kell lennie az Egyesült Államok és európai szövetségesei között, amely mindkét oldal érdekeit összhangba hozza. A szövetség európaizálása éppen annyira az Egyesült Államok érdeke, mint az európaiaké. Az Egyesült Államok kevésbé tud majd vezető vagy fontosabb szerepet játszani Európa biztonságának garantálásában, hacsak nem alakítható ki egy egyenlőbb partneri viszony. Míg Washington felismeri érdekeit mindkét ív mentén és azt a különleges szerepet, amelyet játszhat, az amerikai beavatkozás a jövőben attól függ majd, hogy Európa hajlandó lesz-e saját terhének viselésére. Ami ennek a dolognak a másik oldala: Washingtonnak készen kell állnia arra, hogy elfogadjon egy erősebb európai azonosságot, beleértve a biztonság kérdéseit is.

FŐKÉNT FRANCIAORSZÁGGAL HOZOTT LÉTRE FESZÜLTSEGET az a kudarc, hogy az Atlanti-óceánon átívelő partneri viszonyt nem sikerült összehangolni az európai integrációval. E feszült viszony csökkentése érdekében Washingtonnak fel kellene hagynia az európai integrációval szembeni kétértelműségével. Franciaország csak abban az esetben lesz kész egy új NATO-ban részt venni, ha Washington aktívabban támogatja az európai integrációt. Az ilyen út ugyanakkor a leginkább garantálja azt, hogy Európában biztosítani lehessen a demokráciát és védekezni lehessen a pusztító nacionalizmus újjáéledése ellen. Amikor Washington azért aggódik, hogy Európában a francia hatás kihívást jelent az amerikai érdekekkel szemben, nincs igaza, mert ez egyrészt nem valószínű, másrészt pedig, mivel a valódi veszély nem az, hogy Európa túlságosan erős lesz, hanem az, hogy túlságosan legyengül. A hidegháború utáni Európa stratégiai logikájának Washingtont és Párizst egymás karjaiba kellene hajtania.

Franciaországnak a maga részéről fel kellene hagynia az amerikai hegemoniával szembeni túlzott félelmével. Európában Amerika jövőbeni szerepét tekintve a valódi kérdés nem az, hogy vajon Washington hegemoniára tesz-e szert, hanem az, hogy az Atlanti-óceánon átívelő kapcsolat olyan partneri viszonyra fejlődhet-e, amely teljes mértékben megkívánja az Egyesült Államok közreműködését. Ha Franciaország nem támogatná a NATO-t, a szövetség széthullana. Franciaország azután egyedül állna egy olyan Európában, amelyet keleti és déli határai mentén növekvő bizonytalanság jellemez. Ott lenne még egy független Németország és egy távolságot tartó Amerika. Párizs ebben az esetben segítene megtagadnia magától azt, aminek megszerzésében ténylegesen a leginkább érdekelt: amerikai támogatást egy egyesült Európa számára.

Ezeknek a tényezőknek a felismerése a francia gondolkodás elmozdulását eredményezte. Az elmúlt hónapokban Párizs jelezte, hogy érdeklődik egy új, az Atlanti-óceánt áthidaló alkuban. Noha

Párizs továbbra is leszögezi, hogy nem tér vissza a „rég” NATO-hoz, a francia tisztségviselők elfogadják azt, hogy a NATO-nak meg kell változtatnia küldetését és bejelentették hajlandóságukat, hogy a szövetség átalakítási folyamatát meghatározzák és abban teljes mértékben részt vegyenek.

A francia-amerikai közelítés kialakíthatja a terepet a NATO átalakításának harmadik lépcsőjéhez — Németország stratégiai emancipálódásához. Németországnak végre már dülőre kell jutnia abban a vitában, hogy milyen legyen jövőbeni szerepe Európában és Európán kívül. Nyilvánvaló, hogy még mindig vannak félelmek a német hatalomtól. De csak egy erős Németország könnyítheti meg Európa integrálódását és a NATO stratégiai átalakítását.

Németország a stabilitás hiányára legérzékenyebben reagáló ország, de ugyanakkor demokratikus és geopolitikai irányultsága lényegbevágóan fontos a kontinens számára. Noha Németországot továbbra is foglalkoztatja keleti fele politikai és gazdasági talpraállításának óriási kihívása, keleti határának stabilizálása Bonn biztonsági szempontjai közül az első számú. Ennek nincs sok köze a mítikus Drang nach Osten-hez, hanem sokkal inkább a Zwang nach Osten-hez, azaz ahhoz a célhoz, hogy aktívabb szerepet vállaljon Keleten, mert így tudja „odavetíteni” saját demokráciáját és stabilitását. Ennek következtében tehát az élvonalába állt azon erőfeszítéseknek, hogy az EK-t keleti irányban kiterjessze, és — még újabban — megnyitotta a vitát a NATO új szerepéről.

NÉMETORSZÁG ALKOTMÁNYA NEM TILTJA meg kifejezetten, hogy német csapatokat vessenek be külföldön aktív harci cselekményekben. Ami megakadályozza ezt az, amit Hans-Dietrich Genscher volt külügyminiszter találóan „állami gyakorlatnak” nevezett. Ez alkotmányi értelmezés, amelyet német politikusok választottak — gyakran taktikai okokból. Az alapvető téma nem alkotmányos, hanem politikai: mit kell Németországnak tennie azért, hogy egy új európai biztonsági rend békéjéhez és stabilitásához hozzájáruljon? Ennek a dilemmának a legjobb megoldása Németország számára az, ha aktív szerepet vállal egy újjáéledt atlanti szövetségben.

Ez azt kívánja a német vezetőktől — különösen a jelenlegi szociáldemokrata ellenzéktől —, hogy felelősségteljesen közelítse meg a német részvétel kérdését az ország határain túl. Míg a német politikusok túlnyomó többsége a NATO elkötelezettjének mondja magát, akarata hiánya e kérdés megoldásában leblokkolja a szövetségi reformot. Hacsak Németország nem tud dülőre jutni ebben a vitában, csaknem lehetetlen lesz az új atlanti alku megkötése. Nem beszélve arról, hogy egy olyan erős Németország nélkül, amely teljes mértékben részt vesz az új biztonsági szerepekben (beleértve a harci feladatokat is) csak növekedni fog annak a valószínűsége, hogy Amerika kivonul Európából. Németországnak minden más országnál nagyobb érdeke fűződik ahhoz, hogy a NATO a kiterjesztett kollektív biztonság irányába mozduljon el.

MI LEGYEN A KELETTEL?

A NYUGAT ÚJJÁSZERVEZÉSE LÉTREHOZZA e folyamat negyedik lépcsőjének az alapját: egy logikus és koordinált nyugati stratégiát a visegrádi országok (Lengyelország, Magyarország, a Cseh Köztársaság és esetleg Szlovákia) integrálására az EK-ba és a NATO-ba. Ha az EK kinyílik a Kelet számára, akkor ez a legjobb garancia a nyugatellenes nacionalizmus újjáéledése ellen, valamint a politikai és a gazdasági reformfolyamat stabilizálására.

Az EK kibővítése viszont növeli a nyomást a NATO tagság irányában. Mivel ezek az országok belépnek az EK-ba, választhatnak, hogy csatlakoznak-e a Nyugat-Európai Unióhoz. Így tehát biztonsági garanciát kapnak Európa kulcsfontosságú hatalmaitól és Washington legfontosabb NATO szövetségeseitől. Egy olyan helyzet, amelyben például Németország biztonsági kötelezettséget vállalna Lengyelország irányában a NYEU-n keresztül, de nem a NATO keretében, tönkretelheti az atlanti szövetséget. Washington számára olyan helyzetet teremtené, mint amely az európai hatalmak esetében állt fenn az I. világháború előtt, amikor egy amerikai biztonsági garanciával rendelkező ország szövetséges elkötelezettségei az Egyesült Államokat olyan konfliktusba sodorhatták, amelyre alig volt befolyása vagy semmilyen befolyása sem volt. Egyértelműen jobb az, ha ezeket a biztonsági garanciákat egy új NATO-n belül rögzítik, ahol e garanciákat hitelesen tudják nyújtani és ahol az Egyesült Államoknak e garanciákra van befolyása.

A visegrádi országoknak a NATO-ba vonása amerikai érdek is. Ezeknek az országoknak a politikai vezetői amerikabarátok. A biztonsági témákkal kapcsolatos nézeteik szorosan egybevágnak az Egyesült Államok és a többi atlanti tag, mint Nagy-Britannia, Portugália és Hollandia nézeteivel. Csatlakozásuk a NATO-hoz erősítené a szövetség atlanti irányultságát és fokozottabb belső támogatást nyújtana az Egyesült Államok számára kulcsfontosságú biztonsági kérdésekben.

A NATO tagság — akár az EK tagság — megvalósulhat lépcsőzetesen és feltételeket kell neki szabni. A tagság feltételeit előre, világosan le kell fektetni és ezeknek a feltételeknek tartalmazniuk kell a demokratikus rendhez, a polgári-katonai reformhoz való elkötelezettséget, lemondást minden területi igényről, a kisebbségek jogának tiszteletben tartását és annak hajlandóságát, hogy a jelölt a jövőbeni NATO tevékenységek teljességében részt vállaljon, kezdve a békefenntartástól a kollektív védelemig. Ilyen feltételeket szabva a NATO hozzájárulhat egy stabil övezet létrehozásához Közép-Európában anélkül, hogy különösebben nagy lenne a kockázata annak, hogy a NATO jelenlegi tagjai belekeverednének új nemzetiségi vagy térségek közötti konfliktusokba.

Nem indokolt, hogy miért kellene egyidőben csatlakozni mind a három országnak. Adott országok, mint pl. Lengyelország, a többiek-nél esetleg előbb állhat készen a NATO tagságra. Az EK esetében

viszont például a Cseh Köztársaság csatlakozhat Lengyelország előtt. A szövetségnek politikailag és stratégiaileg logikus lépéseket kell tennie saját és a kelet-európai országok biztonsági igényeit figyelembe véve.

Ugyanakkor a NATO-nak ki kellene alakítania ezen országok esetleges NATO-ba integrálásának feltételeit úgy, hogy kiterjesztik a védelmi együttműködést. Ez az együttműködés nem jelentene teljeskörű védelmi elkötelezettséget. Elképzelhető, hogy „társulási megállapodások” írják elő a tagság feltételeit, de nem adnának kifejezett biztonsági garanciákat. Az ilyen elrendezés Közép- és Kelet-Európa országai számára megadná az általuk hón keresett egyértelmű perspektívát. Ugyanakkor időt adna számukra, hogy katonai és védelmi intézményeiket összhangba hozzák a szabványos NATO követelményekkel.

A szövetséget eddig az tartotta vissza tehát ezeknek az országoknak a befogadásától, hogy a NATO belekeveredik a térség helyi konfliktusaiba. A szövetség azonban megbírkózott már ilyen kérdésekkel különböző időszakokban. A legismertebb eset a görög-török konfliktus. Sokkal jobb ilyen kérdésekkel egy kollektív védelmi kereten belül foglalkozni, mint kockáztatni azt, hogy effajta összetűzések fellángoljanak és átterjedjenek a szövetség országaira.

OROSZORSZÁG ÉS UKRAJNA

AZ ÚJ ATLANTI ALKU ötödik lépcsője Oroszországra vonatkozik. Ha a kelet-európai demokrácia stabilizálása szempontjából fontos a biztonság garantálása, akkor ugyanennek igaznak kell lennie Oroszország törékenyebb demokratikus kísérletére. Oroszország demokratizálásának segítése a Nyugat egyik legfontosabb stratégiai prioritásának kell lennie. Ha a demokratikus változás sikeres lesz Oroszországban, akkor nincs jogos indoka annak, hogy kizárjuk a nyugati közösségből. Az európai béke és stabilitás egyik legerősebb garanciája az lenne, ha erős biztonsági partneri kapcsolatot lehetne létrehozni Oroszországgal.

Ugyanakkor Oroszország különleges eset marad, tekintettel méretére, geostratégiai helyzetére és tartós birodalmi hagyományára. Európában sokan hiszik azt, hogy Oroszország nem európai ország; hogy nem valószínű, hogy azzá válik és hogy nem szabadna beengedni a legfontosabb európai intézményekbe. A helyzet az, hogy jelenleg az atlanti szövetség egyetlen tagja sem igenli Oroszország csatlakozását az EK-hoz vagy a NATO-hoz, noha a legtöbbjük ezt inkább nem mondja ki nyíltan.

A Nyugat vonakodik gyorsabban közeledni a Kelethez azért, mert tart attól, hogy megsérti Oroszország stratégiai érzékenységét. De nehéz megérteni azt, hogy miért ásná alá a demokráciát Oroszországban az, ha Kelet-Európában a Nyugat támogatná a demokráciát és stabilitást. Nem orosz érdek — főként nem az orosz demokratáké

— hogy nyugati határain bizonytalansági övezet, megújuló nacionalizmus és esetleges konfliktusok jöjjenek létre.

A NATO-nak érzékenyen kell reagálnia az orosz biztonsági érdekekre és a moszkvai kényes hatalmi egyensúlyra. A Nyugatnak, ahogyan a kapcsolatait Közép- és Kelet-Európával átalakítja és kibővíti, nem szabad azt az érzetet keltenie Oroszországban, hogy egy új vasfüggöny ereszkedik le nyugati határai mentén. Ahogyan a NATO Közép- és Kelet-Európa-hoz fűződő kapcsolatait erősíti, úgy Oroszországgal — főként a NATO-t még mindig gyakran oroszellenes szövetségnek tekintő orosz katonasággal — fenntartott biztonsági párbeszédét ki kell bővítenie és el kell mélyítenie. Pontosabban fogalmazva: a Nyugatnak le kell fektetnie azokat az alapelveket, amelyek köré új, különleges kapcsolatot teremt egyfelől a NATO és az EK, másfelől Oroszország között. Egy ilyen szabályzat úgy megfogalmazva, hogy Oroszországot megnyugtassa: feltétlenül részese lesz egy új európai biztonsági rend építésére irányuló erőfeszítésnek.

A szövetség keleti irányú kiterjesztését úgy kell tekinteni, mint az Oroszország felé és nem ellene lépő Nyugatot. Nyugat partnereként Oroszország alapvetően fontos szerepet játszhatna az európai és ázsiai biztonság és stabilitás oszlopaként. Az, hogy a NATO keleti irányú kibővítése a társulásra tett új felhívás lesz vagy pedig egy oroszellenes szövetség irányában tett lépés, teljes mértékben Oroszország belső átalakulásának eredményétől függ. Ez a folyamat, amelyet a Nyugat alig tud befolyásolni, évekig is eltarthat. Ugyanakkor a Nyugatnak nem szabad Moszkvának megengednie, hogy vétója legyen saját politikájával szemben. A Nyugatnak továbbra is meg kell határoznia saját érdekeit a válság keleti íve mentén, majd pedig Oroszországgal együtt kellene dolgoznia azok megvalósításáért. A NATO jövőjét az orosz politika kimenetelének túsaként kezelni a szövetség bukásának a receptje.

AZ ÚJ ATLANTI ALKU hatodik lépése azt kívánja, hogy a Nyugat konstruktív ukrán politikát fejlesszen ki. Egy független Ukrajna Európa új stratégiai tájképének egyik legfontosabb jellemzője és fontos stratégiai ütköző Európa és Oroszország között. Tekintettel az orosz demokráciát körbefonó bizonytalanságokra, ez a legjobb garancia az orosz birodalom helyreállítása ellen Kelet Európa és főként Lengyelország szemében. Ha Ukrajna ismét tagja lenne egy orosz vezetés alatt álló szövetségnek, akkor ez Európa egészének geostratégiai egyenletét átalakítaná.

A Nyugat mindezt ideig Ukrajnára nagyjából úgy tekintett, mint a nukleáris fegyverek terjedésének problémájára és nem egy olyan államra, amelynek jogos biztonsági aggályai vannak. Washingtonnak a belefeledkezése az atomfegyverekkel kapcsolatos kérdésekbe inkább ártott az ügynek, mintsem használt volna és eltakarta a nagyobb horderejű kérdéseket. Ahelyett, hogy az ukránok hajlandóknak mutatkoztak volna feladni atomfegyvereiket, megerősítette a nukleáris fegyverek melletti hangulatot Ukrajnában.

Nagyobb ívű politikára van szükség. A Nyugatnak határozottan ellen kellene állnia minden olyan erőfeszítésnek, hogy ismét bekebelezze Ukrajnát. Ha ezt nem teszi, Ukrajna nacionalistább irányba fog elfordulni és hajlamosabb lesz nukleáris arzenáljának megtartására. A Nyugatnak Ukrajna „európaizálását” is bátorítania kell, csakúgy mint azt, hogy szorosabb kapcsolatokat fejlesszen ki Közép-Európával és integrálódják az össz-európai és regionális csoportosulásokba is, mert ezáltal csökkenteni lehet annak lehetőségét, hogy egy erősen nacionalista, idegengyűlölő rendszer alakuljon ki, amely fenyegetné szomszédait, elsősorban Lengyelországot.

A NATO KATONAI ÁTSZERVEZÉSE

VÉGEZETŰL IS, A KIBŐVÍTETT KOLLEKTÍV VÉDELEM és biztonság azt jelenti, hogy a szövetséget katonailag át kell szervezni. A NATO alapvető problémája az, hogy nincs összhang korábbi küldetése és Európa új stratégiai kihívásai között. A NATO-nak már nincs lehetősége arra, hogy a területvédelem stratégiai luxusára összpontosítsa figyelmét. A „területen belüli” és „területen kívüli” válságok közötti elválasztó vonal, amely oly egyértelműen húzódott a hidegháború során, kétértelmű és mesterkéltné lett. A szövetségre váró alapvető feladat a szövetség kötelezettségeinek újrameghatározása mindkét területen és a kettő közötti kellő egyensúly megtalálása. Ugyanakkor minden új egyensúlynak jelentősen meg kell növelnie a NATO képességét, hogy határain túlmenően is katonai hadműveleteket tudjon lefolytatni és esetlegesen lehetővé tegye számára, hogy kibővitse teljes biztonsági garanciáit.

A jövőbeni válságok legtöbbje minden bizonnyal olyan lesz, amelyet korábban „területen kívülinek” tekintett. Míg a szövetség tagjainak tanácskoznuk kellett egymással, amikor biztonságukat a NATO határain kívül érte fenyegetés, a szövetségnek vagy a szövetségi tagok adott csoportjának nem volt megtiltva, hogy más területeken együtt cselekedjen. De ami korábban egy alkalmoszerű és csaknem marginális szövetségi tevékenység volt, az most a középpontba kerül. A NATO tagoknak tehát képeseknek kell lenniük arra, hogy a koalíciót gyorsan összeállítsák, kialakítsanak egy politikát és stratégiát, létrehozzanak egy parancsnoki stábot, hadrendbe állítsanak erőket és létrehozzanak egy támogatási infrastruktúrát. A szövetségnek jobb intézményeket kell majd kifejlesztenie, amelyek kevésbé lesznek az improvizációra utalva válsághelyzetekben.

Kétfajta intézményi reformot kell végrehajtani. A NATO-nak egy új Megelőző Diplomáciai és Válságkezelő Bizottságot kellene létrehoznia, hogy a kettős ívre vonatkozóan politikát fejlesszen ki. Létre kell hoznia még egy új Katonai Távparancsnokságot, amely a NATO hagyományos határain kívül folyó hadműveletek vezetéséhez szükséges katonai tervek kidolgozásáért és erők bevetéséért felelős. Az ilyen reformoknak a célja az, hogy javítani lehessen a szövet-

ség válságkezelő képességét, függetlenül attól, hogy az egyesített vezetés alatt vagy kevésbé hivatalos módon működik.

Mindenekelőtt a NATO-nak készen kell állnia arra, hogy az Európában lehetséges összecsapások teljes spektrumára reagálni tudjon, függetlenül attól, hogy kisebb vagy nagyobb konfliktusokról, békefenntartásról vagy harci cselekményekről van-e szó. Ma a NATO képes a békefenntartásra és korlátozottabb hadműveletek lefolytatására. De nehezen tudna megbírkózni egy nagyobb válsággal és még nehezebben akkor, ha egyidejűleg több válság robban ki. A NATO-nak arra kellene összpontosítania a figyelmét, hogy a meglévő erőit tökéletesítse és ne arra, hogy újakat szervezzen. A NATO Gyors Hadtestét át kellene szervezni, hogy bevetését könnyebbé lehessen tenni. Az Eurohadtest továbbfejlesztése is kívánatos. Ezek a lépések megháromszoroznák a szövetség azon képességét, hogy a határain túl erőt tudjanak felmutatni.

AKARATRA ÉS JÖVŐKÉPRE VAN SZÜKSÉG

HA NEM AKARJUK AZT, hogy Európa visszasüllyedjen régi rivalizálásaiba és konfliktusaiba, új atlanti alkura van szükség. A szövetség jövője az első hidegháború utáni elnök, Bill Clinton ideje alatt dől majd el. Elnöki kampánya alatt BILL CLINTON FRANKLIN ROOSEVELT és HARRY TRUMAN hagyományait idézte, azaz a belföldi reformista és a nemzetközileg aktív vezető képe lebegett szeme előtt. Ők olyan elnökök voltak, akik a világtörténelem kritikus pillanataiban újrafogalmazták Amerika kapcsolatát Európával: Franklin Delano Roosevelt azáltal, hogy az Egyesült Államok belépett a második világháborúba, Truman pedig úgy, hogy a háború utáni stratégiai alku kialakításának az élére állt.

Az Egyesült Államok és Európa közötti új társas viszony kialakítása a hidegháborút követően éppen olyan fontos és nehéz, mint e korábbi kihívások. Az amerikai vezetésnek biztosítania kell a hidegháború nyereségét és olyan új amerikai-európai társas viszonyt kell kiépítenie, amely a demokráciát és a stabilitást vetíti előre. Politikai akaratra és stratégiai jövőképre van szükség. Clinton elnök e kettővel megteremtheti az alapját az Egyesült Államok és Európa között kialakítandó új társas viszonynak a hidegháború utáni korszakban.

RONALD D. ASMUS—RICHARD L. KUGLER—
F. STEPHEN LARRABEE

BÁLINT ENDRE: SZÁRNY ANGYAL NÉLKÜL (1973)

APEC, NAFTA, GATT, NATO

NAGY ÉGZENGÉS, KEVÉS ESŐ — idézte a kínai mondást a Seattle-ben tartott ázsia-csendes-óceáni konferencia egyik résztvevője. November 19-én és 20-án tizenöt ország állam- és kormányfői gyűltek össze a nyugat-amerikai nagyvárosban, hogy az Ázsiai Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködési Fórumon új elképzeléseknek megfelelően rendezzék át a hatalmas térség gazdasági, kereskedelmi viszonyait. Jelen voltak Kanada, az Egyesült Államok, Japán, Kína, Szingapúr, Brunei, Malayzia, Thaiföld, Indonézia, Hongkong, Tajvan, a Fülöp-Szigetek, Ausztrália, Új-Zéland és Dél-Korea vezetői. Az első napon még két országgal kibővítették a csoportot, Mexikóval és a Fidzsi-Szigetekkel.

Ez a térség már most is a világtermelés felét adja és a kelet-ázsiai országok a gazdaságilag leggyorsabban fejlődő államai a világnak. Az Egyesült Államok politikáját a XX. században sajátos ket-tősség jellemezte. Mivel egyaránt érdekelt az Atlanti-óceán és a Csendes-óceán medencéjében, mindig voltak nagyhatalmú csoportok, amelyek vagy az egyik, vagy a másik orientációt helyezték előtérbe. A század elején THEODOR ROOSEVELT már így nyilatkozott: „A Csendes-óceán a jövő.” Ma már úgy számolna, hogy a Csendes-óceánt szegélyező országok egytrillió dolláros exportpiacot jelentenek. Mindenesetre az utóbbi ötven évben az amerikai csapatok három nagy háborút vívtak meg a térségben, a második világháborúban Japán ellen, majd Koreában és Vietnamban.

Seattle-ben az Egyesült Államok elsősorban Kínával igyekezett új alapokra helyezni viszonyát, hiszen a kínai befektetések és a kínai piac szinte korlátlan lehetőségei a jövő legígéretesebb területévé teszik a kommunista nagyhatalmat.

A kapcsolatépítésnek azonban nem jelentéktelen ideológiai, politikai és katonai akadályai vannak. Az első az emberi jogok ügye. Az amerikai törvények szerint a legnagyobb kereskedelmi kedvezményt csak annak az országnak lehet megadni, amely eleget tesz az emberi jogok deklarációjában megfogalmazott követelményeknek. A Tienanmen tér véres eseményei után az amerikai-kínai kapcsolatok hőfoka a fagypontra süllyedt, később azonban a gazdasági törvények utat törtek maguknak, és az amerikai befektetések érdekében már a BUSH-kormányzat szemet hunyt az emberi jogok kínai megsértése fölött, az amerikai kongresszusban pedig olyan óriásvállalatok lobbiznak Kína mellett, mint a Boeing repülőgépgyár vagy a Microsoft elektronikai vállalat. (Egyébként a két vállalatnak hatalmas üzemei vannak éppen Seattle-ben.) Mindkettő úgy számol, hogy 2000-re

Ázsiában nagyobb lesz az üzleti forgalmuk, mint Amerikában. A Boeing előkalkulációi szerint egyedül Kínának 800 új utasszállító gépre lesz szüksége az ezredfordulóra, ami nem kevesebbet, mint 40 milliárd dollárt jelent. A Microsoft bevételei már a múlt esztendőben 60 százalékkal nőttek, ami kétszerese az Amerikában és Európában elért eredménynek.

A múlt évi választási hadjárat során CLINTON élesen támadta BUSH-t, amiért „udvarol” Kínának, és győzelme esetén kilátásba helyezte a kommunista rendszer megbuktatását Kínában. A választási győzelem után — mint sok minden másban — Kínát illetően is megváltozott Clinton elnök véleménye. Idén szeptemberben CSIANG CŰ-MIN kínai államfőhöz intézett bizalmas levelében — mint ahogy Don OBERDORFER írja a Washington Postban — „az Egyesült Államok elkötelezte magát az erős, szilárd és virágzó Kína elősegítése mellett”. Ezt a szándékot az USA képviselője megismételte a november 1-jén Pekingben tartott amerikai-kínai katonai tanácskozáson, s ezen az alapon döntött úgy a kínai vezetés, hogy az államfő utazzon Seattle-be. A kínaiak mindazonáltal felhívták a figyelmet a történelmi előzményekre. Az USA kormánya már hasonlóképpen nyilatkozott 1941-ben az amerikai-kínai szövetség megkötésekor, de erről teljesen megfeledkezett 1949-től kezdve, amikor Kínában győzött a kommunizmus. Hasonlóképpen elhangzott ilyen amerikai nyilatkozat NIXON elnöktől 1972-ben, amikor áttörés történt az amerikai-kínai viszonyban, de ez is feledésbe merült 1989-ben a Tienanmen téri eseményeket követően. Seattle-ben a kínai államfő DENG HSZIAO-PING 16 kandzsiból, kínai írásjelből álló iránymutatáshoz tartotta magát: „Növelni a bizalmat, csökkenteni a zavarokat, fejleszteni az együttműködést és elkerülni az összeütközést.”

A MÁSDIK, A POLITIKAI TERMÉSZETŰ AKADÁLY több rétegből tevődik össze. Lehet-e intézményesíteni az APEC-et, az Asian-Pacific Economic Cooperation fórumot, azaz a szabadkereskedelem elveit érvényesíteni a térségben. Clinton kongresszusi győzelme a NAFTA (North American Free Trade Agreement) ügyében lehetővé tette, hogy ilyen értelemben nyilatkozzék meg Seattle-ben. Figyelembe kell azonban venni a GATT tárgyalások nehézségeit, az Európai Unió kívülállókkal szemben folytatott protekcionista gyakorlatát, a japán import-könnyítések problémáit, sőt a Clinton féle „menedzselt kereskedelem” irányított jellegét, ami mind a klasszikus szabadkereskedelem elveit gyengíti.

A harmadik kérdés csoportba a katonai jellegű nézeteltérések tartoznak. Az Egyesült Államok élesen kifogásolta a kínai atomkísérleteket, és bejelentette ezek felújítását saját területén is, ami kiszámíthatatlan orosz reakciókhoz is vezetne. Továbbá az USA elítélte Kínát az Iránba irányuló fegyver és vegyi hadviselési anyagok szállítása miatt, valamint az M-11-es középhatósugarú rakéták és alkatrészek Pakisztánba juttatásáért. Szerepet játszanak még az Észak-Koreával összefüggő atombomba-aggodalmak, ami az egész térség biztonságát veszélyeztetheti. Az USA felfogása szerint Peking

érvényesíthetné egyedülállóan nagy befolyását Pehnjanban a nemzetközi ellenőrzés érdekében.

Mindezen túl az amerikai-kínai kapcsolatokat beárnyékolja a 2000. évi olimpia ügyében elszenvedett kínai vereség Ausztráliával szemben. A kínaiak nagyrészt az Egyesült Államoknak tulajdonítják a szavazás ilyen kimenetelét, mert az amerikaiak éppen az emberi jogokkal kapcsolatos fenntartásaik miatt korteskedtek Kína ellen.

MINDENKÉPPEN TANULSÁGOS kicsit közelebről szemügyre venni az Egyesült Államok és a kelet-ázsiai térség gazdasági kapcsolatainak alakulását, ugyanis az USA helyzete korántsem olyan kiegyensúlyozatlan, mint ahogy ezt általában elhitetni igyekeznek a nemzetközi közvéleménnyel. BERNARD K. GORDON, a New Hampshire-i egyetem tanára az International Herald Tribune számára írt cikkében részletesen vizsgálja ezt a kérdést. Az amerikai aggodalmak jelentősen eltűztek — állapítja meg a tudós. Sokan nem vesznek tudomást arról, hogy 1987 óta, amikor az amerikai kereskedelmi deficit rekordmagasságot, 152 milliárd dollárt ért el, az arány folyamatosan csökkent. Az összeg 1991-ben már 66 milliárdra apadt. Igaz, 1992-ben újabb emelkedés történt, de az amerikai export 26 milliárddal nőtt. A GDP arányában is kimutatható a csökkenés. Amíg a deficit 1987-ben a GDP 2,8 százalékát tette ki, addig ez 1992-ben 1,4 százalékra esett vissza. Még jelentékenyebb az amerikai deficit csökkenése a globális kereskedelemhez viszonyítva. Amíg az egyensúlyhiány 1987-ben 24 százalékos volt, addig 1992-ben már csak 8 százalékos. Ez megfelel az 1977-es adatoknak. Ennek oka az amerikai export meredek növekedése és az import mérséklődése. Jó példája ennek az amerikai-japán viszonylat alakulása. A Japánba irányuló amerikai export 1985 és 1992 között megduplázódott, míg az import csak egyharmaddal nőtt.

A közfelfogás szerint — írja — az amerikai kereskedelmi hiány továbbra is elfogadhatatlanul magas és az amerikai áruk nem eléggé versenyképesek a nemzetközi piacon. Mindkét felfogás inkább mítosz, mint tény. A valóságban mind a dollárértéket, mind az amerikai kereskedelem teljes méretét tekintve a hiány számottevően csökkent. Amerika és Japán összehasonlításakor nem lehet egyszerűen a kereskedelmi deficitből kiindulni, és azt mondani: Amerika gyenge, Japán erős. A Japánba irányuló amerikai export a nyolcvanas évek közepe óta megkétszereződött, s annak kétharmada ipari készáru volt.

Téves az a felfogás is, miszerint az amerikai kereskedelem nehézségeinek forrása Ázsia, ezzel szemben Latin-Amerika az ideális felvevő piac. A tények nem támasztják alá ezt a nézetet. Dél-Korea és Szingapúr például 47 milliónyi összlakosával többet vásárol az Egyesült Államoktól, mint egész Dél-Amerika 300 millió lakossága. Dél-Korea, Szingapúr és Tajvan az első tíz ország közé tartozik, amelyek a legtöbb készárut importálják az USA-ból. Egyetlen dél-amerikai ország sincs ebben a csoportban, kivéve Mexikót. A múlt évben az oda irányuló amerikai export elérte a 40,5 milliárd dollárt.

Ezzel szemben a jóval nagyobb Brazília csak 5,7 milliárd értékű amerikai árut vásárolt, Dél-Korea pedig 14,7 milliárd értéket importált. Példákat még lehetne felhozni. Chilét tekintik a következő lehetséges NAFTA-tagnak. Az USA-ból származó importjának értéke 2,4 milliárd, Szingapuré viszont 9 milliárd.

Mindamellett hiba lenne figyelmen kívül hagyni az ázsiai gondolkozásmód sajátosságait. Annak ellenére, hogy a központosított és irányított gazdaságból lépnek a szabad piacgazdaság útjára, nem kérnek a „sokkterápiából”. Konfuciánus kultúrán felnőtt emberek egyébként sem bíznak a kodifikált jog szabályaiban, és nem vonzódnak olyan integrációhoz, mint a nyugat-európai. Mint egy ismert orientalista megjegyezte: „Az ázsiaiakat az áruk szabad áramlása érdekli, és nem a teáscsészék méretének egységesítése.”

HOGY ILLESZKEDIK A KÉPBE EURÓPA, illetve az atlanti térség? Egyes kommentárok szerint az APEC csúcstalálkozó időzítése nem egészen egy hónappal a GATT szerződés megkötésének december 15-i határideje előtt, már önmagában is komoly figyelmeztetés az Európai Uniónak, hogy Washington ki tudja játszani az ázsiai kártyát is. A quid pro quo elve alapján az USA legyűrheti az európai agrárlobby franciák vezette ellenállását, ugyanakkor a szabad piacgazdaság ázsiai kiépítésével további kereskedelmi lehetőségeket nyit az EU integrált gazdasága előtt. Nem kétséges, Európa nagyon is megérti a seattle-i összejövételben rejlő figyelmeztetést. Az a tény, hogy az APEC létezik, hogy az USA és Japán egyaránt tagja annak, és ez a legdinamikusabban növekedő része a világnak, sok kérdés mélyeséges újragondolására készítheti az Európai Uniót. És ezzel egyenértékű jelzés a NAFTA jóváhagyása Washingtonban.

A GATT-egyezmény kudarca esetén a világkereskedelemben kialakulhatnak a gazdasági blokkok, amelyeknek protekcionista magatartása súlyos következményekkel járhat a szabad piacgazdaság egész rendszerére. A 116 országot tömörítő GATT mindenképpen nagyobb lendületet tudna adni a világgazdaságnak, mint akár a NAFTA, akár az APEC. A dolgok kimenetele korántsem közömbös Közép- és Kelet-Európa országaira. Még az is elképzelhető, hogy az Európai Unió befolyásának növelése céljából felgyorsul az új demokráciák csatlakozása a közösséghez. Az európaiak éberségét bizonyítja egyébként KOHL német kancellár Kínában tett látogatása még Seattle előtt.

Az APEC tanácskozás lefolyása még nem teszi lehetővé a hosszabb távú értékelést. Új folyamatok indultak el, és 2000 körül már azok alakítják a világ képét.

Európa és az Egyesült Államok érdekközössége és kölcsönös függősége azonban nemcsak a gazdaság, hanem a biztonság területén is jelentkezik a maga roppant súlyával. Mi lesz, mi legyen a NATO-val? Clinton elnök 1994 januárjában találkozik Brüsszelben az Észak-Atlanti Szerződés Szervezetének vezetőivel. S a döntés immár a közép- és kelet-európai országok létkérdéseit érinti.

A NATO jövőjéről, megváltozott feladatairól, szerkezeti átalakításáról és kibővítéséről az utóbbi időszakban rengeteg vélemény hangzott el, még több cikk látott napvilágot az Atlanti-óceán mindkét oldalán. Különösen figyelemre méltó elemzés jelent meg az amerikai *Foreign Affairs* folyóirat 1993 októberi számában három szerző — RONALD D. ASMUS, RICHARD L. KUGLER és F. STEPHEN LARRABEE — tollából. Címe: Az új NATO megalkotása.

Bevezetésképpen a szerzők felvázolják a hidegháború után kirajzolódó európai állapotokat, majd megállapítják, hogy „új alku” kell kötni az Egyesült Államok és Európa között. Ebben ki kell terjeszteni a NATO hatókörét, kollektív védelmi és biztonsági feladatait azokra a területekre, amelyekben a jövőbeni konfliktusok magvai rejlenek. Két „válság ívet” rajzolnak fel. Az egyik a „keleti ív” Németország és Oroszország között Észak-Európától Törökországon, a Kaukázuson keresztül Közép-Ázsiáig terjed. A másik a „déli ív”. Ez átfogja Észak-Afrikát, a Földközi-tengert, a Közép-Keletet és Dél-Nyugat Ázsiát.

A NÉMETORSZÁG ÉS OROSZORSZÁG között elterülő „Zwischen Europa” a NATO biztonsági szerepvállalása nélkül ismét a geopolitikai versengés, a bizonytalanság, a hatalmi vákuum, az antidemokratikus és Nyugat-ellenes érzelmek melegágyává válhat, és a helyi konfliktusok regionális háborúkká szélesedhetnek, ami azal fenyeget, hogy nagyobb hatalmak is belesodródhatnak a viszályba, ha úgy látják, a fejlemények sértik saját érdekeiket.

Közép- és Kelet-Európa demokratái szerint a demokrácia csak akkor lesz sikeres, ha e térség országai szilárdan hozzátartoznak a nyugati politikai, gazdasági és katonai közösséghez. A második világháborút követő időszak ennek meggyőző bizonyítéka. A NATO tagság segítette megszilárdítani a demokráciát és visszaszorítani az önkényuralmi törekvéseket Portugáliában, Spanyolországban, Görögországban és Törökországban.

A *Foreign Affairs* cikke szerint az új transzatlanti alkuhoz politikailag hat lépést kell megtenni. Az első és legfontosabb a NATO átalakítása olyan szervezetté, amelynek feladata a demokrácia kiterjesztése, a stabilitás és a válságkezelés széles stratégiai értelemben. A második az Egyesült Államok és európai szövetségesei között az érdekek harmonizálása a kiegyensúlyozottság alapján. Itt elsődlegesen szükséges az amerikai-francia kapcsolatok rendezése. A harmadik Németország helyzetének és szerepének megváltoztatása a NATO-n belül. Ki kell iktatni a belső, alkotmányos megkötöttségeket a német fegyverszűkítő NATO-n kívüli alkalmazása előtt. A negyedik az egyeztetett nyugati stratégia a Visegrád-országok (Lengyelország, Magyarország, Csehország, esetleg Szlovákia) beillesztésére az Európai Unióba és a NATO-ba. Valószínűleg az EU (korábban EK) tagság lesz az első lépés, s ennek egyenes folytatása a belépés a Nyugat-Európai Unióba, ami már biztonsági garanciát is jelent. A NATO időközben kidolgozhatná a felvételhez szükséges előfeltételeket. Az ötödik lépés az Oroszországgal kialakítandó viszonyt érinti, annak

minden bonyolultságával és érzékenységgel. A hatodik pedig a NATO és Ukrajna kapcsolatait szabályozná.

A fentebb ismertetett elképzelés és program valóra váltására a NATO országok többsége a helyzetet nem tartja érettnak. Így a januári csúcsertekezleten áttörésre semmiképpen sem lehet számítani. Az Egyesült Államok részéről hangoztatott "partnerség" mibenléte alig körvonalazható, de biztonsági garanciát nem jelent.

MIT TEHETNÉNEK A VISEGRÁDI ORSZÁGOK a térség biztonságának megszilárdításáért? A hatalmi vákuum szívóhatást gyakorol a környező nagyhatalmakra, jelen esetben elsődleges Oroszországra, amely biztonsági övezetéhez tartozónak tekinti ezeket az országokat. Az első világháborút követő „cordon sanitaire” elmélet egyenesen vezetett a német, majd az orosz megszálláshoz. Egyértelmű garanciák nélkül a Stettintől Triesztig (CHURCHILL) húzódo övezet továbbra is Európa bizonytalan periferiáját jelentené. Felmerülhet tehát a kérdést tárgyaló szakirodalomban többször szereplő „kettős ernyő” megoldás, ami együttes NATO és orosz garanciát jelentene a közép- és kelet-európai országoknak. Ezen megoldás majdani működőképességéről most ne beszéljünk. Másik lehetőséget a visegrádi országok számára a Nyugat-Európai Unió kapujának megnyitása még az EU-hoz való csatlakozás előtt. Az Egyesült Államok, valószínűsíthetően, bizalmatlanul szemlélne egy ilyen konstrukciót, orosz szemszögből viszont elfogadhatóbb lenne, mint a NATO.

A történelem félelmetes fintora, hogy az a Lengyelország, amelyért kitört a második világháború, éppen mert angol és francia garanciákkal rendelkezett, ma ismét biztonságát látja veszélyeztetve.

Félő, hogy a nagy ézengés után nemcsak Seattle-ben, de Brüsszelben is kevés lesz az eső.

PETHŐ TIBOR

TISZTELT SZERKESZTŐSÉG!

NAGY ÖRÖMMEL VAGYOK FOLYÓIRATUK OLVASÓJA. A lap színes tematikája, amely széleskörű híradással szolgál a kor legjelentősebb problémáiról —, és az objektivitása, bizalmat kelt az olvasóban. Hiteles, értékes sajtóorgánumnak tűnik —, ami nem utolsó szempont napjainkban.

Különös érdeklődéssel olvastam PHILIP M. KAISER: *Carter nagykövete voltam Magyarországon* címmel közölt szemelvényeket a szerző megjelent könyvéből —, de nem kerülhetem el, hogy az írás egy jelentős pontatlanságára felhívjam a figyelmet.

Az októberi szám 1077. oldalán, az utolsó előtti bekezdésben olvasható: „1944 októbere és a közvetlenül a háború végét megelőző 1945 tavasza között a fasiszta nyilaskeresztesek több, mint egymillió zsidót fogdostak össze, hogy útnak indítsák őket a halálukat jelentő Auschwitzba.”

Többek között a Ph. M. Kaiser által is említett és elismert RÁNKI GYÖRGY történész munkáiból is közismertek a következő tények: 1944. március 19., Magyarországnak a németek által való megszállása után — a többi németek által megszállt országhoz hasonlóan —, azonnal megindult VEESENMAYER nagykövet és EICHMANN SS-vezető irányítása alatt a honi zsidóság deportálásának előkészítése. A tömeges deportálásra 1944. május 15. és 1944. július 10. között került sor. Ebben az időben 437.402 vidéki zsidót deportáltak, akik közül 269 ezer a visszacsatolt területekről származott, s részben szlovákok, ukránok, románok, lengyelek voltak. Mint ismeretes, 1910-ben a történelmi Magyarország zsidóságának csak 77%-a vallotta magát magyarnak.

1944. július 6-án HORTHY kormányzó, részben a nyugati nagyhatalmak, de feltehetően elsősorban az úgynevezett Auschwitzi Jegyzőkönyv megismerésének hatására leállította további deportálást —, így menekült meg a Budapestre zsúfolódott mintegy 200 ezer zsidó a deportálástól. 1944. október 15. után a nyilasok mintegy 15 ezer zsidót gyilkoltak le —, s így a trianoni Magyarország zsidóságának 61%-a, 299.621 fő pusztult el. Ph. M. Kaiser írása tehát időbeli és számbeli pontatlanságot mutat — feltehetően az adatszolgáltatók hibájából.

Részletesebb adatok találhatóak többek között Ránki György-től *Az 1944. év históriája* címmel kiadott *História könyvek* 1984. évi kötetének 64.-68. oldalán, valamint SZABÓ A. FERENCNEK a *Valóság* 1988. évi 11. számának 60.-72. oldalán megjelent *Pusztulás és újjászületés* című dolgozatában.

DR. LAKATOS ISTVÁN

SUMMARIES

KRZYSZTOF KAKOLEWSKI: *Without Quislings and Petains, but with Jaruzelski. Part I.*

In the first part of his study the noted Polish prose writer and essayist proves, based on historic evidence, that the image of General Jaruzelski as a patriot and a noble man was consciously built up by the Stalinist policy of the fifties.

LÍVIA MOHÁS — MÁRIA TOMPA: *Let's Think about the Eternal Feminine*

The noted authors trace Goethe's idea of the Eternal Feminine from the image of the feminine in the antiquity and Christianity to our days by relying on a wealth of philosophical information.

KRISZTINA SZIPŐCS: *Angels*

The young art historian deals in her study with the renewal of the depiction of angels in the 20th Century.

MIKLÓS MAROSI: *Transformation of the Company World. Part II.*

This is the second installment of the study undertaken by the author, professor at the Budapest University of Economics.

LÁSZLÓ ZSOLNAI: *The Socio-economic Paradigm*

The author, an economist, describes a new economic theory that unfolded toward the end of the eighties: socio-economy which holds that, in addition to utility, morality is the paramount value of economics.

ERNŐ PATAKY: *Liquidating our Agrarian Organizations Anchored in Long Tradition*

A recognized scholar of his field, he describes the evolution of the Hungarian agrarian organizations starting from the last century and the atomization following World War Two.

JÓZSEF PÁL: *Bishop Endre Hamvas and the deportation of the Germans*

A study recounting the activities of the archbishop of Csanád aimed at protecting the Germans during their deportation.

LAJOS LOVAS: *To Be a German in Hungary*

A brief interview with a young man, aged 27, from Taksony.

SEEWANN GERHARD: *The German Minority in Hungary from 1945*

The noted German author narrates the tribulations and deportation of ethnic Germans following World War Two, and informs on its quite advanced stage of assimilation.

RONALD D. ASMUS — RICHARD L. KUGLER — F. STEPHEN LARRABEE: *Building a New NATO*

The authors, senior analysts at RAND Corporation, describe a new security concept that would incorporate the emerging Central East European democracies into NATO.

TIBOR PETHŐ: *APEC, NAFTA, GATT, NATO*

This time our foreign policy editor discusses President Clinton's foreign and economic policy toward the Far East and Europe.

INHALTLICHE ZUSAMMENFASSUNG

KRZYSZTOF KAKOLEWSKI: Über general Jaruzelski I.

Der Autor beweist durch historische Tatsachen in seiner Studie, dass die stalinische Politik der fünfziger Jahre das nationale und adelige Gesicht des Jaruzelskis, der einleitet des Kriegszustandes, bewusst ausgearbeitet hatte.

LÍVIA MOHÁS — MÁRIA TOMPA: Gedanken über das ewig Feminine I.

Die bekannten Autorinnen folgen den Gedanken Goethes über das ewig Feminine im besitz reichlichen philosophischen Wissen von dem Frauenbild der Antiquität und des Christentum bis zu den heutigen Tagen.

KRISZTINA SZIPŐCS: Die Engel

Die junge Kunsthistorikerin befasst sich in ihrer Studie mit den im XX. Jahrhundert sich erneuerten Engeldarstellungen.

MIKLÓS MAROSI: Die Umgestaltung der Welt der Firmen II.

Das zweite Teil der Studie des Professors der Budapester Universität für Ökonomie über den Übergang zur Marktwirtschaft.

LÁSZLÓ ZSOLNAI: Das Paradigma der Sozioökonomie

Der als Ökonom bekannte Autor stellt die vom Ende der achtziger Jahre sich entfaltende neue wirtschaftstheoretische Richtung vor: die Sozioökonomie, welche neben dem Gewinn den moralischen Aspekt als den wichtigsten Wert der Wirtschaft bezeichnet.

ERNŐ PATAKY: Die Liquidierung unser traditionellen Agrarorganisationen

Der anerkannte Wissenschaftler macht die Entwicklung der ungarischen Agrarorganisationen seit dem letzten Jahrhundert bekannt, mit ihrer Auflösung nach dem zweiten Weltkrieg.

JÓZSEF PÁL: Der Bischof Endre Hamvas und die Deportation der Deutschen

Die Studie befasst sich mit der Tätigkeit des Komitatbischöfes zur Schützung der Deutschen bei der Deportation.

LAJOS LOVAS: Deutscher sein in Ungarn

Ein kurzes Interview mit einen 27 Jahre alten deutschen Mann aus Taksony.

GERHARD SEEWANN: Die deutsche Minderheit in Ungarn seit 1945

Der ausgezeichnete deutsche Autor gibt ein Bild über die Blossstellung der deutschen Minderheit nach dem Weltkrieg, über ihre Deportation, und dem fortgeschrittenen Prozess ihrer Assimilierung.

RONALD D. ASMUS—RICHARD L. KUGLER—F. STEPHEN LARRABEE: Die Gründung einer neuen NATO

Die Mitarbeiter des Forschungsinstitutes RAND aus Los Angeles entwerfen in ihrer Studie eine neue sicherheitspolitische Konzeption, welche den neuen mitteleuropäischen Demokratien in der neuen NATO einen Platz geben würde.

TIBOR PETHŐ: APEC, NAFTA, GATT, NATO

Unsere aussenpolitische Rundschau über die Aussen- und Wirtschaftspolitik des Präsidenten Clinton in Osteuropa.

CONTENU

KRZYSZTOF KAKOLEWSKI: *Sur général Jaruzelski*

Le prosateur et publiciste polonais de renom prouve dans la première partie de son étude, à l'aide de faits historiques, que l'image nationale-noble du général Jaruzelski qui instaure l'état de guerre, a été formée sciemment par la politique stalinienne des années cinquante.

LÍVIA MOHÁS — MÁRIA TOMPA: *Méditons sur l'Eternel Féminin I*

Les auteurs connus suivent l'idée goethéenne de l'Eternel Féminin, en possession d'un matériel philosophique profond, de l'image antique de la femme et de celle du christianisme jusqu'à nos jours.

KRISZTINA SZIPŐCS: *Anges*

Le jeune historienne d'art étudie dans ce travail la représentation des anges renouvelée au XXe siècle.

MIKLÓS MAROSI: *La transformation du monde des entreprises II*

Deuxième partie de l'étude du professeur de l'Université d'Economie politique de Budapest sur le passage à l'économie de marché.

LÁSZLÓ ZSOLNAI: *Le paradigme de la socio-économie*

Dans son article, l'auteur économiste présente la nouvelle Théorie économique qui s'est dégagée vers la fin des années quatre-vingts: la socio-économie, qui, à côté de l'utilité, considère la morale comme la valeur principale de l'économie.

ERNŐ PATAKY: *La liquidation de nos organisations agricoles*

Le savant reconnu de la profession fait connaître la formation des organisations agricoles hongroises à partir du siècle passé, puis leur désagrégation après la 2e guerre mondiale.

JÓZSEF PÁL: *L'évêque Endre Hamvas et la déportation des Allemands*

Cet article étudie l'activité déployée par l'évêque du diocèse de Csanád pour la défense des Allemands déportés.

LAJOS LOVAS: *Etre Allemand en Hongrie*

Brève interview avec un jeune Allemand de vingt-sept ans de Taksony.

GERHARD SEEWANN: *La minorité allemande en Hongrie à partir de 1945*

L'éminent auteur allemand évoque les avanies, la déportation de la minorité allemande après la guerre, et fait connaître les processus d'assimilation actuellement très avancés.

RONALD D. ASMUS — RICHARD L. KUGLER — F. STEPHEN LARRABEE: *La formation de la nouvelle OTAN*

Dans leur étude, les collaborateurs de l'Institut de Recherche RAND à Los Angeles esquissent une conception nouvelle de politique de sécurité, qui permettrait d'intégrer dans la nouvelle OTAN les démocraties d'Europe centrale et orientale.

TIBOR PETHŐ: *APEC, NAFTA, GATT, NATO*

Notre collaborateur fait l'analyse de la politique extérieure et économique du Président Clinton vis à vis de l'Extrême Orient et de l'Europe.

MAGYAR SZEMLE

Megjelenik havonta

A szerkesztőség címe:
1085 Budapest, Gyulai Pál u. 14.
Telefon: 266-0562 Fax: 266-0561
Postacím: 1959 Budapest, Pf. 1.

Kiadja: Hírlapkiadó Vállalat Bp.
ISSN 1216 6235

Felelős kiadó:
HORTI JÓZSEF vezérigazgató

Nyomdai munkálatok:
Hírlapnyomda, Lajosmizse
Felelős vezető:

BURJÁN NORBERT igazgató

Tipográfiai terv:
BANGA FERENC
Műszaki szerkesztés:
MAGYAR BERTALAN

Terjeszti belföldön:
Magyar Posta,
Extra-Hír Kft., Budapest-Press Kft.;
külföldön a Kultúra
Külkereskedelmi Vállalat
Előfizethető a postahivatalokban
és a szerkesztőségben
Előfizetési díj: egy évre 1020 Ft,
fél évre 510 Ft

Előfizethető külföldön a Kultúra
Külkereskedelmi Vállalatnál
H-1389 Budapest P.O.B. 149,
vagy a Magyar Hitelbanknál
(H-1133 Budapest) vezetett
202-10995 számú számláján,
vagy külföldi partnereinél
Előfizetési díj: postaköltséggel
együtt egy évre 50 \$, fél évre 25 \$

A folyóirat megjelenését
a BATTYÁNY LAJOS
ALAPÍTVÁNY és a
MAGYARORSZÁGÉRT
ALAPÍTVÁNY támogatja

A CÍMLAPON:
KONDOR BÉLA: ANGYAL (1957)
REPRO: BOKOR ZSUZSA

AUSZTRÁLIA: G. Menczer, P.O.B. 219.
Watirna South 3152 Vic.

BELGIUM: „Du Monde Entier”: S.A.,
162 Rue du Midi, B-1000 Bruxelles

BRAZÍLIA: Livraria D. Landy Ltda. Rua
7 de Abril 252, 01051 Sao Paulo.

DÁNIA: Munksgaard, 35 Norre Sogade,
1370 Copenhagen

FINNORSZÁG: Akateeminen Kirjakaup-
pa, Keskuskatu 2, SF 00100 Helsinki 10.

FRANCIAORSZÁG: Societé Balaton,
67, Bld. Pasteur, 75015 Paris

HOLLANDIA: Faxon Europe B. V.,
Postbus 197., 1000 AD Amsterdam

IZRAEL: Tel-Aviv; Hungarian Culture
and Business Center, Allenby Str. 38.,
P.O.B. 26439; Tel-Aviv, 652116

JUGOSZLÁVIA: Forum Vojvode Misi-
ca broj, 1.21000 Novi-Sad

JAPÁN: Nauka Ltd., 2-30-19 Minami-
Ikebukuro, Toshima-ku, Tokyo 171.

KANADA: Pannonia Books, P.O.B.
1017, Postal Station „B” 6, Toronto Ont.
M5T 2T8; Hungarian Ikka and Travel
Service, 1208 Granville Street, Vancou-
ver, B.C. V6-1M 4; Culture Hongroise,
Mme Vera Bencze, 6958 Wilderton Ave.
Montreal Que. H3S 2M5.

NAGY-BRITANNIA: Hungarian Book
Agency, Mrs. Klara Adams, 87 Seward-
stone Road, London E2 9HN;

Collet's Holdings Ltd., Denington Esta-
te, Wellingborough Northants, NN8
2QT.

NORVÉGIA: Narversen Inte-Center,
P.O.B. 6125 Etterstadt, 0602 Oslo 6.

NSZK: Kubon und Sagner, Postfach
34010, 8000-München 34. H. und S. Kat-
ko, Musica Hungarica. Rümansstrasse
4. 8000-München 40; Zeitungsvertrieb
Gebrüder Petermann GMBH und Co
KG, Kurfürstenstr. 111. D 1000 BERLIN
30; Translibris Zeitschriften und Buch-
vertrieb G8MH Moltkestr. 80. D-5000
KÖLN 1.

SVÁJC: Magda Szerday, Teichweg 16,
4142 Münchenstein

SVÉDORSZÁG: Esselte Tidskriftscent-
ralen, P.O.B. 638, 2-101 28 Stockholm,
Wennergren Williams AB, Box 30004, S-
104 25

Stockholm: BTJ Bibliotekstjänst AB,
Box 200, S-221 CO Lund

USA: Center of Hungarian Literature,
4418, Tóth Avenue, Brooklyn, N.Y.
11204; Ebsco, Industries Inc. P.O.Box
1943, Birmingham, Ala. 35201, Framo
Publising, 561 West Diversey Parkway
Room 19. Chicago 111. 60614; Püski-
Corvin, 251 E. 82 Street, New-York, Nr.
10082

VENEZUELA: A Weiss'y Asaciados
S.R.L. Ibarra a Veroes-Av. Urdaneta
Edif. Torre Alfa 7 piso Caracas.

MÁGYAR
HITEL
BANK RT

az érték forrása

A MAGYAR SZEMLE ESSZÉPÁLYÁZATA

Örömünk a bánatunk. Esszépályázatunkra negyven munka érkezett, melyek — egy-két kivételtől eltekintve — olvasásra érdemesek voltak. Sajnos ez az anyagmennyiség meghaladta szerkesztőségünk feldolgozókéességét, ezért az eredményhirdetést egy hónappal el kell halasztanunk. Pályázóink szíves elnézését kérjük. *A szerk.*

(DECEMBER) Hogy az idő tér volna, az nem az újabb fizika találmánya. Az ember az időt mindig is dimenzióként élte meg: kiterjedésként, melyet lényével és sorsával betöltött. A tér és az idő, mi több a sors egysége a lehető legtermészetesebb élmény volt a régi ember számára. A kozmoszban élni helyet jelentett, ugyanakkor időt, melyet a kozmosz mozgása jelölt, továbbá sorsot is, a csillagok pályája szerintit.

A NAPTÁRAK MIND ERRŐL A TUDÁSRÓL SZÓLNAK. A zsidó időszámítás meghitt és tökéletes harmóniát teremt az esztendő és a nap között. A nap akkor múlik el, amikor bealkonyul, s fölkel a csillag, az év pedig akkor, amikor a természet pihenő hónapjai következnek, az ősz, a tél. Az esztendő sarka egyszerre kapcsolódik a Hold járásához és a Napéhoz. Az Újesztendő holdforduló, de az őszi napfordulóhoz igazodik. És a zsidó sorshoz, hisz a zsidó ünnepek jobbára „nemzeti” ünnepek: a sokezer éves történet drámai csúcsait idézik.

A KERESZTÉNY IDŐTÉR A NÉGYSZÖGLETES KEREK ERDŐ. A év kerek, sarka nincs, megfoghatatlan. Az élet, az Isten és az ember kozmikus egységét jelentő Egyház pedig kapaszkodókat kíván.

ESZERINT NÉZVE AZ ESZTENDŐ ALSÓ SARKA AZÉ, ami az Egyházból emberi, vagyis, a látható, a hús-vér. Ezért az év alsó sarkában, a nyári napéjegylenlőség közelében a két nagy apostol, a két első pápa, Péter és Pál kettős ünnepe áll. Kétoldalt, mint a kereszt patibulumának két végpontján a főangyalok vigyázzák a világot. Gábor őrhelye március 24-énél, Mihályé szeptember 29-énél van.

A TÉLI NAPFORDULÓ A KARÁCSONYÉ. Innen, az év csúcsáról, ha úgy tetszik, a töviskoronából tekint szét a jászolban fekvő Istengyermek az ünnepek tájain. Mert a keresztény naptár csupa ünnep, szentek, vagyis üdvözültek halálának, vagyis születésnapjainak köre. Itt minden születésnap kapu, a véges és a végtelen találkozása a sorsban: a Föld és a Menny érintkezése.(cz)